

БЕЗБЕДНОСТ ПОЛИЦИЈА ГРАЂАНИ

Бања Лука
година V
број 1/09

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

УРЕДНИШТВО

Издавач: Висока школа унутрашњих послова,
Бања Лука

За издавача: Министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: Доц. др Милан Даничић

Чланови из иностранства: проф. др Драган Јовашевић, Србија
проф. др Остоја Крстић, Србија
проф. др Милан Милошевић, Србија
мр Дејан Бошковић, Србија

Технички уредник: Саша Јојић

Лектор: Јованка Борић

Преводилац: мр Јелена Вучић
Дијана Зрнић

Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
телефон: 051/333-603
телефакс: 051/333-699
е-mail: direktor_vsup@education.muprs.org

Тираж: 150 примјерака

Штампа: ППГП „Комесграфика”, Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК: 351.74

**Рјешењем Министарства просвете и културе Републике Српске
број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године
„Безбједност-Полиција-Грађани” Бања лука,**

уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487

САДРЖАЈ

Душко Вејновић

**ТРАНЗИЦИЈА, ФИЛОЗОФИЈА ТЕРОРИЗМА,
АНТИТЕРОРИЗМА И БЕЗБЈЕДНОСТ ЉУДИ 1**

проф. др Драган Јовашевић

доц. др Љубинко Митровић

**КРИВИЧНО ДЈЕЛО РАЗБОЈНИШТВА У ТЕОРИЈИ И
ПРАКСИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ..... 11**

Др Милан Даничић

Гојко Павловић

**ПРИВАТНЕ ВОЈНЕ И ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСНЕ
КОМПАНИЈЕ КАО ЧИНИОЦИ ПРИВАТНОГ СЕКТОРА
БЕЗБЈЕДНОСТИ.....35**

Доц. др Милан Гужвица

**КОНДИЦИОНА ПРИПРЕМА КАРАТИСТА У
ПРЕДТАКМИЧАРСКОМ ПЕРИОДУ 49**

Др Урош Пена

**НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ СУПРОТСТАВЉАЊА
ПОЈЕДИНИМ ВРСТАМА КРИМИНАЛИТЕТА И
ЊИХОВА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА..... 69**

Др Миле Шикман

**ПРОБЛЕМИ РАЗЛИЧИТОГ СХВАТАЊА ПОЈМА
ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА 89**

Доц. др Драгомир Јовичић

**СТРАХОВИ КОЈЕ УЗРОКУЈЕ ОРГАНИЗОВАНИ
КРИМИНАЛИТЕТ 117**

Проф. др Остоја Крстић

**КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБРАДА ТЕШКИХ ТЕЛЕСНИХ
ПОВРЕДА..... 127**

Проф. др Милан Милошевић	
ЛЕГИСЛАТИВНИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ БОРБЕ ПРОТИВ ВИСОКОТЕХНОЛОШКОГ КРИМИНАЛА	143
Др Миле Ракић	
ТЕРОРИЗАМ И МАСМЕДИЈСКО МАНИПУЛИСАЊЕ ЈАВНОСТИ	159
Мр Дарко Паспаљ	
ЛАТЕНТНЕ МОТОРИЧКЕ СТРУКТУРЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ТЕХНИКЕ ЧИШЋЕЊА НАСТУПАЈУЋЕ НОГЕ ИЗ ПРОГРАМА СФО	173
Мр Миломир Амовић	
Мр Српко Косорић	
ТЕОРИЈСКИ АСПЕКТИ КОНЦЕСИЈА, ЈАВНИХ НАБАВКИ И ЈАВНО-ПРИВАТНОГ ПАРТНЕРСТВА	187
Мр Дејан Бошковић	
ЕТИОЛОШКА ОБЕЛЕЖЈА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	199
Горан Амиџић	
ПЛАНИРАЊЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА У ПОЛИЦИЈИ	217

Душко Вејновић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

ТРАНЗИЦИЈА, ФИЛОЗОФИЈА ТЕРОРИЗМА, АНТИТЕРОРИЗМА И БЕЗБЈЕДНОСТ ЉУДИ

***Резиме:** У раду се говори о институционалној транзицији, промјенама и улогама у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Посебна пажња посвећује се неким аспектима терористичких пријетњи које изазивају страх и неизвјесност по људску безбједност.*

Антитероризам не смије да буде на штету људске безбједности, што значи да се на безумље терориста не смије одговорити безумљем државе.

Нужно је надзирање државе које се састоји у потреби оптималне заштите виталних државних вриједности од разноврсних опасности, првенствено ради осигуравања безбједности грађана и демократске атмосфере која подразумијева достојанствено и безбједно живљење (свакодневни живот човјека – појединца и људских колективититета) и планирање будућности. Надзор је првенствено у функцији чувања и унапређења људске безбједности.

1. Институционална транзиција, промјене и улоге у Републици Српској и Босни и Херцеговини или агресија на Дејтонски мировни споразум

Дејтонским мировним споразумом завршен је ужасни вјерски и грађански рат у Босни и Херцеговини. Очекивали смо да ће тада почети брз опоравак ове разрушене земље и њена изградња на новим темељима који ће је одвести далеко од евентуалних нових конфликта. Међународни посредници у Дејтону обећали су брзу економску обнову Босне и Херцеговине и њену интеграцију у евроатлантске и међународне асоцијације. На том обећању грађани Босне и Херцеговине су градили наду да ће брзо изаћи из пакла у коме су живјели. Међутим, нажалост,

четрнаест година после Дејтонског споразума нашли смо се у ћорсокаку из којег мало ко зна куда даље. Обнова привреде, економије, стваралаштва уопште, остала је у зони обећања и у још горем стању него што је била у тренутку потписивања „дејтонске будућности”.

Ако посматрамо институционалне промјене у Републици Српској и Босни и Херцеговини, морамо да одлучимо у шта гледати:

- ☑ Хоће ли то бити само нормативни оквир на којем се институције заснивају,
- ☑ или то, у случају друге крајности, такође укључује разноликост институционалних понашања и начин на који се она манифестују у „стварном животу”

Раније извршене промјене Устава Републике Српске обезбиједиле су институционалне промјене ка томе да уоквире и регулишу ова институционална очекивања, али која нису била попраћена истинском потребом, повјерењем и подршком грађана Републике Српске. Тако су реформе умјесто транзиције постале трансформације ка „дизајнерском миту”. „Средњи пут” би тако био покушај премошћивања транзиционих промјена институционалних правних оквира и посљедичних информација о институционалним улогама датим у друштвеном контексту. Такође је недовољно и поређење дизајна институција уз претпоставку да ће „добре институције” на крају произвести очекиване резултате путем самог свог функционисања. У Босни и Херцеговини морамо гледати даље у квалитет „изградње улога” (не само у њихов законски оквир). Као и карактеристике “играња улога” при њиховим међусобним интеракцијама. Веома је важно сагледати начин на који су институционалне промјене у Републици Српској и Босни и Херцеговини биле емпиријски агенси при изградњи улога, указујући на њихове дисфункционалности и пречице, а оне су слиједеће:

- ☑ **Дисфункције транспарентности.** Основне институционалне промјене у Републици Српској и Босни и Херцеговини недовољно су биле теме друштвених дебата на којима би могла бити објашњена нова правна очекивања и њихове импликације. Посебно треба истакнути да у свим овим промјенама преношења надлежности са институција Републике Српске на институције Босне и Херцеговине **ни медији се нису трудили да нову „институционалну културу” учине разумљивијом грађанима, већ их је више интересовало добро или лоше понашање главних актера – политичара.**
- ☑ **Дисфункција конзистентности.** Правни оквир новостворених институција Босне и Херцеговине има унутрашње недостатке у конзистентности, који се тичу њихове укупне оријентације ка демократији, тржишној економији и специфичној кохерентности.

- ☑ **Дисфункција легитимитета.** Изградња легитимитета иде заједо с когнитивном транспарентношћу. Когнитивно залеђе фундаменталних институционалних промјена у Републици Српској и Босни и Херцеговини није било само нетранспарентно, оно није чак било ни предметом бриге. У случају Републике Српске и Босне и Херцеговине, став новонасталих институција и њихових вођа био је само – колонијалан: „**цивилизовани људи**“ понашају се тако и тако, па и ми морамо то да научимо.
- ☑ **Дисфункција ограничења.** Она не значи недостатак контроле већ њен углавном идиосинкратски израз. Санкционисање трансгресије правних очекивања често је неуравнотежено, уз велико попуштање на врху друштва и претјеривање на његовом дну. Ограничења и казне су тако високо персонализоване и контекстуалне. С друге стране, играње улога је високо зависно од тих дисфункција институционалне изградње улога, које врше притисак на повјерење и на посвећеност. **Недостатак повјерења** је једна од највише инкримисаних карактеристика босанско-херцеговачког посткомунистичког друштва.
- ☑ **Недостатак посвећености.** По начинима на које су нове „транзиционе” институције у Републици Српској и Босни и Херцеговини изградиле своје одговарајуће институционалне улоге и начину на који их људи играју, могуће је сагледати слиједећу грубу слику институционалног понашања у Републици Српској и Босни и Херцеговини:
- ☑ **Слабост контрактуалног понашања.** Институционалне улоге – од широких грађанских до строго пословних прописа – често се не сматрају обавезујућим договорима или „уговорима”, већ прије личним трансакцијама. Разлоге за то треба (такође) тражити у релативном недостатку транспарентности и конзистентности институционалних улога.
- ☑ **Превладавање краткотрајних стратегија.** У Републици Српској и Босни и Херцеговини општи недостатак дугорочне предвидљивости (**стратешка недоследност**) изњедрио је краткорочне стратегије као савршен „рационални избор”. „Научили су размишљати дан за дан”, углавном говоре обични људи. У политици се све анализе слажу око недостатка правих социјалних пројеката који би били презентовани и примијењени од стране политичара. Слоган „**Хајде да заборавимо на сутра**” претворио се у националну химну у Републици Српској и Босни и Херцеговини.
- ☑ **Трансгресија друштвеног простора и збрканост улога.** У Републици Српској и Босни и Херцеговини може се примијетити

преклапање пријатељских мрежа и интитуционалних односа. Мале су разлике између професионалног и приватног живота.

- ☑ **„Транзиција”** у Републици Српској и Босни и Херцеговини уопште, а посебно реформа војске, полиције и безбједносног сектора је схваћена као институционални пакет из Брисела, чија имплементација је мандатна за све земље у региону. Концепт „транзиције“ војске, полиције и безбједносног сектора Републике Српске и Босне и Херцеговине тако можемо имати на уму у циљу дефинисања путоказа **институционалних промјена које су наметнуте „извана и са врха”**. У том смислу такође треба да размотримо да се транзиција завршава приступом Европској унији, чак и ако се историја никада не завршава церемонијом. Политичари, па и аутори радова из области друштвених наука у Републици Српској и Босни и Херцеговини углавном су подбацили у историјској прилици да анализирају и предвиђају догађаје ради оштрих политичких подјела и идеолошких одређивања. Углавном су тражили увођење демократије, без обзира на конкретне политичке и економске услове, а занемаривали су бригу за изградњу институција. Недостатак одговарајућег институционалног оквира код транзиције у Републици Српској и Босни и Херцеговини је тиме несрећа више. Такође, без исказаног оквира **слободно тржиште нужно добија облик црне берзе, приватизација постаје велика пљачка као „првобитна акумулација капитала”, а умјесто капитала (којег нема) имамо спремност политичких елита да распродају земљу и ресурсе, до спремности да становништво уведу у добровољно ропство.** Према напријед изложеном може се претпоставити да се транзиција као пут ка слободи у већини постсоцијалистичких земаља данас остварује путем у добровољно ропство.
- ☑ **Друштво у Републици Српској и Босни и Херцеговини ће бити јако и стабилно ако су његови чланови значајно посвећени својим институционалним улогама.**

2. Страх и неизвјесност по људску безбједност – најјаче оружје терориста

Несумњиво, остварен психолошки учинак представља најопасније универзално обиљежје тероризма против људске безбједности. Ријеч је о томе да тероризам ствара основан страх код грађана, који се изражава кроз забринутост, неспокојство и несигурност, затим кроз урушавање стандарда људи (већа издвајања за безбједност, већи трошкови за превоз и сл.) и, на крају, бесконачно ишчекивање грађана као појединаца – да ли

су, кад и гдје потенцијална жртва напада терориста. Њихов свакодневни живот је у великој мјери поремећен терористичким насиљем. Овакву констатацију потврђују бројни примјери, односно с тим у вези су неке, за терористе уобичајене, а за људску безбједност максимално опасне дјелатности, приказане у овом раду.

Обим страха који су терористи изазвали и годинама га одржавају у САД представља ваљан индикатор о нивоу угрожености људске безбједности у тој земљи тероризмом. Наиме, амерички Конгрес је 2003. године означио 160 мјеста у САД као потенцијално важне мете терориста, да би се 2004. листа проширила на 28.360, слиједеће године на 77.769, а 2006. на њој се нашло чак 300.000 таквих мјеста. Ове, и многе друге чињенице објавио је „Вашингтон пост“ (25. 3. 2007) у чланку под насловом „Терористи у рату против терора“ аутора Збигњева Бжежинског, некадашњег савјетника председника САД за националну безбједност.

Ауторова критика власти представља карактеристичан примјер о „бесконечној“ угрожености људске безбједности тероризмом. Аутор сматра да власти шире параноју у САД, истичући да *„рат против терора“*, који је проглашен послје самоубилачких терористичких напада 11. 9. 2001. године у Њујорку и Вашингтону, карактеришу три ријечи које одражавају класичан примјер *„самоповређивања“*, јер су *«причиниле велику штету Америци која надмашује и најсмјелије снове фанатичних починилаца – терориста»*. Евидентно је да је ауторово тежиште на штети причињеној људској безбједности у тој земљи, будући да он напомиње да је форсирање те три ријечи створило у САД *„менталитет живота у опсади“* и растућу *„културу страха“*, која *„спутава расуђивање, стимулише емоције и политичким демагозима олакшава мобилизацију јавности за њихове политичке циљеве“*.

О карактеру, нивоу и неизвјесности терористичке пријетње људској безбједности у Великој Британији, јавност су без околишања обавијестили кључни људи безбједносних агенција те земље.

Према писању лондонског „Гардијана“ (9. 8. 2006), државни секретар за унутрашње послове Владе Велике Британије Џон Рајд упозорио је грађане да живе у небезбједној земљи, непосредно угроженој опасношћу од терористичких напада и констатовао да се Британија налази у периоду најочигледнијих и најстрашнијих пријетњи од времена завршетка Другог свјетског рата. Рајд је, позивајући грађане на општу будност, признао да је фрустриран чињеницом што многи људи, међу политичарима, у правосуђу или јавним службама нису адекватно информисани о терористичкој опасности и зато уопште не схватају величину пријетње и поручио: *„Иако сам потпуно увјерен да ће службе*

безбједности и полиција дати све од себе и уложити стопостотне напоре, стопостотни успјех не могу да гарантују“.

Директорка британске контраобавештајне службе (МИ-5) Елиза Манингем Булер била је много увјерљивија од Рајда, упозоривши (9. 11. 2006) јавност на могућност терористичких акција оружјем за масовно уништавање (*„Данас експлозивни кућне производње, а сутра хемијско и бактериолошко оружје, радиоактивни материјал, чак и нуклеарна технологија. Ово прво јесте, а ово друго биће у догледној будућности оружје терориста“*). Лондонски „Гардијан“ је поред поменуте чињенице пренио још неке дијелове излагања Булерове, попут *„опасности по безбједност Британије од терориста ће потрајати читаву генерацију, с обзиром на темпо и размјере радикализације младих британских муслимана“*; *„од почетка године број случајева које МИ-5 прати порастао је за 80 одсто, а тренутно у оперативном поступку идентификовано је 30 великих терористичких завјера са око 1.600 осумњичених актера, махом британских држављана и углавном повезаних са Ал Каидом“*; *„ријеч је о завјерама највишег приоритета“*; *„од терористичких удара на лондонску подземну жељезницу, 7. јула 2005. годин, када су 52 особе изгубиле живот, а више стотина рањено, осујећено је пет акција, потенцијално тог ранга – по обиму разарања и тежини посљедица“*; *„Ако резултати анкете показују право расположење, више од сто хиљада британских грађана оправдава седмојулске нападе на Лондон“*; *„Све више људи окреће се од пасивне подршке ка активном тероризму“* итд.

Под претпоставком да се неки терористички колективитет домогне нуклеарне бомбе снаге једног килотона или изради импровизовану радиоактивну „прљаву“ бомбу такве јачине и активира је у центру неког вишемиллионског града, у кругу од педесетак метара она би потпуно уништила зграде и убила људе, а на мјесту експлозије остао би кратер пречника око 30 метара. Од таласа експлозије срушиле би се зграде у кругу од 200 метара и било би убијено и рањено на хиљаде људи. У кругу од 500 метара топлотни талас би људима запалио одјећу и наравно озлиједио кожу, а од радиоактивног зрачења би у кратком временском року умрли људи који су се затекли у радијусу од око 1.000 метара од тачке експлозије. Радијацијом би били захваћени људи у кругу од око 15 километара од тачке експлозије.

Мртвих и рањених би било најмање десет пута више него у самоубилачким терористичким нападима 11. 9. 2001. године у Њујорку и Вашингтону (погинуло је око 3.000). Несумњиво, штетне психолошке посљедице по људску безбједност биле би катаклизмичне.

Отмице више стотина цивила које су извели исламистички (чеченски) терористи у Москви (2002) и у Беслану (2004), као и многи

други терористички напади у Москви, Чеченији, Дагестану, Осетији и другим мјестима у Русији, посебно упорност терориста да наставе са таквом злочиначком праксом, у довољној мери указују на ниво угрожености људске безбједности у тој земљи тероризмом. Осујеђен покушај терориста да изведу напад употребом оружја за масовно уништавање, потврђује намјере терориста да повећају постигнути психолошки притисак на грађане Русије. Ради се о томе да је Федерална служба безбједности Руске Федерације почетком маја 2005. године спријечила два терористичка напада у Чеченији у којима би били примијењени јаки отрови и велика количина експлозива¹. Терористи су планирали да употребе два типа отрова, а једна доза од четири грама таквог отрова могла је изазвати смрт око 100 људи. У овој посебној операцији, у једној четврти чеченске престонице Грозно, заустављено је возило са 1,2 тоне експлозива, а двојица терориста који су били у њему су ухапшени, јер су намјеравали да изведу самоубилачки напад.

Тежње терориста да употребом неке врсте оружја за масовно уништавање још успјешније угрозе људску безбједност, потврђене су и у Италији. На примјер, италијанска полиција је 21. 7. 2007. године у Перуђи ухапсила тројицу Мароканаца осумњичених да су припремали терористичке акције и користили локалну цамију за регрутовање и обуку терориста². У кући једног од ухапшених, имама Корција ел Мустафе, полиција је пронашла „неколико десетина боца“ смјештених у три бурета, у којима су се налазиле хемикалије које, када се комбинују и мијешају са другим, лако доступним супстанцама, могу да послуже за прављење експлозива.

Турска спада у земље гдје терористи примјењују насиље с циљем да свргну секуларни режим и успоставе исламистички, као и да разбију територијални интегритет земље. У том насилничком процесу, људска безбједност је константно угрожена.

„Ми обећавамо да ћемо Турску претворити у пакао. Наш мото је: више акција, већи ударци. Страх од смрти биће присутан свуда у Турској. Ми смо раније упозоравали турску и међународну јавност да Турска није безбједна земља“, стајало је у поруци објављеној на веб-сајту

¹ Податке је саопштио (5. 5. 2005) представник Оперативног штаба за борбу против тероризма на Сјеверном Кавказу Иља Шабалкин, а пренијела „Политика“ 6.5.2005.

² Непуну годину раније, министар унутрашњих послова Италије Ђузепе Пизану изјавио је (6.4.2006) италијанској новинских агенцији АНСА да су власти те земље спријечиле планиране терористичке нападе на цркву у Болоњи и подземну жељезничку станицу у Милану. У терористичкој завјери било је укључено седморо људи., који су лишени слободе.

терористичког колективитета „Ослободилачки соколови Курдистана“ приликом преузимања одговорности за претходно изведен напад³.

У опсежној акцији турских снага безбједности лишено је слободе више лица код којих је пронађен пластични експлозив, а за које се претпоставља да су чланови групе која је извела напад у Мармарису. Оптимистичне изјаве турских званичника у вези са безбједношћу у тој земљи указују на њихову одлучност да се бескомпромисно боре против терориста⁴.

3. Антитероризам на штету људске безбједности

Већ је напоменуто да суштина тероризма није у физичкој сили (смрт и деструкција као такви), него у психолошкој моћи (страх који изазивају смрт и деструкција). Међутим, начин на који терористи примјењују физичко насиље (спектакуларност, насумичност и бруталност, посебно самоубилаштво) добио је скоро мистичан статус. Сазнање потенцијалне непосредне и посредне жртве о спремности терориста да „са задовољством умру за свој циљ“, при том убијајући свакога ко се нађе на самоубојственом „бојишту“, понекад изазива хистеричне реакције које надмашују сваку разложну процјену опасности и мјере ради њеног отклањања. У ствари, догађа се да су многе противтерористичке мјере истовјетне терористичким. Заборавља се да се на безумље терориста не смије одговорити безумљем државе. Иако такав апсурдни одговор тероризму вишеструко штети људској и националној безбједности, анализа супротстављања тероризму у овом, 21. вијеку указује да многе земље у мањој или већој мјери упадају у ту вјешто припремљену клопку. Уколико, у што скорије вријеме, све земље и међународна заједница не отпочну да досљедно уважавају законит и моралан начин у сузбијању терористичке пријетње, терористи ће свој успјех – постигнути ниво промјена модерног свијета, наставити да оснажују и можда у потпуности и остварити. Једноставно речено,

³ Три бомбе су експлодирале 27. августа 2006. године у егејском лјетовалишту Мармарис (Турска), у којем је боравило око десет хиљада страних туриста. Погинуле су двије особе и повријеђено 21 лице, међу њима десет страних туриста из Велике Британије. Одговорност за терористички напад је преузео терористички колективитет „Ослободилачки соколови Курдистана“.

⁴ Градоначелник Мармариса Темел Кацаклар је поводом поменутог терористичког напада изјавио: „Наше снаге су одмах ступиле у акцију и оне ће сигурно пронаћи виновнике ових бомбашких напада“, а начелник Генералштаба оружаних снага Турске, генерал Јашир Бујуканит узнемирену јавност је покушао умирити изјавом: „Ми ћемо савладати тероризам сепаратиста“, што значи да ће онемогућити насиље забрањеној Радничкој партији Курдистана (ПКК) која се бори за аутономију Курдистана у Турској.

одбрана од тероризма ни у ком случају не смије да буде на штету људске безбједности, односно држава (национална безбједност) се мора обуздати од прекорачења својих надлежности и овлашћења. У супротном, терористи ће имати јак «аргумент» за своје аморално и незаконито сурово насиље.

4. Нужно надзирање државе

Модерна држава има адекватну контролу над својим институцијама – безбједносним, обавјештајним, полицијским, војним и многим другим дијеловима друштва, којима би, у складу са њиховим надлежностима, могла да повјери задатак надзора. Нужност оваквог свеобухватног надзора се састоји у потреби оптималне заштите виталних државних вриједности од разноврсних опасности, првенствено ради осигуравања безбједности грађана и демократске атмосфере која подразумева достојанствено и безбједно живљење (свакодневни живот човјека – појединца и људских колективитета) и планирање будућности. Дакле, надзор је првенствено у функцији чувања и унапређења људске безбједности. Са друге стране, многи примјери из функционисања држава указују да држава као најорганизованији дио друштва тежи да прекорачи сопствена законска овлашћења. То посебно у условима када постоји нека стварна пријетња, а тероризам представља такву пријетњу. Овакву опасну тенденцију могуће је спријечити ефикасним надзором над свим државним институцијама или надзором државе, а то може да чини тзв. грађански или цивилни дио друштва.

Кључни инструмент или институција који омогућава контролу над инцидентима државне политике (анализа и спречавање повређивање људске безбједности) је *независно судство*. Његова честитост, компетентност, професионалност, ефикасност, непристрасност у придржавању закона и строгост, присиљава државу да се придржава закона. Својеврстан „страх“ од судства као кредибилног фактора који ће дјеловати потпуно независно од било чијих интереса, принуђује државу да се уздржи од прекорачења овлашћења, односно поступака којима се угрожава људска безбједност и цјелокупно друштво.

Независно судство у демократској држави представља најснажнију гаранцију људске безбједности, односно обезбјеђивање човјеку – појединцу „слободе од страха“ од државних органа и институција. Под тим се подразумева да грађанин – појединац, као приватно или службено лице, треба стално да има на уму и понаша се у складу са препоруком Бенџамина Френклина, једног од највећих америчких државника. Та препорука гласи: „*Онај ко може да се одрекне основне*

слободе како би се домогао мало привремене сигурности, не заслужује ни слободу ни сигурност“.

У земљама гдје је развијена демократија, држава је странка пред судом, као и свако приватно лице. Дакле, држава није господар суда. То значи да грађанин одговара пред судом за учињено противзаконито дјеловање. С друге стране, грађанин коме је у било ком смислу нарушено (ускраћено) право и слобода од стране државе, има право и могућност на компензацију. На примјер, уколико га држава (њене институције) неосновано лиши слободе или невиног бесправно задржи у притвору или му ускрати неко друго право (политичко, правно, економско, образовно...), оштећени грађанин има право да тужи државу, и у таквом спору држава има статус странке пред судом.

Насупрот наведеним добро познатим чињеницама, „рат против тероризма“ или „глобални рат против тероризма“ у многим (демократским) земљама карактерише одступање од Френклинове поруке без преседана. Оно се састоји у чудноватом схватању да је успјешна одбрана од терористичке пријетње могућа „једино“ ограничавањем основних људских права и слобода свих грађана унутар граница земље жртве, а посебно особа осумњичених за тероризам.

Prof.dr Duško Vejnović
Police College
Banja Luka

Transition, Philosophy of Terrorism, Antiterrorism and People Security

Abstract: In this paper it is discussed about transition of institutions, changes and roles in Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina. Special attention is given to some of the aspects of terroristic threats, which cause fear and panic.

Antiterrorism cannot harm human security, which means that on terroristic insanity the state cannot answer with insanity. It is necessary to control the state and to use the maximal protection, to secure the population and democratic society with dignity, safe life and future planning. In this process most important is protection of human safety.

проф. др Драган Јовашевић
Правни факултет у Нишу
доц. др Љубинко Митровић
Висока школа унутрашњих послова у Бањој Луци

**КРИВИЧНО ДЈЕЛО РАЗБОЈНИШТВА У
ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ БОСНЕ И
ХЕРЦЕГОВИНЕ**

РЕЗИМЕ: У структури савременог криминалитета преовладава имовински криминалитет. Ради се о кривичним дјелима која су управљена на имовину других физичких и правних лица, при чему на страни учиниоца постоји намјера да себи или другом на тај начин прибави противправну имовинску корист или пак намјера користољубља. Но, све су чешћа насилна имовинска кривична дјела у виду разбојништва и разбојничке крађе. Ради се о одузимању туђе имовине употребом силе или пријетње да ће се непосредно напасти на живот или тијело. То је, заправо, сложено кривично дјело које се састоји од принуде и крађе као облик привидног реалног стицаја. Управо о теоријским и практичним карактеристикама овог кривичног дјела говори овај рад.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: имовина, кривично дјело, принуда, крађа, одговорност, казна.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Све судске и полицијске статистике о кретању криминалитета посљедњих година биљеже константан пораст броја извршених кривичних дјела против имовине, односно пораст броја њихових учинилаца. Наиме, ова кривична дјела чине јединствену и посебно инкриминисану групу кривичних дјела у кривичном законодавству Босне и Херцеговине (глава двадесет пета Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине, глава двадесет пета Кривичног закона Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине и глава двадесет трећа Кривичног закона Републике

Српске) из 2003. године¹, без обзира на врсту имовине која се њима напада, начине на које се то чини, и без обзира на врсту последица које настају њиховим извршењем, односно без обзира на то коме припада имовина.

У теорији кривичног права, ова се кривична дјела зато дефинишу као имовинска кривична дјела, мада се за њихово означавање срећу и називи, као што су на примјер: “економска кривична дјела”, “кривична дјела против својине” или “кривична дјела против добара”. Но, апстрахујући извјесну терминолошку различитост у дефинисању појма поменуте групе кривичних дјела, може се закључити да је објект њихове заштите имовина.

Разбојништво представља старо имовинско кривично дјело², које је иманентно људској заједници од најстаријих времена, настало још приликом преласка натуралне на робноовчану привреду. Настало паралелно са појавом својине на предметима, ово кривично дјело је тако постало и вјерни пратилац историјског развоја људске цивилизације све до данашњих дана³.

2. ОСНОВНИ ОБЛИК КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА РАЗБОЈНИШТВА

Разбојништво⁴ је, поред разбојничке крађе, право сложено кривично дјело, које се, према својој правној природи, одређује истовремено и као имовинско, али и као насилничко кривично дјело⁵. Ради се, заправо, о кривичном дјелу које има двојако одређену правну природу, која га и сврстава у двије напријед наведене врсте класичног, општег или конвенционалног криминалитета (или у права, природна или атавистичка кривична дјела према типологијима позитивне школе кривичног права).

Према врсти објекта заштите – а то је имовина, имовинска права и интереси другог лица, кривично дјело разбојништва може се систематизовати у имовинска кривична дјела (или имовински криминалитет), као што то иначе чине и савремени законодавци

¹ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право 2, Посебни дио, Сарајево, 2005. године, стр. 241–242;

² И. Јарамаз Рескушић, Крађа у римском праву, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 2/2007. године, стр. 313–352;

³ З. Дујмовић, Имовински криминалитет у Републици Хрватској, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/1996. године, стр. 415–428;

⁴ Ј. Тулези, Дјелатност полиције у сузбијању разбојништва, Полиција и сигурност, Загреб, број 2–3/2003. године, стр. 138–145;

⁵ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Кривично право, Посебни део, Београд, 2006. године, стр. 122–124;

предвиђајући ово кривично дјело у групи кривичних дјела против имовине. Ипак, у правној литератури може се наћи и схватање према коме се код овог кривичног дјела као објект заштите јавља и слобода човјека у погледу располагања својим имовинским добрима, односно његов живот и тјелесни (душевени) интегритет. Стога се, према начину и средству предузимања радње извршења, разбојништво може систематизовати у насилничка кривична дјела, која су управљена на живот и тјелесни интегритет, односно слободу располагања другог лица.

Обиљежја кривичног дјела разбојништва⁶ су одређена у одредби члана 289. Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине, члана 283. Кривичног закона Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине и члана 233. Кривичног закона Републике Српске⁷. Ово се кривично дјело⁸ састоји у одузимању туђе покретне ствари од другог лица употребом силе или пријетње да ће се непосредно напасти на живот и тијело у намјери да се њеним присвајањем прибави за себе или другог противправна имовинска корист⁹. Мада се разбојништво управо врши у намјери прибављања противправне имовинске користи за себе или другог, што указује да оно у свом бићу садржи елементе крађе, то ипак није посебан, па ни тежи облик крађе, већ је самостално кривично дјело са посебним обиљежјима бића кривичног дјела¹⁰.

2.1. Објект кривичног дјела разбојништва

И код кривичног дјела разбојништва, као уосталом и код свих имовинских кривичних дјела, као објект заштите јавља се имовина, иако се, у литератури, сматра да је ово дјело истовремено управљено и против живота и тјелесног интегритета, односно против слободе одлучивања пасивног субјекта (на основу чега се ово дјело и сврстава у насилнички криминалитет). Имовина је вриједност коју посједује неко правно или физичко лице, скуп права тј. прихода и добара која неком субјекту припадају. Посједовање имовине је законом заштићено, а њено противправно присвајање или оштећење сматра се деликтом криминалитета¹¹.

⁶ З. Дујмовић, И. Цајнер Мраовић, Криминалитет разбојништва у Хрватској, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/1999. године, стр. 93-100;

⁷ Д. Јовашевић, Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, Београд, 2007. године, стр. 198-199;

⁸ Д. Јовашевић, Кривична дјела разбојништва и разбојничке крађе у теорији, пракси и упоредном праву, Безбедност, Београд, број 2/2002. године, стр. 244-249;

⁹ Б. Бркић, Казнена дјела разбојништва и разбојничке крађе, Хрватска правна ревија, Загреб, број 11/2002. године, стр. 97-101;

¹⁰ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2006. године, стр. 562;

¹¹ М. Бошковић, Криминолошки лексикон, Нови Сад, 1999. године, стр. 111;

Дакле, најопштије речено, објект заштите¹² код овог кривичног дјела јесте имовина или пак право на имовину као једно од основних, природних, универзалних људских права. Имовина представља скуп, збир имовинских права и интереса. Овим се кривичним дјелом штити имовина која се, заправо, састоји од ствари (предмета) и имовинских права и интереса везаних за ствари. Имовина подразумијева својину неког лица, односно присвајање ствари и вриједности у којима и преко којих се оне изражавају. Имовина се пак може јавити у облику покретне или непокретне ствари, односно других имовинских права и интереса који се по правилу могу вриједносно изразити (у новцу)¹³.

Имовина чини економски основ постојања. егзистенције и развоја сваког човјека, групе људи, односно друштва у цјелини. Она служи за задовољење општих, заједничких и појединачних потреба. Због посебног значаја који имовина има за човјека и друштвену заједницу, од најстаријих времена у структури кривичних дјела јављају се и ова кривична дјела¹⁴. Као заштитни објект код кривичног дјела разбојништва појављује се имовина у ужем смислу (нпр. материјална добра у виду разних предмета, односно покретне ствари), а затим и имовинска права и интереси, односно имовина у ширем смислу¹⁵.

Заштита имовине (или како се то данас популарно каже “права на имовину”, као једног од природних, универзалних људских права) је предвиђена прописима како међународног, тако и домаћег права. Тако члан 1. Првог протокола уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода гарантује право на имовину. Он предвиђа да свако физичко или правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права.

Објект напада код кривичног дјела разбојништва је туђа покретна ствар. Заправо, за објект напада се сматра предмет на који је управљена радња извршења кривичног дјела како би се повриједила или угрозила заштићена вриједност, добро или интерес. Да би одређени предмет могао да се сматра објектом напада код овог кривичног дјела, потребно је да

¹² М. Чубински, Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије, Београд, 1934. године, стр. 547 и даље;

¹³ Б. Краус, Кривична дјела против друштвене и приватне имовине, Приручник, Загреб, број 6/1957. године, стр. 562–568;

¹⁴ М. Бајер, Упоредна штудија о неким врстама имовинског криминалитета у Југославији, Аустрији и Пољској, Љубљана, 1972. године, стр. 89–103;

¹⁵ Љ. Јовановић, Кривично право, Посебни део, Ниш, 1983. године, стр. 398; М. Јовић, Принуда код имовинских кривичних дјела, *op. cit.*, стр. 92;

такав предмет испуњава одређене услове. То су сљедећи услови¹⁶: 1) предмет дјела је покретна ствар, 2) ствар треба да је туђа и 3) ствар треба да има новчану вриједност.

1) Објект напада код овог кривичног дјела може да буде само покретна ствар. То је сваки предмет материјалне природе (укључујући и животиње) који се налази у власти неког човјека и који може бити објект права својине у смислу имовинског права. То је, дакле, било која ствар која може да се налази у било ком агрегатном стању (чврстом, течном или гасовитом). Не сматрају се тако стварима у смислу овог кривичног дјела они материјални дијелови природе који не могу да се налазе у човјековој власти или под његовом контролом, као што су нпр. сунчева топлота, атмосферски ваздух, киша, снијег и сл.

Да би се ствар са оваквим својствима могла уопште појавити као објект напада код кривичног дјела разбојништва, мора да се ради о таквој ствари која има својства покретне ствари. Као покретна ствар се сматра свака ствар у смислу дијела материјалне природе који се може помјерати, преносити или одвајати од главне ствари, а да се услед тога не поквари, оштети или уништи. То значи да је појам покретне ствари у кривичном праву знатно шири него што тај појам обухвата у грађанском (имовинском) праву¹⁷. Тако и вода може бити предмет крађ, ако ју је учинилац одузимао на штету комуналног предузећа када се самовласно прикључио на цијев јавног водовода и трошио воду чија потрошња није била регистрована на водомјеру.

Према томе, као предмет овог кривичног дјела може се јавити и један дио уграђене машине, под условом да се од ње може одвојити, затим предмети на земљишту или у земљишту, као и саставни дијелови куће (врата, прозори, цријеп, олук и сл.). Из тога закључујемо да предмет крађе (па тиме и разбојништва у чији састав улази сама крађа) могу бити и само дијелови главне ствари ако се од ње могу одвојити без повреде супстанце одвојене ствари¹⁸. Објект напада код овог кривичног дјела не могу бити потраживања и друга права, с изузетком неких имовинских права која могу бити отјелотворена у исправама (као врстама хартија – у чеку, мјеници, штедној књижици, обвезницама).

Као покретна ствар у смислу члана 1. став 26. Кривичног закона Босне и Херцеговине, члана 2. став 29. Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине, члана 2. став 28. Кривичног закона Брчко

¹⁶ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, Београд, 2003. године, стр. 310–315;

¹⁷ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005. године, стр. 125;

¹⁸ група аутора, Коментар Кривичног закона Републике Србије, Београд, 1995. године, стр. 579;

Дистрикта Босне и Херцеговине и члана 147. став 23. Кривичног закона Републике Српске сматра се и свака произведена или сакупљена енергија за давање свјетлости, топлоте или кретања, телефонски импулс, као и регистровани податак који је резултат електронске обраде података (рачунарски податак и програм).

Будући да је човјек људско биће, а не ствар, он не може бити објект напада код овог кривичног дјела. Али објект напада код овог дјела могу бити поједини одвојени дијелови људског тијела, као што су природни дијелови, нпр. одсјечена коса, извађен зуб. Но, крађом се могу одузети и вјештачки дијелови људског тијела као што су протеза вилице, руке, ноге. При томе је у литератури углавном општеприхваћено да леш и дијелови леша¹⁹ могу бити објект напада код крађе само под условом да имају посебну намјену или да у себи имају уграђене апарате или предмете од вриједности.

Дивље животиње на слободи постају својина одређеног лица од момента када их он ухвати или пак убије. То значи да и оне тог момента могу да испуне услове за постојање објекта напада код кривичног дјела разбојништва²⁰. Иста је ствар и са дијеловима животиња које служе за људску исхрану. И коначно, чак и угинуле животиње јесу ствари у смислу објекта напада код овог кривичног дјела све док њихов власник (дакле господар) испољава своје притежање над њима. У прилог овом схватању, које је готово општеприхваћено у нашој кривичноправној теорији и пракси, такође и у систему *common law* права, животиње у природи се не сматрају својином неког лица све до момента док не буду доведене на нечије имање или пак убијене²¹.

2) Објект напада код кривичног дјела разбојништва мора да испуњава још један услов. Наиме, покретна ствар на коју је управљена радња извршења овог кривичног дјела мора да буде туђа ствар, односно ствар треба да се налази у својини другог физичког или правног лица²². Из тога се може извести закључак да, уколико се ради о ствари која је у својини учиниоца овог дјела, нема овог кривичног дјела, јер нема крађе на сопственој ствари. То значи да се у овом случају појам својине на ствари у кривичном праву подудара са овим појмом како га схвата и грађанско право²³.

¹⁹ С. Муцић, Одузимање ствари и делова леша, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 4/1969. године, стр. 613–622;

²⁰ Т. Живановић, Основи кривичног права, Посебни део, Београд, 1923. године, стр. 156;

²¹ J. Dressler, Understanding Criminal law, Lexis publishing, 2001. године, стр. 555;

²² З. Дујмовић, Криминалитет разбојништва и неке карактеристике њихових извода, Криминологија и социјална интеграција, Загреб, број 1/1998. године, стр. 33–42;

²³ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, ор. cit., стр. 310–315;

Тако ствари које се уопште не могу налазити у својини неког лица (*res nullius*), као што је нпр. добро у општој употреби (*res communes*) које је намијењено да служи општој употреби, употреби свим људима, не може бити објект радње извршења овог кривичног дјела. Да ли се одређена ствар или предмет налази у својини неког лица, то је фактичко питање које судско вијеће рјешава у сваком конкретном случају на бази утврђених објективних и субјективних околности²⁴.

Од овог правила постоји један изузетак, када се одузима ствар која се налази у сусвојини учиниоца овог дјела и другог лица, па учинилац својом радњом прекида притежање другог лица на предметној ствари и успоставља само своје притежање²⁵.

Напуштене и изгубљене ствари²⁶, као и ствари за које се не зна коме припадају у моменту предузимања радње извршења не могу бити предмет крађе, осим ако су изгубљене, заборављене или напуштене на простору који припада неком лицу као притежаоцу, јер у таквом случају постоји могућност да он са њима располаже²⁷. Тако је у пракси забиљежен случај да присвајање изгубљене или заборављене ствари, када лице које ју је изгубило или заборавило претпоставља гдје се она налази²⁸, и тражећи је манифестује вољу да над њом поново успостави фактичку власт, представља кривично дјело крађе.

За постојање кривичног дјела разбојништва није од значаја да ли се коришћењем принуде одузима покретна ствар од лица у чијој се својини она налази или пак од неког другог лица²⁹. Наиме, ово дјело постоји и када се на овај начин одузима ствар од другог лица које је и само до такве ствари дошло на противправан начин (нпр. крађом или утајом). Битно је да се ствар у моменту одузимања налази у притежању неког другог лица тј. да он са њом располаже. Притежање на ствари не престаје ни у случају када се притежалац само привремено удаљи, одвоји од своје ствари³⁰.

Пошто могућност фактичког располагања са ствари, односно могућност детенције представља стварни, а не правни однос неког лица према ствари, тј. овдје се ради о природном могућем вољном утицају на

²⁴ О. Жицо, Кривична дјела против друштвене и приватне имовине, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 4/1975. године, стр. 649–655;

²⁵ Б. Златарић, Проблематика у законодавству кривичног дјела крађе, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 2/1950. године, стр. 284;

²⁶ Б. Краус, Кривична дјела против друштвене и приватне имовине, Приручник, Загреб, број 6/1957. године, стр. 562–566;

²⁷ М. Чубински, Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије, *op. cit.*, стр. 547;

²⁸ група аутора, Коментар Кривичног закона Републике Србије, *op. cit.*, стр. 583;

²⁹ Ј. Таховић, Кривично право, Посебни део, Београд, 1961. године, стр. 319–322;

³⁰ Љ. Јовановић, В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Кривично право, Посебни део, Ниш, 2002. године, стр. 411;

ствар, то се ствар може налазити и у притежању дјетета или душевно болесног лица, па тако и од ових лица може бити одузета ствар која се налази у њиховом притежању³¹.

Одузимање туђе покретне ствари је могуће без обзира на постојећи лични однос који постоји између учиниоца дјела и оштећеног. Тако је могуће одузимање ствари (дакле крађа) употребом силе или пријетњи, које би биле примијењене према брачном другу, од усвојеног, усвојеника или пак лица са којим учинилац живи у трајној ванбрачној заједници. Чињеница да се учинилац дјела и оштећени налазе у неком сродству или другом блиском односу, не утиче на постојање кривичног дјела, нити на његову правну квалификацију³².

3) И коначно, покретна ствар³³ која је објект напада код кривичног дјела разбојништва мора да има сама по себи имовинску, новчану вриједност, или да се помоћу ње може доћи до такве вриједности. То је и логично јер се ради о имовинском кривичном дјелу, дјелу које је управљено против имовине другог лица. Предузимањем радње извршења учинилац тежи да одузетом ствари за себе или друго физичко или правно лице прибави одмах, непосредно, или касније, у блиској будућности одређену имовинску вриједност, противправну корист.

Стога ствар која се на овај начин одузима мора да има сама по себи новчану вриједност, јер је вриједносни елеменат битан, конститутивни елеменат овог кривичног дјела. Или пак, предузетом радњом разбојништва се одузима ствар помоћу које учинилац може за себе или другога да прибави имовинску корист.

2.2. Радња извршења дјела

Као што је већ речено приликом појмовног одређења кривичног дјела разбојништва³⁴, ово је право сложено кривично дјело (као облик привидног реалног стицаја по основу конзумпције)³⁵. Оно се састоји из два кривична дјела: а) принуде и б) крађе, гдје принуда претходи крађи и представља средство и начин њеног вршења³⁶.

³¹ група аутора, Коментар Кривичног закона Републике Србије, оп. cit., стр. 585;

³² Б. Краус, Кривична дјела против друштвене и приватне имовине, Приручник, Загреб, број 1/1958. године, стр. 36–42;

³³ С. Франк, Појам имовине у казненом праву, Годишњак Правног факултета у Загребу, Загреб, 1939–40. године, стр. 61–70;

³⁴ Д. Јовашевић, Обележја кривичног дјела разбојништва, Судска пракса, Београд, број 9/1996. године, стр. 62–66;

³⁵ Б. Чејовић, В. Миладиновић, Кривично право, Посебни део, Ниш, 1995. године, стр. 317–318;

³⁶ Д. Столник, Казнена дјела разбојништва у новчарским институцијама, Полиција и сигурност, Загреб, број 3–4/2006. године, стр. 212–214;

Принуда се примјењује с циљем да би се савладао отпор власника или држаоца ствари и тако одузела туђа покретна ствар у намјери да учинилац за себе или другог прибави противправну имовинску корист³⁷. Радња овог кривичног дјела је започета примјеном силе, па је небитно да ли је изостала друга фаза извршења дјела – одузимање ствари. Такође, за постојање овог кривичног дјела није неопходно да сила коју је учинилац употребио ради одузимања туђе покретне ствари буде таквог интензитета да би се њоме могао савладати отпор оштећеног³⁸. Довољно је, наиме, да је употребом силе створена управо таква ситуација у којој је дошло до одузимања туђе покретне ствари.

Оно што квалификује радњу извршења јесте карактер средства и начин њеног извршења – а то је примјена силе или квалификоване пријетње. За постојање разбојништва, већ смо истакли, није неопходно да сила коју извршилац дјела употребљава ради одузимања туђе покретне ствари буде таквог интензитета да би се њоме могао савладати отпор оштећеног. Тако, нпр., према ставу судске праксе ако количина употребљене силе ради одузимања туђе покретне ствари буде таквог квалитета да оштећену обори на земљу и тако је онеспосби да спријечи одузимање новчаника који јој затим буде одузет употребом конкретне силе, ради се о разбојништву.

Довољно је да је употребом силе створена таква ситуација у којој је дошло до одузимања туђе покретне ствари. Ради се о двоактивном кривичном дјелу за чије је, дакле, постојање потребно кумулативно предузимање двије радње – а) употреба силе или квалификоване пријетње и б) одузимање туђе покретне ствари. Прво се, дакле, предузима акт принуде као средство, односно начин, а затим се приступа и непосредном одузимању туђе покретне ствари. Но, суштина овог кривичног дјела не мора да се испољи у активној радњи учиниоца којом он својом физичком радњом одузима туђу покретну ствар. Довољно је, такође, постојање такве ситуације у којој сам оштећени предаје ствар под дејством примјене силе. Наиме, овдје се понашање оштећеног у наведеном случају не може третирати као његово понашање у смислу слободне диспозиције сопственом имовином.

Радња извршења код кривичног дјела разбојништва³⁹ је одређена као одузимање туђе покретне ствари. То је дјелатност којом се прекида притежање, детенција, фактичка власт ранијег држаоца и успоставља државина на ствари учиниоца дјела, односно могућност њеног

³⁷ Љ. Селиншек, Казенско право, Љубљана, 2007. године, стр. 396–397;

³⁸ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, ор. cit., стр. 310–315;

³⁹ И. Бркић, Казнена дјела разбојништва и разбојничке крађе, Хрватска правна ревија, Загреб, број 7–8/2007. године, стр. 85–90;

коришћења или располагања⁴⁰. Та радња извршења се предузима на законом одређени начин⁴¹: а) употребом силе – која може бити апсолутна (физичка) или компулзивна (психичка) и која мора да буде неотклоњива и б) квалификоване пријетње – најавом непосредног напада на живот или тјелесни интегритет држаоца ствари или неког другог лица⁴².

Сила и пријетња⁴³ да ће се напасти на живот или тијело другог лица се примјењују у циљу сламања отпора или спречавања очекиваног отпора према лицу од кога се ствари одузимају, али је могуће да буду примијењене и према неком другом, њему блиском лицу, лицу које је притекло у помоћ или се затекло на мјесту извршења дјела.

За постојање кривичног дјела разбојништва битно је да се радња извршења предузима на одређени начин и у одређеној намјери⁴⁴ – намјери да учинилац за себе или другог прибави противправну имовинску корист⁴⁵ или намјери присвајања одузете ствари. Ова намјера мора да постоји на страни учиниоца у вријеме извршења дјела, али она не мора да у сваком конкретном случају буде и остварена⁴⁶. Околност да је оштећени под дејством принуде сам предао ствар учиниоцу дјела не може се третирати као његово понашање у смислу слободне диспозиције сопственом имовином. За постојање пријетње није битно да ли је она могла бити остварена или не. Битно је да лице коме се пријети има основа да у конкретном случају схвати пријетњу као озбиљну и могућу.

2.2.1. *Одузимање туђе ствари*

Крађа⁴⁷ као основно имовинско кривично дјело представља основни елеменат разбојништва⁴⁸. Она се састоји у одузимању туђе покретне ствари од другог лица у намјери⁴⁹ да се њеним присвајањем

⁴⁰ група аутора, Коментар Кривичног закона Републике Србије, оп. цит. стр. 574–576;

⁴¹ Д. Јовашевић, Обележја кривичног дјела разбојништва, Судска пракса, Београд, број 9/1996. године, стр. 62–65;

⁴² З. Дујмовић, Приступ у откривању и разјашњењу разбојништва, Полиција и сигурност, Загреб, број 3/1994. године, стр. 245–262;

⁴³ Ј. Тулези, Приступ проблему разбојништва, Полиција и сигурност, Загреб, број 4–6/2002. године, стр. 330–338;

⁴⁴ Ради се о намјери која се у правној теорији одређује као намјера да се одузета ствар трајно одузме (М. Аћимовић, Кривично право, Општи део, Суботица, 1937. године, стр. 90–92);

⁴⁵ М. Сингер, Разбојништва и разбојничке крађе, Приручник, Загреб, број 1/1981. године, стр. 32–43;

⁴⁶ П. Новоселац, Неподобан покушај разбојништва, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 1/1990. године, стр. 135–142;

⁴⁷ Б. Златарић, Проблематика у законодавству кривичног дјела крађе, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 2/1950. године, стр. 284–297;

⁴⁸ А. Крмек, Крађа – најчешће казнено дјело, Информатор, Загреб, број 4/2006. године, стр. 9–11;

⁴⁹ Ј. Dressler, Understanding Criminal law, Lexis publishing, 2001. године, стр. 557;

прибави себи или другом противправна имовинска корист⁵⁰. Тако се радња одузимања туђе покретне ствари јавља као прва дјелатност у склопу кумулативно одређене, двоактне радње. За постојање кривичног дјела разбојништва није потребно да вриједност одузетих ствари употребом силе или пријетње садржи обиљежје кривичног дјела крађе, јер је висина противправно прибављене користи небитна.

Радња извршења је одузимање туђе покретне ствари⁵¹. О томе кад је предузета радња одузимања (када, дакле, постоји свршено кривично дјело крађе), у теорији кривичног права постоје различите теорије⁵². То су следеће теорије⁵³: 1) теорија контрeкtације, 2) теорија амоције, 3) теорија аблације, 4) теорија илације и 5) теорија апрехензије⁵⁴. Тако, према теорији апрехензије, кривично дјело крађе постоји када је учинилац својом радњом прекинуо притежање⁵⁵ (фактичку, државинску власт, детенцију) другог лица на ствари и успоставио своје притежање на њој, тј. кад је почео фактички да располаже са ствари⁵⁶, односно када је створио услове који му омогућују слободно, несметано коришћење и располагање са таквом ствари. За свршено кривично дјело крађе није довољна обична детенција, већ притежање које учиниоцу омогућује несметано коришћење и располагање са тако одузетом ствари⁵⁷.

Одузимање ствари⁵⁸ може се извршити различитим дјелатностима, на разне начине, тајно или јавно, различитим средствима⁵⁹, у присуству других лица и сл. За постојање дјела је битно да се радња извршења предузима у одређеној намјери⁶⁰ – намјери учиниоца да присвајањем одузете ствари за себе или друго физичко или правно лице прибави

⁵⁰ М. Миљковић, Појам крађе де леге ференда, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 6/1912. године, стр. 409–415;

⁵¹ А. Ј. Кузмановић, Одузимање ствари по српском кривичном законик, Полиција, Београд, број 11–12/1924. године, стр. 420–431;

⁵² Б. Златарић, Проблематика у законодавству о кривичном делу крађе, Архив за правне и друштвене науке, Београд, број 2/1950. године, стр. 283–291; О. Путник, Аберација код крађе, Наша законитост, Загреб, број 4/1953. године, стр. 202–213;

⁵³ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Кривично право, Посебни део, Београд, 2006. године, стр. 114–116;

⁵⁴ Љ. Јовановић, В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Кривично право, Посебни део, *op. cit.*, стр. 411;

⁵⁵ пресуда Врховног суда Србије, Кж. 11/87;

⁵⁶ М. Ракић, Кривично дјело одузимања моторног возила, Правни живот, Београд, број 3/1972. године, стр. 49–53;

⁵⁷ И. Мошет, Нешто о крађи и о покушају крађе, Наша законитост, Загреб, број 1/1953. године, стр. 17–29;

⁵⁸ С. Муцић, Одузимање ствари и дијелова леша из гроба, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 4/1969. године, стр. 613–624;

⁵⁹ А. Крмек, Крађа – најчешће кривично дјело, Информатор, Загреб, број 4/2006. године, стр. 9–11;

⁶⁰ пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 340/2002;

противправну имовинску корист. Ова намјера мора да постоји на страни учиниоца у вријеме предузимања радње извршења, али она не мора да буде остварена у конкретном случају. Присвајање не значи стицање својине учиниоца кривичног дјела на предметној ствари, већ његово фактичко власничко понашање у располагању тако одузетим стварима.

2.2.2. Принуда

Принуда је други елеменат кривичног дјела разбојништва. Она, заправо, представља начин и средство за предузимање радње – одузимања туђе покретне ствари. Управо овај елеменат одсликава правну природу овог кривичног дјела, према коме је оно и дефинисано као насилничко имовинско кривично дјело⁶¹.

У правној теорији је прихваћено да принуда представља притисак на вољу учиниоца дјела који долази споља, а који може бити изазван разним узроцима: природним догађајима, животињском снагом и људским радњама.

По карактеру свога дејства, разликују су два облика принуде. Тако се она може јавити као: физичка и психичка принуда. Физичка принуда је притисак споља којим се дјелује на тијело човјека приморавајући га да предузме радњу којом извршава кривично дјело. Психичка принуда је пак она којом се дјелује на вољу и осјећање човјека под чијим дејством он врши кривично дјело⁶².

Принуда као елеменат кривичног дјела разбојништва временски претходи извршењу крађе. Она се, заправо, јавља као начин и средство за одузимање ствари. Управо зато, између њих треба да постоји међусобна повезаност. То даље значи да између употребљене принуде и крађе не мора да постоји временски размак у дужем трајању⁶³. Принуда се предузима непосредно прије одузимања ствари или пак за вријеме самог одузимања туђе ствари⁶⁴. Тако је оптужени, који је употребио силу против оштећене у моменту када га је затекла при извршењу крађе у својој кући, у намјери да украдену ствар и однесе, када му је оштећена истргла торбу са одузетим стварима из руке, ударио је песницом у главу и са новцем и стварима напустио лице мјеста⁶⁵. Овдје се, заправо, ради само о двије фазе једног континуираног, кумулативног дјеловања

⁶¹ Д. Јовашевић, Кривично дјело разбојничке крађе и разбојништва у теорији, пракси и упоредном праву, Безбедност, Београд, број 2/2002. године, стр. 247–267;

⁶² Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2003. године, стр. 206;

⁶³ Љ. Селиншек, Казенско право, *op. cit.*, стр. 396–397;

⁶⁴ G. Wildenhein, Сузбијање уличног разбојништва, Избор, Загреб, број 3/1986. године, стр. 310–319;

⁶⁵ пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 1431/2006;

извршиоца, у коме прва фаза принуде тек треба да омогући остварање друге фазе – крађе.

Управо ове чињенице и морају бити обухваћене умишљајем учиниоца дјела. Он, наиме, треба да је свјестан да принуду употребљава да би управо помоћу ње (као средства) и одузео туђу ствар од другог. Но, у пракси су могући и случајеви да једно лице употребљава принуду, а друго лице одузима покретну ствар. У оваквим случајевима постоји саизвршилаштво у извршењу разбојништва⁶⁶.

Принуда се јавља у два облика. То су: 1) сила и 2) пријетња.

Сила је први облик примјене принуде као средства за одузимање туђе покретне ствари. То је, заправо, прва фаза или први елемент кривичног дјела разбојништва⁶⁷. Сила тако представља употребу физичке, механичке или друге снаге од стране једног лица према другом лицу с циљем да се ово принуди на неко чињење или нечињење које доводи до проузроковања забрањене посљедице, тј. до остварења кривичног дјела. Снага којом се дејствује према тијелу другог, може бити тјелесна или механичка енергија, али и употреба неке друге врсте енергије (као што је: топлотна, свјетлосна, звучна, ваздушна и слична енергија)⁶⁸.

Под силом се такође подразумијева и употреба хипнозе и других омамљујућих средстава која су подобна да доведу оштећеног у стање у коме је онеспособљен за пружање отпора одузимању његове ствари. Пракса биљежи различите облике и видове испољавања силе као облика принуде (првог конститутивног елемента кривичног дјела разбојништва⁶⁹).

Под силом се тако подразумијева и примјена омамљујућих средстава⁷⁰, у шта спада и онеспособљење за отпор употребом спреја неутврђене врсте и садржине којим је учинилац попрскао у очи оштећену и тако проузроковао њено привремено заслепљење. Употреба спреја је по становишту суда у овим случајевима изазавала исти ефекат (онеспособљавање нападнутог лица за пружање отпора) који би изазвала и употреба омамљујућих средстава, па се овдје ради о сили која је,

⁶⁶ Др Јовановић Љ., Др Ђурђић В., Др Јовашевић Д., Кривично право, Посебни део, ор. cit., стр. 404;

⁶⁷ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, ор. cit., стр. 310–315;

⁶⁸ Д. Јовашевић, Кривичноправни аспекти и улога полиције у превенцији имовинског криминалитета, Зборник радова, Место и улога полиције у превенцији криминала, Београд, 2002. године, стр. 357–380;

⁶⁹ И. Бркић, Казнена дјела разбојништва и разбојничке крађе, Хрватска правна ревија, Загреб, број 7–8/2007. године, стр. 85–90;

⁷⁰ G. Wildenhein, Сузбијање уличног разбојништва, Избор, Загреб, број 3/1986. године, стр. 310–319;

објективно посматрано, била довољна да би се спријечио отпор који су окривљени очекивали да ће бити пружен од стране оштећене при одузимању новца, без обзира што осим привременог засљепљивања спреј није имао других штетних посљедица по здравље.

Сила се према пасивном субјекту (оштећеном) предузима како би се сломио отпор који он пружа одузимању покретне ствари, или да би се спријечио очекивани отпор. Пријетња се овдје примјењује у циљу спречавања евентуално очекиваног отпора оштећеног или другог лица. То значи да извршилац претходном употребом принуде може да спријечи отпор при извршењу крађе или да сломи и савлада већ пружени отпор оштећеног.

Без обзира на то што примјена силе од стране оптуженог није била велика, она је с обзиром на стање оштећеног (који је био пијан и уз то срчани болесник, који је претходно имао операцију на срцу) била подобна да се савлада његов отпор. Употреба силе код разбојништва може се састојати и у онеспособљењу оштећене за отпор сипањем бенседина у кафу коју је оштећена попила и последице чега је доведена у бесвјесно стање.

Сила се састоји у сваком дјеловању на тијело и тјелесне покрете, којим се посредно утиче и на вољу, тј. слободу одлучивања учиниоца дјела, и које је подобно да учиниоца принуди на извршење кривичног дјела. То значи да дејство мора бити по својој снази такво да му се учинилац дјела није могао одупријети. Сила мора бити неодољива, тј. њена снага дејства мора бити јача од отпора који може пружити учинилац дјела⁷¹.

Сила као облик принуде може се јавити у два облика⁷². То су: а) апсолутна сила и б) компулзивна сила. Апсолутна сила (*vis absoluta*) постоји када је притисак на оштећеног такав да га потпуно лишава способности за остваривање вољног акта, тако да се предузимање (или непредузимање) тјелесног покрета не може сматрати као његов, већ као туђ акт. Компулзивна или релативна сила (*vis compulsiva*) постоји када лице има способност за одлучивање, али је његова одлука да предузме радњу кривичног дјела изнуђена. Тако нпр. када неко упери пиштољ на благајника захтијевајући од њега да му преда новац из касе, постоји компулзивна сила. Лице које врши функцију благајника у таквом случају није лишено способности да донесе одлуку о узимању новца из касе и

⁷¹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2003. године, стр. 206;

⁷² И. Бркић, Казнена дјела разбојништва и разбојничке крађе, Хрватска правна ревија, Загреб, број 7–8/2007. године, стр. 85–90;

његовој предаји наоружаном лицу, али је његова одлука да предузме ову радњу изнуђена, тако да није акт његове слободне воље⁷³.

Други облик испољавања принуде – као елемента кривичног дјела разбојништва јесте пријетња⁷⁴. Пријетња је стављање у изглед, најава примјене неког зла према другом лицу, које је подобно да утиче на његову вољу, тако да оно донесе одлуку да предузме, односно не предузме одређену радњу и тиме проузрокује забрањену посљедицу⁷⁵. Стављањем у изглед неког зла, које ће се десити уколико захтјев за предузимање, односно непредузимање радње не буде испуњен, утиче се на слободу одлучивања, а прије свега на усмјеравање одлучивања оштећеног лица у одређеном правцу⁷⁶. Да би постојала пријетња, потребно је да онај који пријети буде управо тај који ће зло и нанијети. Ако лице само ставља до знања зло које треба да снађе једно лице, при чему ће извршилац тог зла бити не оно већ неко друго лице, онда постоји опомена, а не пријетња⁷⁷.

Пријетња се код кривичног дјела разбојништва најчешће предузима усмено, ријечима. Но, могуће је и њено изношење писменим путем (када учинилац дјела оштећеном преда писмену поруку са написаном пријетњом) или конклюдентном радњом. Да би пријетња била од значаја за кривичну одговорност учиниоца дјела, неопходно је да она испуњава одређене услове.

У смислу овог кривичног дјела најчешће се пријетња предузима стављањем у изглед напада на оштећеног употребом хладног или ватреног оружја, опасног оруђа или другог опасног средства. Под оружјем се сматра свака направа која је израђена, прилагођена или намијењена за избацивање пројектила, гаса, течности или друге супстанце путем потиска барутних гасова, ваздушног притиска, гаса под притиском или другог потисног средства, као и други предмети чија је основна намјена вршење напада. Постоје разне врсте оружја, па се тако разликују следеће врсте: 1) ватрено оружје, 2) ваздушно оружје, 3) гасно оружје, 4) распрскавајуће оружје, 5) посебно оружје, 6) оружје са тетивом и 7) хладно оружје. Према намјени, оружје се даље разликује на: 1) оружје за личну безбједност, 2) ловачко оружје, 3) спортско оружје, 4) трофејно оружје, 5) старо оружје и 6) комбиновано оружје.

⁷³ М. Сингер, Разбојништва и разбојничке крађе, Приручник, Загреб, број 1/1981. године, стр. 32–43;

⁷⁴ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, оп. cit., стр. 310–315;

⁷⁵ Г. Мршић, Казнена дјела против имовине, Хрватска правна ревија, Загреб, број 7–8/2006. године, стр. 132–142;

⁷⁶ Р. W. Lissenden, Пљачка банке – циљ рада полиције на локалној разини, Избор, Загреб, број 2/1997. године, стр. 164–172;

⁷⁷ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп. cit., стр. 207;

Оруђе је сваки производ људског рада који је намијењен за обављање каквог посла или друге допуштене дјелатности, али које се због својих својстава може употријебити за напад на живот или тијело другог лица (коса, виле, сјекира, кухињски нож и сл.).

И коначно, напад на живот или тијело другог лица у циљу одузимања покретне ствари, може се предузети и било којим другим опасним средством. То средство може бити предмет из природе (камен, дрво и сл.), односно производ људског рада (пепељара, флаша, столица и сл.)⁷⁸.

Пријетња у сваком случају може да буде непосредна или посредна. Непосредна пријетња је она којом се зло најављује управо оном лицу коме се таква пријетња и саопштава. Код посредне пријетње, учинилац принуђава једно лице тако што најављује напад на живот или тјелесни интегритет неког другог, али њему блиског лица (најчешће према дјечи, родитељима, брачном другу и сл.)⁷⁹.

Да би пријетња била правно релевантна у смислу кривичног дјела разбојништва, она мора да буде⁸⁰: 1) озбиљна, 2) могућа, 3) садашња и 4) неотклоњива.

Озбиљност пријетње значи да постоји реална могућност да буде остварено зло које се најављује. Такође, потребно је и да лице коме се пријети схвати озбиљност најављеног зла, без обзира на то да ли лице које пријети има озбиљну намјеру да спроведе пријетњу⁸¹. Наиме, пријетња се код овог дјела и упућује ради спречавања отпора одузимању ствари, па она треба да буде таква да је нападнути и схвати озбиљно. При томе је без значаја да ли је сам учинилац стварно и намјеравао да у конкретном случају пријетњу реализује, као и да ли је уопште било могуће да се она оствари.

Пријетња је могућа ако се најављено зло може ефективно остварити. То значи да нема пријетње у смислу облика принуде, ако је најављено такво зло којим се пријети, а које је неоствариво уопште или у одређено вријеме, на одређеном мјесту⁸². Тако, за постојање разбојништва није од значаја да ли је учинилац стварно намјеравао да реализује упућену пријетњу да ће непосредно напасти на живот или тијело оштећеног⁸³, као и да ли је такву пријетњу уопште било могуће

⁷⁸ Љ. Лазаревић, Кривично право, Посебни део, Београд, 1993. године, стр. 244;

⁷⁹ М. Радовановић, М. Ђорђевић, Кривично право, Посебни део, Београд, 1967. године, стр. 281;

⁸⁰ Ј. Тулези, Разбојништво и поступање полиције, Загреб, 1998. године, стр. 214–231;

⁸¹ Б. Златарић, Кривични законик у практичној примјени, Посебни део, Свезак други, Загреб, 1958. године, стр. 390–398;

⁸² И. Симић, М. Петровић, Кривични закон Републике Србије, Практична примена, Београд, 2002. године, стр. 175–179;

⁸³ Б. Павишић, В. Грозданић, П. Веић, Коментар Казненог закона, *op. cit.*, стр. 546–548;

реализовати с обзиром на врсту и природу средства које је употребијено за пријетњу, већ је битно да је пријетња била такве природе да ју је нападути озбиљно схватио као остварљиву и упућену ради спречавања његовог отпора одузимању ствари.

Пријетња као елемент принуде код кривичног дјела разбојништва мора бити квалификована (опасна), дакле усмјерена ка усмрћивању или повреди тијела. При томе, мора се ставити у изглед да ће одмах бити и реализована. Пријетња мора бити упућена оштећеном, другом лицу за које се претпоставља да ће спријечити одузимање ствари, али и неком лицу које је блиско оштећеном, под условом да је пријетња таква да на лицу мјеста дјелује на оштећеног да се уздржи од давања отпора одузимању предмета. Пријетња треба да је, објективно посматрано, озбиљна и могућа, али се узима и да је она озбиљна и онда ако је лице које њу чини не би могло остварити из разлога који су непознати лицу коме се пријети у моменту извршења кривичног дјела⁸⁴. Пријетња, дакле, треба да изгледа остварљива, могућа и да тако буде схваћена од стране онога коме је упућена, а без значаја за постојање дјела је да ли је извршилац стварно и намјерава да је реализује, као и да ли ју је уопште било могуће остварити.

Пријетња је садашња када зло непосредно предстоји, када ће, дакле, најављено зло погодити лице у садашњости, или у непосредној, блиској будућности. Нема пријетње, у смислу овог кривичног дјела, ако зло које се ставља у изглед треба да се догоди у далекој будућности, јер она тиме губи реални значај, па самим тим и ефекат притиска на вољу⁸⁵. Неотклоњивост пријетње значи да се она од стране оштећеног није могла у датим околностима отклонити на други начин (на примјер позивањем у помоћ, пријављивањем лица које пријети, примјеном нужне одбране, бјекством и сл.), тако да је дошло до одузимања покретне ствари од стране учиниоца дјела на штету оштећеног лица. Уколико се на један од наведених начина могло избјећи извршење кривичног дјела, а учинилац то није искористио, одговараће за извршење кривичног дјела из нехата⁸⁶.

За постојање кривичног дјела разбојништва није довољна примјена само “обичне” пријетње која се састоји у најави учиниоца дјела да ће оштећеном нанијети било какво зло. Овдје се мора радити о квалификованој пријетњи. То је најави непосредног напада на живот или тјелесни интегритет оштећеног или њему блиског лица⁸⁷. Дакле, путем

⁸⁴ Ј. Таховић, Коментар кривичног законика, Посебни део, 1956. године, стр. 493;

⁸⁵ М. Сингер, Разбојништва и разбојничке крађе, Приручник, Загреб, број 1/1981. године, стр. 32–43;

⁸⁶ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, *op. cit.*, стр. 207;

⁸⁷ Р. W. Lissenden, Пљачка банке – циљ рада полиције на локалној разини, Избор, Загреб, број 2/1997. године, стр. 164–172;

примјене пријетње, оштећеном се ставља у изглед, ставља на знање да ће му бити нанијета смртна последица (угрожавање живота) или тешка тјелесна повреда (угрожавање тјелесног или душевног интегритета)⁸⁸.

Сила и пријетња да ће се непосредно напасти на живот и тијело примјењују се према лицу од кога се ствар одузима, али је исто тако могуће да оне буду употријебљене и према неком другом лицу, њему блиском или према лицу које је притекло у помоћ држаоцу ствари или неком лицу које се случајно затекло на лицу мјеста⁸⁹. За постојање законског обиљежја силе, односно пријетње код кривичног дјела разбојништва потребно је да је сила управљена против неког лица, а не против ствари (као што је, на примјер, отимање ствари из руке оштећеног)⁹⁰. Чести су, напротив, случајеви у пракси⁹¹ да је ствар одузета на начин да је истргнута из руку или откинута са тијела оштећеног (одузимање ташне, торбе, несесера из руку или скидање златног накита са тијела оштећеног), у ком случају је фактички сила била употријебљена према ствари у циљу прекидања физичке везе између ствари и њеног притежиоца⁹².

Међутим, ако је ствар отргнута (истргнута, откинута) уз савладавање пруженог отпора од стране оштећеног, случај треба квалификовати као разбојништво. Тако, Врховни суд Хрватске у пресуди Кж. 611/85 од 05.09.1985. године сматра да када је утврђено да је оптуженик ради одузимања ташне оштећеној пришао с леђа, ухватио је за врат и почео стезати, употријебио је силу у смислу кривичног дјела разбојништва, и без обзира на то што јој је потезањем за ремен ташну одузео у часу када се она успјела отргнути. У таквом случају сила је била управљена према особи оштећене, да би се онемогућио њен отпор одузимању ствари, дакле сила није била употријебљена само ради прекидања физичке везе између ствари и њеног држаоца.

Сила или пријетња код кривичног дјела разбојништва не мора бити управљена на непосредно тјелесно повређивање лица, већ је довољно да је тако примијењена да је нападнутом онемогућен отпор одузимању ствари⁹³ (ако је, на примјер, нападнути затворен или везан, што се у

⁸⁸ Б. Бркић, Казнена дјела разбојништва и разбојничке крађе, Хрватска правна ревија, Загреб, број 11/2002. године, стр. 97–101;

⁸⁹ З. Дујмовић, И. Џајнер Мраовић, Поремећаји у понашању на релацији својства извршења разбојништва код малолетника, Напредак, Загреб, број 2/1999. године, стр. 184–192;

⁹⁰ З. Дујмовић, Приступи у откривању и разјашњењу разбојништва, Полиција и сигурност, Загреб, број 3/1994. године, стр. 245–253;

⁹¹ Р. W. Lissenden, Пљачка банке – циљ рада полиције на локалној разини, Избор, Загреб, број 2/1997. године, стр. 164–172;

⁹² Н. Koelzsche, Сузбијање разбојничког криминалитета – међународна размена искуства, Избор, Загреб, број 1/1985. године, стр. 50–59;

⁹³ Б. Павишић, В. Грозданић, П. Веић, Коментар Казненог закона, *op. cit.*, стр. 546–548;

последње вријеме у пракси врло често дешава)⁹⁴. Слично, али конкретније и Врховни суд Србије у пресуди Кж. 1279/75 сматра да није неопходно да сила коју је извршилац употребио ради одузимања туђе покретне ствари буде таквог интензитета да би се њом морао савладати отпор оштећеног, већ је довољно да је употребом силе створена таква ситуација у којој је дошло до одузимања туђе покретне ствари.

Кривично дјело разбојништва је свршено када под дејством принуде (силе или квалификоване пријетње) буде извршена крађа одузимањем туђе покретне ствари у намјери да се њеним присвајањем себи или другоме прибави противправна имовинска корист⁹⁵. Ако из било ког разлога не дође до одузимања ствари, постојаће покушај разбојништва који је кажњив с обзиром на висину прописане казне.

2.3. Посљедица дјела

Оно што карактерише ова кривична дјела јесте врста посљедице. Посљедица кривичног дјела представља, заправо, проузроковану промјену или стање у спољном, објективном свијету, која наступа на неком добру оштећеног лица (или пасивног субјекта) услед предузете радње извршења. Тако се код кривичног дјела разбојништва, као уосталом и код других имовинских кривичних дјела, посљедица јавља у виду повреде. Та посљедица повреде јесте, заправо, проузроковање имовинске штете за друго лице. Из тога закључујемо да посљедица кривичног дјела разбојништва наступа у моменту одузимања туђе покретне ствари од оштећеног лица⁹⁶, чиме му се практично причињава штета у одређеном (у вриједности ствари) износу⁹⁷.

За постојање ових дјела од значаја је и чињеница да се та имовинска штета може вриједносно, новчано изразити⁹⁸. Висина штете се утврђује према тржишним условима у вријеме предузимања радње извршења. Та висина причињене штете услед предузете радње извршења кривичног дјела може да представља основ за инкриминацију (објективни услов кажњавања) или пак да представља квалификаторну или привилегујућу околност⁹⁹.

⁹⁴ З. Дујмовић, Љ. Мишкај Тодоровић, А. Буђановац, Структура разбојничког криминалитета у Републици Хрватској и поступање полиције, Криминологија и социјална интеграција, Загреб, број 1/2003. године, стр. 13–23;

⁹⁵ К. Хорват, Оружана пљачка у Загребу, Приручник, Загреб, број 6/1980. године, стр. 564–569;

⁹⁶ Б. Павишић, В. Грозданић, П. Веић, Коментар Казненог закона, *op. cit.*, стр. 546–548;

⁹⁷ Б. Бркић, Казнена дјела разбојништва и разбојничке крађе, Хрватска правна ревија, Загреб, број 11/2002. године, стр. 97–101;

⁹⁸ Г. Мршић, Казнена дјела против имовине, Хрватска правна ревија, Загреб, број 7–8/2007. године, стр. 74–84;

⁹⁹ група аутора, Коментар Кривичног закона Републике Србије, *op. cit.*, стр. 583–602;

Ако из неког разлога не дође до одузимања ствари, нпр. лице не посједује ствар за коју се претпостављало да је има (на примјер у каси није било новца) или до крађе, односно одузимања ствари не дође због наилазке групе људи које извршилац кривичног дјела у том тренутку није очекивао, постојаће покушај извршења кривичног дјела разбојништва¹⁰⁰.

2.4. *Облик кривице учиниоца*

У погледу кривице, за постојање кривичног дјела разбојништва потребан је директан умишљај. Као облик свјесне и вољне управљености учиниоца на проузроковање посљедице на имовини другог лица уз употребу силе или квалификоване пријетње, овај умишљај учиниоца карактерише одређена намјера – намјера прибављања противправне имовинске користи или намјера присвајања одузете ствари¹⁰¹. Ова намјера мора да постоји на страни учиниоца у моменту предузимања радње извршења кривичног дјела¹⁰². Она, заправо, представља унутрашњи покретач, мотив, подстицај учиниоца на предузимање своје радње према одређеном објекту, у остварењу одређеног циља¹⁰³. Но, та намјера не мора и бити остварена у сваком конкретном случају.

Основни мотив¹⁰⁴ извршења овог кривичног дјела јесте, заправо, постојање на страни учиниоца у вријеме предузимања радње извршења намјере прибављања имовинске користи¹⁰⁵ за себе или неког другог или намјера присвајања одузете ствари. Понекад је тешко разликовати ову намјеру од посебног субјективног елемента на страни учиниоца побуде у виду користољубља¹⁰⁶. То значи да се као покретач учиниоца на предузимање радње извршења јавља одређена намјера или побуда, што значи да је дјело свршено независно од чињенице да ли су таква намјера или побуда у конкретном случају и остварене¹⁰⁷.

¹⁰⁰ С. Elrich, Разбојнички препади – мјере за његово сузбијање, Избор, Загреб, број 1/1960. године, стр. 21–34;

¹⁰¹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, Кривично право, Општи део, *op. cit.*, стр. 188;

¹⁰² С. Суботић, Мотив и његов значај у кривичном праву, Нови Сад, 1938. године, стр. 72–81;

¹⁰³ З. Дујмовић, Љ. Мишкај Тодоровић, А. Буђановац, Структура разбојничког криминалитета у Републици Хрватској и поступање полиције, Криминологија и социјална интеграција, Загреб, број 1/2003. године, стр. 13–23;

¹⁰⁴ М. Чубински, Улога мотива у сфери кривичног правосуђа, Полиција, Београд, број 15–18/1927. године, стр. 613–624; В. Воук, О мотивима кривичног дјела, Одвјетник, Загреб, број 1–3/1965. године, стр. 42–49;

¹⁰⁵ М. Радовановић, Нека питања о појму користи у кривичном праву, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 3/1956. године, стр. 335–341;

¹⁰⁶ З. Симић, Одређивање користољубља у кривичном праву, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 3–4/1968. године, стр. 447–452;

¹⁰⁷ А. Царић, Мотиви казнива дејања, Ревија, Љубљана, број 1/1973. године, стр. 39–48;

Као извршилац кривичног дјела разбојништва, као уосталом и свих других имовинских кривичних дјела, може се јавити свако лице, дакле лице без икаквих посебних личних својстава или околности. Штавише, најчешће се у структури извршених кривичних дјела ове врсте на страни извршиоца или саучесника јављају малољетна лица¹⁰⁸ или пак млађа пунољетна лица¹⁰⁹.

2.5. Прописана казна

За кривично дјело разбојништва у основном облику је прописана казна затвора од једне до десет година¹¹⁰.

3. КВАЛИФИКОВАНИ ОБЛИЦИ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА

Кривично дјело разбојништва има два тежа, квалификована облика испољавања, за која закон прописује строже кажњавање.

Први тежи облик овог дјела постоји:

- 1) ако је услед предузете радње извршења основног дјела (примијењене принуде према неком лицу) неком лицу умишљајно нанијета тешка тјелесна повреда,
- 2) ако је дјело учињено у саставу групе људи, односно од стране више лица,
- 3) ако је учинилац употребио оружје или друго опасно оруђе или
- 4) ако вриједност одузетих ствари прелази износ од 50.000 КМ (овај облик дјела је прописан Кривичним законом Републике Српске).

Овај облик дјела за који је закон прописао казну затвора најмање пет година квалификују следеће околности:

1. ако је услед предузете радње извршења наступила тешка тјелесна повреда која је нанијета са умишљајем лицу од кога се одузима покретна ствар или од неког другог њему блиског лица. Та тежа последица у виду повреде мора бити у узрочно-посљедичној вези са примијењеном принудом учиниоца,

¹⁰⁸ Љ. Мишкај Тодоровић, К. Буторац, Неке специфичности имовинског криминалитета малољетника у Републици Хрватској, Полиција и сигурност, Загреб, број 1–2/1993. године, стр. 17–33;

¹⁰⁹ З. Дујмовић, Љ. Мишкај Тодоровић, А. Буђановац, Протек времена од почињења казненог дјела разбојништва до откривања идентитета починитеља од стране полиције, Криминологија и социјална интеграција, Загреб, број 1–2/2001. године, стр. 21–30;

¹¹⁰ Д. Јовашевић, Примена казне затвора као средства државног реаговања на криминалитет, Зборник радова, Стратегија државног реаговања на криминал, Будва, 2003. године, стр. 497–509;

2. ако је дјело извршено од стране групе људи, дакле, када у радњи извршења учествује пет или више лица, без обзира да ли сва ова лица предузимају исте или различите дјелатности, на истом или различитим мјестима, односно у исто или различито вријеме. Битно је да радње свих ових лица представљају резултат заједнички донијете одлуке и подијељених улога у процесу њене реализације,
3. ако је радња извршења основног дјела предузета на посебан – опасан начин – употребом оружја (хладног или ватреног) или другог опасног оруђа и
4. ако је учинилац извршењем дјела одузео ствари чија вриједност прелази износ од 50.000 КМ.

Други тежи облик разбојништва за који је прописана казна затвора најмање десет година или казна дуготрајног затвора постоји уколико је усљед примијењене принуде према неком лицу при одузимању туђе покретне ствари неко лице са умишљајем лишено живота. Дакле, овдје се ради о дјелу квалификованом тежом посљедицом – смрћу неког лица, при чему је ова посљедица резултат умишљаја учиниоца.

4. ЗАКЉУЧАК

Међу имовинским кривичним дјелима која преовладавају у структури савременог криминалитета у свим државама, па тако и у Босни и Херцеговини, преовладава кривично дјело разбојништва. Ради се о дјелу које има двојако одређену правну природу. Наиме, ово дјело спада у имовинска кривична дјела. То је и логично, јер је оно предвиђено у групи кривичних дјела против имовине у свим кривичним законима у Босни и Херцеговини, оно је управљено на повреду имовине другог лица, а њиме учинилац за себе или другог прибавља противправну имовинску корист.

Но, разбојништво је такође и насилничко кривично дјело. Оно је управљено на живот и тјелесни интегритет, односно слободе и права другог лица од кога се одузима туђа покретна ствар. На ту његову карактеристику указује и законски појам кривичног дјела које се састоји у одузимању туђе покретне ствари примјеном силе или квалификоване пријетње. Поред основног дјела, закони познају и тежи, квалификовани облик за који су прописане теже казне.

Prof.dr Dragan Jovašević

Faculty of Law, Niš

Reader.Phd Ljubinko Mitrović

Police College

Banja Luka

**CRIME ACT OF DEPREDATION IN THEORY AND
PRAXIS IN BOSNIA AND HERZEGOWINA**

Abstract: In structure of contemporary acts of crime is crime against property. These acts are committed against property of physical and legal persons in order to gain benefit or self-interest that are illegal. However, in praxis cases of depredation or are more usual. The word is about using force and threat when taking other people property. It is a complex crime act composed of forcing and robbery. This paper is about theoretical and practical characteristics of this crime act.

Key words: property, crime act, forcing, robbery, responsibility, penalty.

Др Милан Даничић¹

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

Гојко Павловић²

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

ПРИВАТНЕ ВОЈНЕ И ПРИВАТНЕ БЕЗБЈЕДНОСНЕ КОМПАНИЈЕ КАО ЧИНИОЦИ ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЈЕДНОСТИ

***Апстракт:** У раду се говори о приватизацији безбједности, успостављању приватног сектора безбједности, те предностима и недостацима ове појаве. Аутори заступају став да успостављени сектор приватне безбједности има своје субјекте, средства, методе рада и друго, те да је ради квалитетнијег сагледавања стања, функције и организације овог сектора потребно, најприје, направити разлику у поимању приватног сектора безбједности код нас и у развијеним земљама. Као што ће у раду бити приказано, већина страних аутора која обрађује ову тематику, када говори о приватизацији безбједности, првенствено истиче да се ту ради о приватизовању војних послова, док остале безбједносне услуге стављају у други план. Сасвим је супротно мишљење домаћих аутора о овој појави. Радова домаћих аутора о приватним компанијама које пружају војне услуге скоро да и нема, а и они који су писали о томе само констатују да овај дио приватног сектора безбједности код нас није заступљен. Услуге које пружају ове компаније крећу се од директног учествовања у сукобима, до пружања подршке, обуке, обезбјеђења лица и објеката. Циљ рада је представљање приватних компанија које пружају војне и безбједносне услуге, компаративни приказ њихових услуга, те импликација и проблема који се јављају приликом кориштења различитих услуга приватног сектора безбједности.*

¹ Аутор је директор Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци и наставник је на предмету Приватна безбједност.

² Аутор је сарадник за безбједносну групу предмета на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци и асистент је на предмету Приватна безбједност.

Кључне ријечи: приватизација безбједности, приватни сектор безбједности, приватне војне компаније, приватне безбједносне компаније, услуге приватних војних и безбједносних компанија.

1. Приватизација војних и безбједносних послова

У посљедњих петнаест година приватизација безбједности је постала „модерна“ тема научних истраживања. Међутим, објављене књиге и чланци углавном проучавају импликације које приватизација безбједности има на монопол, односно на контролу силе од стране државе и друштва³, опције за регулацију (како на националном тако и на регионалном и међународном нивоу)⁴, или организациону структуру нарастајућег приватног сектора безбједности, док се мало аутора бави самим условима и динамиком употребе приватних компанија које пружају војне и безбједносне услуге.⁵ Тако је остало емпиријски неразјашњено какав ефекат ове компаније имају на државу. Да ли њихово дјеловање, односно услуге које оне пружају утичу на јачање државе или на пропадање државе? Док једни аутори сматрају да ове компаније имају дисфункционалан ефекат на државу⁶, други тврде супротно.

Плаћеници и приватне армије постоје још од почетка првих ратова. Појединци, заједнице, друштва и државе који су били у немогућности да осигурају своју територију и имовину, или да побиједу у рату, прибјегавали су пракси ангажовања војника и приватних армија за новац. Ово се почело мијењати послије Вестфалског договора 1684, када је усвојена идеја да је држава та која мора осигурати и пружити безбједност својим грађанима.⁷ Држава је узела монопол над примјеном силе са циљем да осигура своје грађане и свој суверенитет од унутрашњих и спољашњих пријетњи. Такође, та могућност (обезбјеђења безбједности код куће и у иностранству) државе доприносила је и колективној

³ Види шире, у: Wulf, Herbert: *Reconstructing the Public Monopoly of Legitimate Force*, у: Bryden, Alan; Caparini, Marina: *Private Actors and Security Governance*, Geneva, 2006, стр. 87-105.

⁴ Види шире, у: Schreier, Fred; Caparini, Marina: *Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies*, Geneva, 2005.

⁵ У страној литератури се за појам приватних компанија које пружају војне услуге користи термин „Private Military Companies (PMCs)“, а за приватне компаније које пружају безбједносне услуге „Private Security Companies (PSCs)“.

⁶ О пријетњама види шире, у: Fabien, Mathieu; Dearden, Nick: *Corporate Mercenaries: The threat of private military and security companies*, War on Want, London, 2006, стр. 13-16.

⁷ Schreier, Fred; Caparini, Marina: *Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies*, Geneva, 2005, стр. 1.

безбједности, како на регионалном тако и на глобалном нивоу. Основно обиљежје државе је да је она организација с монополом физичке принуде која служи владајућој класи за одржавање њене економске и политичке власти.⁸

Дакле, држава и њени органи имају овлашћења и монопол над пружањем безбједносних услуга. Међутим, крај XX вијека обиљежен је глобалним промјенама које су имале директан утицај на безбједност држава, а које су, такође, допринијеле да постане активан процес преношења традиционалних овлашћења којима су располагали само државни органи на приватни сектор. Дакле, пренос државних функција на приватни сектор се одвија у свим пољима државне активности, укључујући и оне гдје су националне државе некада држале монопол.

Приватизација безбједности је данас широко прихваћена појава, више него у било којем ранијем периоду у историји модерне националне државе. Под приватизацијом уопште се подразумијева трансфер власништва или послова са државе на приватни ентитет.⁹

Убрзани тренд приватизације безбједносних услуга и ерозија државног монопола над свим облицима организованог насиља узроковани су, између осталог, и немогућношћу савремене државе да ефикасно одговори на савремене изазове, ризике и пријетње. На то упућује и тренд да државе, корпорације, међународне организације, невладине организације, али и појединци и заједнице све више указују повјерење приватном сектору безбједности и препуштају му да се стара о њиховој безбједности.¹⁰

Приватни сектор безбједности обухвата оне субјекте који пружају безбједност људима и њиховој имовини на основу уговора и за новац. Широм свијета приватни сектор безбједности доживљава убрзани раст. Када је регулисан на прави начин, он може дати вриједан допринос безбједности уопште. Међутим, активности приватног сектора које нису под контролом државе или су слабо регулисане могу представљати јединствен проблем за државу, а у транзицијским и постконфликтним државама могу дјеловати као препрека изградњи мира и демократској владавини. Ово је нарочито потребно нагласити с обзиром на то, како смо већ навели, да је приватни сектор безбједности преузео улоге које су традиционално биле обавеза државе.

⁸ Кузмановић, Рајко; Дмичић, Миле: *Уставно право*, Бања Лука, 2002, стр. 100; Савић, Снежана: *Основе права*, Бања Лука, 2005, стр. 32-41.

⁹ <http://www.answers.com/topic/privatization>

¹⁰ Small, Michelle: *Privatisation of Security and Military Functions and the Demise of the Modern Nation-State in Africa*, Accord, Occasional Paper Series: Volume 1, Number 2, 2006, стр. 4.

У теорији се наводи да овај нови модел пружања војних и безбједносних услуга омогућава државама и јавним институцијама да повећају ефикасност концентришући се на најзначајније послове, док одговорност за извршавање мање значајних послова пребацују на приватни сектор безбједности.¹¹ Питер Сингер, један од познатијих аутора који изучавају ову тематику, каже да је јасно да је тренд приватизовања безбједности отишао предалеко и пребрзо.¹² Као главне факторе Сингер наводи¹³, прво, тренд свеопште приватизације евидентан од осамдесетих година XX вијека у земљама Западне Европе и Сјеверне Америке, а који карактеришу смањење јавне потрошње и тзв. *outsourcing*¹⁴ услуга приватном сектору. Једна од ових услуга била је везана и за сферу безбједности. Други фактор је настао као посљедица завршетка хладног рата, када су велике армије, карактеристичне за дотадашње услове, свеле своје снаге на ефективан ниво прилагођен новонасталим околностима. Вишак војног, полицијског и обавјештајног особља посао је потражио у нарастајућем приватном сектору безбједности. Ово су фактори који су утицали на приватизацију у демократским земљама, док је главни подстицај приватизацији безбједности у постсоцијалистичким државама била неефикасност државе у обављању њених основних функција, односно немогућност да ефикасно одговори на савремене изазове, ризике и пријетње, како смо већ навели.

Дакле, послије готово четири стотине година држава и њене институције нису више једини субјекти који се старају о спољној и унутрашњој безбједности својих грађана.¹⁵ Вестфалски систем националних држава, као неприкосновени стуб међународног поретка (са одбраном од вањских пријетњи као примарном мисијом својих војних снага), данас је замијењен знатно комплекснијом стварношћу, која је вратила на сцену приватизацију рата и конфликта.¹⁶

Данас приватне компаније које пружају услуге безбједности нуде широк спектар услуга, од борбене подршке, тренинга војних и

¹¹ Richards, Anna; Smith, Henry: Addressing the role of private security companies within security sector reform programmes, Saferworld, London, 2007, стр. 3-5.

¹² Види шипе, у: Singer, Peter: Can't Win With 'Em, Can't War Without 'Em: Private Military Contractors and Counterinsurgency, The Brookings Institution, Policy Paper, Number 4, September 2007, Washington D.C.

¹³ Singer, Peter: Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press, 2003, према: Милошевић, Марко: Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Београд, 2008, стр. 16.

¹⁴ Термин *outsourcing* могао би бити преведен као плаћање другој компанији за обављање посла који је уобичајено у надлежности државне институције.

¹⁵ Петровић, Предраг: Приватизација безбедности у Србији, у: Безбедност западног Балкана, број 4, Београд, 2007, стр. 13.

¹⁶ Schreier, Fred; Caparini, Marina, op. cit., стр. 1.

полицијских јединица, обавјештајних услуга, оперативне и логистичке подршке, планирања и консалтинга, до обезбјеђења појединаца и имовине, и др. Важност коју овај тренд и ова професија имају дошла је до тачке са које нема повратка.

За приватни сектор безбједности, односно приватну безбједност можемо рећи да је планска и организована самостална или заједничка дјелатност и функција појединаца, организација, приватних или професионалних агенција, усмјерених на сопствену заштиту или заштиту других, као и заштиту одговарајућих лица, простора, објеката, пословања или дјелатности, а који нису покривени ексклузивном заштитом државних органа.¹⁷

Неке карактеристике приватног сектора безбједности су¹⁸: то је сектор који карактерише *мноштво подуговора*; то је *конкурентан* сектор;¹⁹ *флексибилан* сектор²⁰ и сектор који је још увијек *потцијењен*.²¹

¹⁷ Даничић, Милан; Стајић, Љубомир: Приватна безбједност, Бања Лука, 2008, стр. 14.

¹⁸ ULB,UNI-Europa and CoESS: Preventing occupational hazards in the private security sector (manned guarding and surveillance services), Bruxelles, 2004, стр. 12-13.

¹⁹ Конкуренција у овом сектору је веома оштра. Уговори за пружање безбједносних услуга се најчешће склапају по систему најповољније (читај најјефтиније) понуде, прије него по систему најбоље понуде, односно оне понуде која гарантује висок квалитет услуга, добре радне услове, те у складу са колективним уговорима, важећим законима, дужностима и одговорностима према клијентима. Нелојална конкуренција, која је евидентна, аматеризам у раду, илегална пракса и друго, квари слику приватног сектора безбједности и имају негативан утицај на њега.

²⁰ Приватни сектор безбједности пружа услуге 24 часа дневно и 7 дана у седмици, те је у стању да одговори на различите захтјеве клијената. Оваква врста флексибилности се огледа у разним начинима, нпр. у броју радника – што је повезано са способношћу компаније да упусти онолико радника колико захтијевају различите ситуације за које је она одговорна. Затим, флексибилно радно вријеме, односно нестандартне норме радног времена, мисли се на сталну приправност, прековремени и ноћни рад, рад викендом и слично, флексибилност у могућностима обављања задатака које морају спровести радници. Наиме, они морају бити способни у сваком тренутку да се прилагоде потребама компаније и клијента, како би могли да испуне њихове различите и непредвидиве захтјеве. Компаније се све више ослањају на раднике који показују иницијативу у том смислу.

²¹ Приватне компаније које пружају безбједносне услуге помажу у томе да јавна мјеста буду још сигурнија и доприносе стварању безбједнијег друштва у цјелини, тако да се јавне и приватне слободе и права могу уживати без ограничења. Међутим, овај допринос није увијек у потпуности примијетан. Ово потцијењивање приватног сектора безбједности се манифестује у извјесној мјери кроз игнорисање и недостатак признања за рад који обављају ове компаније и њихово особље, а што може имати негативне импликације на слику о цјелокупном сектору. Да би овај сектор добио признање које заслужује, потребне су иницијативе које ће повећати свјест о улози коју приватни сектор безбједности има у друштву, те пројекти који ће побољшати слику о њему.

2. Појмовно разграничење између приватних војних и приватних безбједносних компанија

У пракси, широк спектар људи, организација и активности може бити укључен у пружање војних и безбједносних услуга, како код куће тако и у иностранству. У стручној литератури, међутим, приватне компаније које пружају услуге безбједности најчешће се дијеле, према врсти безбједносних услуга које пружају и типу унутрашње организације, на приватне војне (*Private Military Companies*) и приватне безбједносне (*Private Security Companies*) компаније. Неки аутори овој подјели додају и плаћенике²². С обзиром на то да су плаћеници као категорија одавно познати широј јавности и дефинисани чак и међународним документима²³, овом приликом њима се нећемо бавити. Често, међутим, приватне компаније које пружају безбједносне услуге комбинују свој рад у више области, па већина аутора када говори о приватном сектору безбједности подразумева и једне и друге, и означава их као приватне војне – безбједносне компаније (*Private Military-Security Companies – PMSCs*).

Заједнички бисмо приватне војне и приватне безбједносне компаније могли дефинисати као компаније које раде на комерцијалној основи, директно пружајући војне и безбједносне услуге за профит.²⁴

Сингер²⁵ такође не прави разлику између приватних војних и приватних безбједносних компанија, те користи термин приватне војне фирме (*Private Military Firms*), обухватајући њиме обје врсте компанија. Приватне војне фирме су, према њему, приватни пословни ентитети коју пружају клијентима широк спектар војних и безбједносних услуга.

Међутим, појам „безбједност“ у српском језику има шире значење од појма војске, и обухвата горе наведене појмове *military* и *security*. Наиме, у српском језику су у употреби изрази *безбједност* и *сигурност*, који се углавном користе као синоними. При томе је ријеч *безбједност* старословенског поријекла и значи одсуство зла, биједе и несреће

²² Плаћеници се могу најпростије дефинисати као професионални војници који су унајмљени да служе у страним армијама.

²³ Види шире, у: *The International Convention against the Recruitment, Use, Financing, and Training of Mercenaries*, G.A. Res. 34, U.N. GAOR, 44th Sess., Supp. No. 43, at 590, U.N. Doc. A/44/43 (1989), Article 1; Protocol Additional to the Geneva Convention of 12 August 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, Geneva, ICRC, 1977, Article 47, Mercenaries.

²⁴ Schulz, Sabrina; Yeung, Christina: *Private Military and Security Companies and Gender*, DCAF, Geneva, 2005, стр. 1-3.

²⁵ Singer, Peter: *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press, 2003, стр. 8. Преузето од: Schreier, Fred; Caparini, Marina, op. cit., стр. 14.

(безопасност), док *сигурност* потиче од латинске ријечи *securitas*, која има нешто шире значење, и поред безбједности, тј. безбједности, овај израз означава и извјесност, поуздање па чак и лакомисленост. У сличном значењу користе се и енглеске ријечи *security*“ и „*safety*“.²⁶

Дакле, потребно је направити разлику између ове двије врсте компанија. Најједноставнији начин да се разликују ове двије врсте компанија, како се у стручној литератури често наводи, јесте да се утврди да ли приватна компанија дјелује офанзивно или дефанзивно. Наиме, за приватне војне компаније се истиче да су то компаније које офанзивно или активно дјелују, док приватне безбједносне компаније дјелују дефанзивно или пасивно.

Дакле, да бисмо могли да одредимо који то чиниоци сачињавају приватни сектор безбједности, те да утврдимо разлике међу њима, термин приватне војне компаније би требало сачувати за оне компаније које учествују у борбеним операцијама активно, и које имају опрему, обуку, људство и хијерархију сличну државној војсци. О овим компанијама се најчешће и говори када се помиње приватизација безбједности и оне се у последње вријеме често појављују у ратовима у Ираку и Авганистану, као и на другим мјестима захваћеним конфликтима ниског интензитета²⁷. Код нас овакве компаније нису заступљене. Термином приватне безбједносне компаније требало би пак означавати оне субјекте који легално пружају заштитне услуге, и које су за разлику од ових првих веома честа појава у стабилним државама, те које су регулисане и контролисане на сличан начин као и неке друге пословне компаније.²⁸ Најчешће услуге које ове компаније пружају јесу физичко и техничко обезбјеђење лица, имовине и објеката у, превасходно, неконфликтним подручјима. Њихова опрема и обука се разликује од опреме и обуке припадника приватних војних компанија. У нашим условима под овим компанијама се подразумијевају приватне агенције за физичко и техничко обезбјеђење лица и имовине.

2.1. Приватне војне компаније (*Private Military Companies*) и услуге које пружају

Једна од дефиниција приватних војних компанија јесте да су то приватне компаније које су специјализовале у војним вјештинама,

²⁶ Даничић, Милан: Обезбјеђење лица и имовине предузећа у Републици Српској, Бања Лука, 2005, стр. 32.

²⁷ Милошевић, Марко: Приватне безбједносне компаније у Србији – пријатељ или претња?, Београд, 2008, стр. 18.

²⁸ Brooks, Doug; Rathgeber, Shawn Lee: The Industry Role in Regulating Private Security Companies, у: Human Security Bulletin: Security Privatization: Challenges and Opportunities, Vol. 6, Issue 3. March 2008, стр. 18.

укључујући и борбене операције, стратешко планирање, прикупљање обавјештајних података, оперативну подршку, логистику, тренинг, снабдијевање опремом и одржавање оружја и друге опреме.²⁹ Такође, за њих се каже да су то пословне компаније којима је циљ да остваре профит пружајући војне услуге на пољу савјетовања, логистике и борбених активности.³⁰

У конфликтним подручјима, као што је на примјер Ирак, тешко је уочити разлику између регуларне војске која је тамо ангажована и приватних војних компанија које су на основу уговора ангажоване као подршка регуларним снагама безбједности и веома често није могуће разликовати регуларне војнике од њихових приватних колега, када су на примјер ангажовани на заштити конвоја или робе.³¹

Услуге које пружају приватне војне фирме су многобројне. У пракси се најчешће истичу следеће³²: директна борба; обавјештајне услуге; тренинг; обезбјеђење у конфликтним зонама; консалтинг (савјетовање) и планирање; техничка помоћ; оперативна и логистичка подршка (снабдијевање оружјем, одржавање опреме и др.); деминирање, те постконфликтна реконструкција.

Иако многи сматрају да су приватне војне фирме (*PMC*) нов феномен, настале 1990-их година XX вијека, то није у потпуности тачно. Прва модерна приватна војна компанија је основана у Великој Британији 1960-их година прошлога вијека, од стране бивших чланова британског САС-а (*Special Air Service*), укључујући и његовог оснивача пуковника Дејвида Стирлинга. Наиме, 1967. године Стирлинг је основао *Watch Guard International*, компанију која је запошљавала бивше САС људство да обучава војске султана у Персијском заливу, обично њихове чуваре палата и специјалне јединице, као и да пружа подршку њиховим операцијама против побуњеника и унутрашњих дисидената. Компанија је веома брзо проширила своје дјеловање и на пружање војно-савјетодавних услуга и обуке тимова страних влада у операцијама изван њихове територије, нарочито на Блиском Истоку, али и у Африци, Латинској

²⁹ Schulz, Sabrina; Yeung, Christina: *Private Military and Security Companies and Gender*, DCAF, Geneva, 2005, стр. 1-3.

³⁰ Report by the Swiss Federal Council on Private Security and Military Companies, December 2005, стр. 9. Доступно на: <http://www.dcaf.ch/index.cfm>

³¹ Fabien, Mathieu; Dearden, Nick: *Corporate Mercenaries: The threat of private military and security companies*, War on Want, London, 2006, стр. 2.

³² Упореди: Schulz, Sabrina; Yeung, Christina, *op. cit.*, стр. 2; Fabien, Mathieu; Dearden, Nick, *op. cit.*, стр. 8; Small, Michelle, *op. cit.*, стр. 44.

Америци и Источној Азији. *Watch Guard International* је постао модел за све будуће приватне војне компаније.³³

Данас на тржишту послује много приватних војних компанија. Неке од најпознатијих, које дјелују у међународним оквирима, јесу³⁴: Blackwater (USA)³⁵, DynCorp International LLC (USA)³⁶, Military Professional Resources Inc. (USA)³⁷, Vinnell Corporation (USA)³⁸, Armor Group (UK)³⁹, Control Risks Group (UK)⁴⁰, Erinys International Ltd (UK/South Africa)⁴¹. Више о овим компанијама, као и каталог услуга које оне нуде може се наћи на њиховим веб сајтовима. Овдје ћемо, због мањег обима радова као што је овај, скренути пажњу само на једну приватну компанију, која је посебно интересантна због тога што је учествовала у ратним и послератним дешавањима на просторима бивше Југославије, а то је горе наведена компанија Military Professional Resources Inc. или скраћено MPRI.

MPRI је америчка компанија са сједиштем у близини Вашингтона, основана 1987, од стране пензионисаних војних официра америчке војске. MPRI има три хиљаде запослених, веома угледних војних официра, и има више високоранжираних официра по метру квадратном од Пентагона.⁴² Већина њихових уговора је управо за органе САД, али пружа услуге и другим клијентима. Тако је 1994. године MPRI склопио уговор са хрватском владом да дизајнира програм који ће побољшати способности хрватских војних снага. MPRI је за овај уговор добио лиценцу директно од Министарства иностраних послова (State Department) САД, а програм је почео у јануару 1995. године. Иако је MPRI порицао свако учешће у операцији "Олуја" касније те године, у којој је са територије Републике Српске Крајине протјерано више стотина хиљада становника,⁴³ и тврдио да је оно било ограничено само на инструкције учioniцама, многи су касније примијетили да су хрватске снаге неочекивано добро извеле ту акцију.⁴⁴ Касније, у јануару 1996.

³³ O'Brien, Kevin: PMCs, Myths and Mercenaries: The Debate on Private Military Companies, Royal United Service Institute Journal, February 2000. Доступно на: <http://www.asisonline.org/stat10.html>.

³⁴ Fabien, Mathieu; Dearden, Nick, op.cit, стр. 6-7.

³⁵ www.blackwaterusa.com

³⁶ www.dyn-intl.com

³⁷ www.mpri.com

³⁸ www.vinnell.com

³⁹ www.armorgroup.com

⁴⁰ www.crg.com

⁴¹ www.erinysinternational.com

⁴² Fabien, Mathieu; Dearden, Nick, op. cit., стр. 6.

⁴³ Примједба аутора.

⁴⁴ Foreign and Commonwealth Office: Private Military Companies: Options for Regulation, London: The Stationery Office, February 2002, стр. 13.

године, MPRI је добио уговор за реализацију Програма војне стабилизације у Босни и Херцеговини, под називом „Опреми и обучи“, који је лиценциран, такође од Министарства иностраних послова (State Department) САД, да пружи војну обуку војним снагама Федерације БиХ. Овај уговор био је плаћен из фонда који је основала администрација САД, а у који су муслиманске земље много донирале. Уговор је укључивао око двије стотине бивших припадника војске САД који су учествовали у обуци и сматра се да је имао велики учинак по ефикасност војних снага Федерације БиХ.⁴⁵ Такође, ова компанија је учествовала и у обуци тзв. Ослободилачке војске Косова, иначе терористичке организације⁴⁶, прије НАТО бомбардовања Србије.⁴⁷

2.2. Приватне безбједносне компаније (*Private Security Companies*) и услуге које пружају

Приватне безбједносне компаније могу бити дефинисане као јасно структуриране и хијерахијски устројене регистроване корпоративне асоцијације, које пружају услуге безбједносног карактера, такмичећи се за добијање послова са другим таквим компанијама на тржишту. Нижи стандарди, као и мање ризичан посао утичу на то да цијена рада буде нижа у односу на приватне војне компаније, што ову професију чини мање привлачном.⁴⁸

Приватне безбједносне компаније се дефинишу и као компаније које су специјализоване у пружању безбједносних услуга и заштити људи и имовине. Ово значи да њихови запослени не морају да буду наоружани, због тога се каже да су њихове услуге дефанзивне прије него офанзивне природе.⁴⁹ То су компаније чији је циљ да остваре профит пружајући услуге које се тичу заштите људи и имовине прије свега у неконфликтним подручјима, и оне су веома честа појава у савременим државама. Најчешће се могу подијелити на три врсте компанија⁵⁰, а то су:

1. компаније за физичко обезбјеђење;
2. компаније за техничко обезбјеђење и
3. компаније које пружају услуге истрага и анализе ризика, односно услуге безбједносног менаџмента.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Примједба аутора.

⁴⁷ Fabien, Mathieu; Dearden, Nick, op. cit., стр. 6.

⁴⁸ Милошевић, Марко, op. cit., стр. 17.

⁴⁹ Schulz, Sabrina; Yeung, Christina, op. cit., стр. 1-3.

⁵⁰ Упореди: Даничић, Милан; Стајић, Љубомир, op. cit., стр. 19-20; Schreier, Fred; Caparini, Marina, op. cit., стр. 27.

Услуге које пружају ове компаније су: физичка заштита, техничка заштита, детективске услуге, стручно савјетовање, обука и тренинг полицијских јединица, обавјештајна дјелатност, заштита високоризичних објеката и постројења, осигурање конвоја хуманитарне помоћи и превоза робе, лична безбједност за VIP особе, логистичка подршка.⁵¹

Као што смо већ истакли, ове компаније су честа појава широм свијета и запошљавају велики број радника. Један податак који говори у прилог овоме је процјена конфедерације европских безбједносних сервиса (CoESS) да је 1999. године у овом сектору било запослено више од 500.000 хиљада особа у преко 10.000 компанија само у земљама чланицама Европске уније, док је студија урађена 2005. године од стране невладине организације Saferworld из Велике Британије, у сарадњи са локалним цивилним организацијама, процијенила да на подручју региона Југоисточне Европе у приватном сектору безбједности ради око 200.000 радника.⁵² Претпоставља се да се број радника до данас повећао у складу са трендом приватизације безбједносних услуга.

3. Закључна разматрања

Концепт плаћеничких армија, односно приватних компанија које пружају услуге безбједности, како се оне у модерно доба називају, стар је колико и сама држава. Данас, међутим, плаћеници нису само појединци који се боре за новац, напротив, то су корпорације које пружају широк спектар војних и безбједносних услуга, више од оних које би традиционални плаћеници могли понудити.

У напријед изложеном тексту смо навели да се приватне компаније које пружају безбједносне услуге најчешће дијеле на приватне војне компаније и приватне безбједносне компаније. Услуге које оне пружају су разноврсне, а често се те услуге преклапају, па их је због тога тешко разликовати. Основна разлика међу њима је та што се ове прве ангажују у тзв. офанзивним пословима, као што је директно учешће у борбама, пружање подршке и слично, док се ове друге ангажују на дефанзивним пословима, као што је заштита људи и имовине, и то првенствено у неконфликтним подручјима.

Клијенти приватних војних и приватних безбједносних компанија су многобројни и различити. Као клијенти се појављују државе,

⁵¹ Види шире, у: Кржалић, Армин: Приватна сигурност, Сарајево, 2007, стр. 20; Report by the Swiss Federal Council on Private Security and Military Companies, December 2005, стр. 8. Доступно на: <http://www.dcaf.ch/index.cfm>

⁵² Page, Michael; Rynn, Simon; Taylor, Zack; Wood, David: SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a cause or effect of insecurity, Belgrade, 2005;

корпорације, невладине организације, међународне организације, као што су Уједињене нације, и појединци.

Дакле, постојање приватних војних и приватних безбједносних компанија је неупитно. Међутим, допринос који оне дају својим услугама још увијек је неразјашњен. Све веће учешће у конфликтним зонама повећава разлоге за забринутост, од проблема са транспарентношћу, преко злоупотребе и нарушавања људских права и слобода, па све до законске нерегулисаности. Као примјер навешћемо то да још увијек није усвојен ниједан правни акт на међународном нивоу који би дефинисао ове компаније, њихов рад, односно права и дужности које имају. Бројне студије су се, додуше, бавиле питањем међународног правног положаја ових компанија и констатовале да запосленици ових компанија могу бити одговорни по међународном хуманитарном праву, по међународном праву које се односи на људска права, те кривичним и другим законима оне државе на чијој територији су ангажовани. Међутим, подизање оптужнице против њих, нарочито у оним државама у којима је правни систем слаб, као на примјер у Ираку, мало је вјероватно.

Потреба за приватним војним и безбједносним компанијама, као новим сегментима пружања безбједносних услуга, јесте велика у тзв. слабир државама, које на овај начин желе надокнадити недостатак обучених војних и полицијских снага, односно које нису у могућности да осигурају безбједност својим грађанима, док се у државама развијене демократије потреба за овим компанијама јавља као потреба за ефикаснијим и економичнијим пружањем ових услуга.

4. Литература

- [1] Brooks, Doug; Rathgeber, Shawn Lee: The Industry Role in Regulating Private Security Companies, у: Human Security Bulletin: Security Privatization: Challenges and Opportunities, Vol. 6, Issue 3. March 2008.
- [2] Даничић, Милан: Обезбеђење лица и имовине предузећа у Републици Српској, Бања Лука, 2005.
- [3] Даничић, Милан; Стајић, Љубомир: Приватна безбједност, Бања Лука, 2008.
- [4] Wulf, Herbert: Reconstructing the Public Monopoly of Legitimate Force, у: Bryden, Alan; Caparini, Marina: Private Actors and Security Governance, Geneva, 2006.
- [5] Кржалић, Армин: Приватна сигурност, Сарајево, 2007.
- [6] Кузмановић, Рајко; Дмичић, Миле: Уставно право, Бања Лука, 2002.

- [7] Милошевић, Марко: Приватне безбедносне компаније у Србији - пријатељ или претња?, Београд, 2008.
- [8] O'Brien, Kevin: PMCs, Myths and Mercenaries: The Debate on Private Military Companies, Royal United Service Institute Journal, February 2000.
- [9] Page, Michael; Rynn, Simon; Taylor, Zack; Wood, David: SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a cause or effect of insecurity, Belgrade, 2005.
- [10] Петровић, Предраг: Приватизација безбедности у Србији, у: Безбедност западног Балкана, број 4, Београд, 2007.
- [11] Protocol Additional to the Geneva Convention of 12 August 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, Geneva, ICRC, 1977, Article 47, Mercenaries.
- [12] Richards, Anna; Smith, Henry: Addressing the role of private security companies within security sector reform programmes, Saferworld, London, 2007.
- [13] Report by the Swiss Federal Council on Private Security and Military Companies, December 2005.
- [14] Савић, Снежана: Основе права, Бања Лука, 2005.
- [15] Schreier, Fred; Caparini, Marina: Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies, Geneva, 2005.
- [16] Schulz, Sabrina; Yeung, Christina: Private Military and Security Companies and Gender, DCAF, Geneva, 2005.
- [17] Singer, Peter: Can't Win With 'Em, Can't War Without 'Em: Private Military Contractors and Counterinsurgency, The Brookings Institution, Policy Paper, Number 4, September 2007, Washington D.C.
- [18] Singer, Peter: Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press, 2003.
- [19] Small, Michelle: Privatisation of Security and Military Functions and the Demise of the Modern Nation-State in Africa, Accord, Occasional Paper Series: Volume 1, Number 2, 2006.
- [20] *The International Convention against the Recruitment, Use, Financing, and Training of Mercenaries*, G.A. Res. 34, U.N. GAOR, 44th Sess., Supp. No. 43, at 590, U.N. Doc. A/44/43 (1989), Article 1.
- [21] ULB, UNI-Europa and CoESS: *Preventing occupational hazards in the private security sector (manned guarding and surveillance services)*, Bruxelles, 2004.
- [22] Fabien, Mathieu; Dearden, Nick: Corporate Mercenaries: The threat of private military and security companies, War on Want, London, 2006.

- [23] Foreign and Commonwealth Office: Private Military Companies: Options for Regulation, London: The Stationery Office, February 2002.

Корисни сајтови:

<http://www.dcaf.ch/index.cfm>
<http://www.answers.com/topic/privatization>
<http://www.asisonline.org/stat10.html>
www.blackwaterusa.com
www.dyn-intl.com
www.mpri.com
www.vinnell.com

Dr Milan Daničić⁵³

Police College, Banja Luka

Gojko Pavlović⁵⁴

Police College, Banja Luka

PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES AS PART OF PRIVATE SECURITY SECTOR

Abstract: This paper is about private security sector, its positive and negative sides. The authors think that the private security sector has its subjects, means, methods of work. Most foreign authors think that sector security applies only to former military units, and other sectors are not important. However, most domestic authors think quite the opposite, since the military sector hardly exists here, as well as the private security sector, which could offer various favours for people and institutions. The aim of this paper is to show the private sector, it offers and problems that appear.

Key words: security privatization, private security sector, private military companies, private security companies, private military and security offers.

⁵³ The author is director of the Police College in Banja Luka and lecturer on subject of Private Security.

⁵⁴ The author is assistant on the group of subjects at the Police College in Banja Luka.

Доц. др Милан Гужвица
Управа за полицијско образовање
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

КОНДИЦИОНА ПРИПРЕМА КАРАТИСТА У ПРЕДТАКМИЧАРСКОМ ПЕРИОДУ

Резиме: У раду је приказан програм кондиционе припреме у предтакмичарском периоду у трајању од 21 дан, чији је основни задатак да се каратисти постепено уведу и припреме за главно такмичење. Програм садржи средства којим је могуће утицати на развој и усавршавање функционалних и моторичких способности релевантних за успјешан наступ на такмичењима, али и развој могућег дефицита у односу на моделне карактеристике спортског каратеа. Заснован је у складу са законитостима препокривања оптерећења и развојним карактеристикама спортске форме. Планирана су и оптерећења која су подударна са структуром и динамиком спортске борбе, при чему се водило рачуна да се избјегне једнострано оптерећење нервно-мишићног и зглобно-коштаног система. Такође је планиран и велики обим подражаја, односно већи интензитет оптерећења који прелази очекујући интензитет на такмичењу. Мисли се да је реализацијом овог програма могуће припремити организам за највећа оптерећења, па самим тим и квалитетну адаптацију на такмичарске захтјеве, односно постизање врхунских резултата у каратеу.

Кључне ријечи: Карате, Предтакмичарски период, Кондициона припрема

1. УВОД

Бити у правом тренутку у стању оптималне, најбоље припремљености (бити у форми) за најважније такмичење јесте један од најтежих и најсложенијих задатака за спортског тренера и спортисту. Отежавајуће је и то што је у питању процес који се мијења током

спортске каријере и у складу са спортским напредовањем сваког појединца. Тек успјешним рјешењем овог задатка спортисти могу постићи жељени резултат. Наравно, основни критеријум којим се процјењује оптимална припремљеност спортисте јесте резултат на такмичењу, јер су у њему интегрисане све компоненте спортске форме. Међутим, у многим спортским гранама, као што су спортске игре и борилачки спортови, и поред испуњеног задатка, процјена спортске форме је знатно сложенија. Наиме, поред свих уобичајених компонената спортске форме, резултат зависи и од квалитета спортског противника. У том случају, најпоузданију процјену спортске форме могу дати заједно тренер и спортиста. Они су најмјеродавнији у процјени колико је спортиста у могућности да се стваралачки искаже и успјешно рјешава техничко–тактичке задатке.

Дакле, да би спортиста, у овом случају каратиста, био оптимално припремљен, нужно је да достигне висок ниво физичке, техничке, тактичке, психолошке и интегралне припреме. Како је ово изузетно комплексан подухват и превазилази оквире оваквог рада, у овом случају биће предложен оперативни програм кондиционе припреме за сениоре, врхунске каратисте у предтакмичарском мезоциклусу у трајању од 21 дан.

2. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП

2.1. ШТА ЈЕ КАРАТЕ?

Карате је веома динамичан спорт у којем се врше нагле промјене правца и смјера кретања са веома честим извођењем појединачних или комбинованих техника (мисли се на разноврсност удараца и блокова), при чему је ангажовано цијело тијело уз беспријекорну унутармишићну и међумишићну координацију. За карате се може рећи да је то синтеза менталне и тјелесне активности, тјелесне снаге и сигурности у контакту са противником, препознавање и предвиђање намере противника, доношење одлуке и реализација моторног програма, ритам и тајминг. Као индивидуалан спорт, када је у питању спортска борба, карате се дефинише као облик надметања два супротстављена такмичара у испољавању вјештине (технике) каратеа по правилима која прецизирају: трајање борбе, критеријуме вредновања технике и понашање (дозвољене и забрањене радње). Резултат борбе је квантификован бројем постигнутих поена, који дају биполарни исход означен као побједа или пораз. Спортска борба у каратеу је сложена, астереотипна, ациклична активност са разуђеним облицима ставова, кретања, удараца, блокова и

чишћења¹. Доминантна техника, уједно и једина техника која се бодује као поен, јесте ударац у неку од виталних тачака противника. Приликом задавања ударца, неопходно је да се задовоље основни елементи техничког извођења, као што су: добра форма, коректан став, испољеност снаге, правовременост и коректност дистанце. Бодовне површине су: глава, лице, врат, леђа, груди и стомак. У питању је, дакле, комплексна моторичка активност која се реализује кроз велики број сложених, промјенљивих и непредвидивих кретања и ситуација које захијевају најбоље одговоре. Да би дошао до тог нивоа квалитета, каратиста треба научену (до аутоматизма или, још боље, навике) структуру кретања интегрисати у задане структуре ситуација на најефикаснији начин, те их по потреби моћи и модификовати.

Као и свака спортска активност, карате се може посматрати са структуралног, биомеханичког и функционалног аспекта. Структурални значај нам говори о хијерархији и важности типичних фаза и потфаза и структуралних јединица које чине моторички садржаји каратеа. Биомеханички значај се огледа у ефикасности извођења технике, а функционални кроз структуру и доминацију енергетских процеса у каратеу. Може се рећи да у каратеу доминирају анаеробни (фосфагени) енергетски процеси, с обзиром на то да је у питању спорт максималног интензитета, при чему трајање акције може да буде и више секунди (продужени или репрограмирани напад). Са становишта кретања и структуре ситуација, карате је веома комплексан. Структуру чине комплекси једноставних и сложених кретања којима доминирају трансформације из ситуације у ситуацију, односно из акције у акцију (напад - одбрана - контранапад). Када говоримо о факторима успјешности борбе, морамо погледати њену спецификацију. Спецификација се односи на структуру низа спорташевих способности и особина које утичу на успјешност у спортској борби. Ти фактори увијек су поредани хијерархијски по важности. Неки од фактора су: моторичке способности, функционалне способности, морфолошке карактеристике, али и когнитивне способности (способност тактичког мишљења), затим конативне способности (контрола емоција и агресивности), здравственог и социјалног статуса, утренираности итд.

Дакле, спортску борбу у каратеу карактерише разноврсност промјена интензитета и ритма, који се смјењују у периодима предаха, односно наглог брзог, експлозивног и правовременог кретања и покрета са максималном прецизношћу и усредсређеношћу. У том смислу, у циљу постизања жељених резултата, каратиста мора да има оптималне способности за достизање циља, односно да може да одговори свим

¹ Поред ових техника, у модерном каратеу дозвољена су ножна и бочна бацања након хватава, која не трају дуго. Међутим, ове технике нису поентирајуће.

захтјевима спортске борбе. Наравно, ово је могуће уз одговарајући и прецизно усмјерени тренажни процес, који ће интегрисати све способности и карактеристике значајне за успјешно вођење спортске борбе.

2.2. ПРЕДТАКМИЧАРСКИ ПЕРИОД

Предтакмичарски период је типичан за етапу непосредне припреме за главно такмичење или једно од главних такмичења. Основни задатак овог мезоцикла је постепено увођење каратиста (каратисте) у режим и ритам предстојећег такмичења, односно максимално приближавање тренажног процеса такмичарским условима. Ово је веома сложен процес, који представља интегрисану цјелину са претходним циклусом и представља наставак увођења каратиста у спортску форму. Зато је и план припрема у предтакмичарском периоду рађен на основу претпоставке да је у претходном дијелу припремног периода рађено на повећању општег нивоа свих функција организма, општим и специфичним вјежбама са повећаном динамиком, интензитетом и оптерећењем, као и на основу контролног такмичења које је спроведено након завршног дијела претходног мезоцикла. С обзиром на то да се ради о врхунским спортистима, обавезно је детаљније упознавање са трендом европског и свјетског каратеа у домену техничко-тактичких карактеристика спортске борбе (заступљеност поентирајућих техника, најчешћи начини поентирања, ставови, гардови, дистанца, начин кретања...).

Пошто се има у виду ниво укупних способности екипе, план припрема се прави с реалном претпоставком да екипа и појединци остваре повољан резултат на предстојећем главном такмичењу (освајање једне од медаља). Зато ће основна оријентација у овом мезоциклусу бити усмјерена на најважније чиниоце спортског резултата, као што су: унапређење нервно-мишићних (моторичких), енергетских (функционалних) и тактичких способности. Даље, оријентација ће бити на повећању оптерећења у специфичном раду, али и у благовременом растрепењу ради ефикасног одвијања адаптационих промјена и „свјежине“ предстојећег такмичења. Такмичарске вјежбе по својим карактеристикама ће бити на нивоу очекиваних на такмичењу, па и изнад тога, и надмашиваће раније достигнути ниво. У тренажном процесу ће се примјењивати контрастна оптерећења, неспецифична по својој усмјерености (принцип „клатна“), постепено ће се смањивати обим, а повећавати интензитет оптерећења.

У овоме раду ће бити приказан оперативни план припрема у предтакмичарској фази, која ће, у јединству са претходном фазом, каратисту довести у стање оптималне (најбоље) спортске припремљености.

3. ЦИЉ, ЗАДАЦИ СРЕДСТВА И МЕТОДЕ

Основни циљ припрема у предтакмичарском периоду је развој специфичности које претпоставља (захтијева) спортска борба (физичке, техничке, тактичке, психолошке...), које би требало да сумарно резултирају постизањем високе такмичарске успјешности на планираном такмичењу. У том смислу, кондициона припрема заузима изузетно важно мјесто и представља централни и методички најделикатнији задатак у програмирању тренажног процеса у овој фази припреме. При том се посебан акценат даје усавршавању физичких својстава која су специфична за вођење спортске борбе у каратеу (брзина, брзинска издржљивост, експлозивност, брзинска снага, агилност...).

Задаци припреме у овом периоду, из којих се јасно сагледава и мјесто кондиционе припреме, реализоваће се преко слиједећих модалитета:

а) такмичарских средстава (вјежби); б) оптималних односа различитих тренажних средстава; ц) величине и динамике оптерећења; д) режима такмичења и е) услова такмичења (мисли се, прије свега, на припремно такмичење које ће се одвијати у условима средине и на начин како ће то бити на главном такмичењу: психолошки услови, услови суђења, просторни услови, опрема, спортски објекат, климатски услови...).

Дакле, потребно је: одредити број часова тренинга, обим и интензитет рада, одредити оптимално смјењивање оптерећења и одмора, одредити број часова специфичне физичке и техничко-тактичке припреме, сачинити план контролних такмичења, увести спортисте у режим и ритам такмичења и испробати варијанте везане за услове у којим ће се одржати главно такмичење и темпирати форму тако да буде на главном такмичењу на највишем нивоу.

Наравно, да би се постављени задаци испунили, потребно је обезбиједити оптималне услове за рад. За реализацију постављеног циља и задатака кондиционе припреме у предтакмичарском периоду користиће се слиједећа средства: трчања, скокови и поскоци, спаринг, рад са оптерећењем (тегови, прслуци, манжетне за руке и ноге), цакови, фокусери и заштитни прслуци.

У складу са основним циљевима, задацима, и специфичним средствима тренинга, користиће се слиједеће методе:

- ☒ интервални метод,
- ☒ метод максималних напрезања,
- ☒ метод брзинских напрезања,
- ☒ метод промјењивог рада и

☒ ударни метод.

4. ПРОГРАМ КОНДИЦИОНЕ ПРИПРЕМЕ

I НЕДЈЕЉА

Дан	Вријеме	Структура, садржај и методички параметри тренинга
1. дан петак	9.30–10.40	Уводно-припремни дио: Прилог: 3-1
		Главни дио: трчање: 5 x 300 м x 3 серије, интензитет 45 секунди; 300 м - одмор 3 мин; 300 м - одмор 4 мин; 300 метара - одмор 5 мин; 300 метара - одмор 6 мин; 300 метара - одмор 7 мин. Одмори су испуњени вјежбама лабављена и опуштања. Вјежбе за трбушну мускулатуру: 5 x 30 понављања, одмори између серија - 2 минута
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
	17.30–18.50	Уводно-припремни дио Прилог 3-2 Главни дио: рандори (различити партнери): 6x5мин, одмори између борби – 5 мин (одмори су активни – вјежбе опуштања). Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
2. дан субота	9.30–10.45	Уводно-припремни дио: Прилог: 3-1 Главни дио: Рад са оптерећењем: Бенч прес, 30% од максималног x 6; скок удаљ из чучња, 30% од максималне тежине - одмор 3 минута. Ради се по двије вјежбе без паузе у 4 серије у експлозивном режиму. Метсон вјежба - 30% од мах. - промјена става у скоку x 10 Веслање у претклону са 30% од мах. x 10. Ради се у 4 серије са одморима између серија, 3 минута Из борбеног става тег у 8 кг у обје руке, унутрашњи блокови са промјеном става (као у Метсон вјежби) x 10 Тег на раменима (30% од мах.), из паралелног става, наизмјенично искорак у дубоки предњи став x 10. Ради

Кондициона припрема каратиста у предтакмичарском периоду

		се 4 серије са одморима од 3 минута.
		Завршни дио: а) вјежбе лабављења - 3 минута. б) вјежбе истезања - 8 минута.
	17.30–18.30	Уводно-припремни дио Прилог 3-2
		Главни дио: Рандори, 8x5 мин, одмори - 5 мин. Вјежбе за трбушну мускулатуру: 5x30, одмори – 3 мин.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
3. дан неђеља	Прије подне	СЛОБОДНО
	17.30–18.30	Уводно-припремни дио Прилог 3-1
		Главни дио: „Фартлек“, 5.000 метара, сса 20 минута. Одмор 5 минута. Вјежбе за трбушну мускулатуру, одмори - 2 минута.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
4. дан понедељак	9.30–10.45	Уводно-припремни дио: Континуирано трчање (различити облици) и вјежбе обликовања – 10 мин.
		Главни дио: Ситациона кретања с оптерећењем (прслук сса 25 кг) и манжетне за ноге од по 4 кг и руке од по 1 кг): 6 серија по 5 минута, одмор између серија по 5 минута са вјежбама опуштања. - Непрекидно кретање у гарду са повременим експлозивним кретањима на сигнал напријед - косо напријед – косо назад – окрет око истурене ноге – окрет око супротне ноге – дугачко уклизавање напријед – нога до ноге у свим правцима: напријед – назад – напријед са дугачким клизањем – са докорацима у истом гарду – са промјеном гарда
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
	17.30–18.40	Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
		Главни дио: Борбе 8 x 3 минута. Одмори - 3 минута са вјежбама опуштања Вјежбе за трбушну мускулатуру: 5 x 30, одмори 2 минута.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.

5. дан уторак	9.30–10.45	Уводно-припремни дио: Прилог – 3-3
		Главни дио: Рад на фокусерима, 8 х 3 минута, одмор док ради партнер. Партнер који држи фокусер диктира технику напада тренутним полагајем фокусера. Ради се из реално-ситуационог кретања са промјењивим дистанцама и у режиму високог интензитета
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
		Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
6. дан сриједа	17.30–18.30	Главни дио: Борбе са различитим партнерима: 6 х 3 минута, одмор између борби 5 минута. Вјежбе за трбушну мускулатуру: 5 х 30, одмори 2 минута.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
		Прије подне
		СЛОБОДНО
7. дан (четвртак)	17:30–18:45	Уводно-припремни дио: Прилог 3-1
		Главни дио: Рагби кошарка 45 минута. Вјежбе за трбушну мускулатуру 6 х 30, одмор 1 минут.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
		СЛОБОДАН ДАН

II НЕДЈЕЉА

Дан	Вријеме	Структура, садржај и методички параметри тренинга
8. дан пета	9.30– 10.30	Уводно-припремни дио: Прилог 3-4

Кондициона припрема каратиста у предтакмичарском периоду

9. дан субота		Главни дио: Спринтерска трчања: 1. на сигнал, спринт 10 метара, пауза кораком до старта, 5 понављања; 2. на сигнал: спринт 5 метара, поново на сигнал десно-лијево 5 метара, пауза, кораком до старта, 5 понављања; 3. из лежања на стомаку, на сигнал спринт 10 метара, пауза кораком до старта x 5; 4. из лежања на леђима на сигнал спринт 10 метара, пауза, кораком до старта x 5; из бочног лежања (Л, Д), 5. из лаганог трчања (цца 5 метара), на сигнал, максимално брз окрет за 360°, спринт 10 метара x 5. Одмори између серија 4 минута. Трчање лаганим темпом 500 метара (пулс 120 до 140 удара у минути).	
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.	
	17.30–18.30	Уводно-припремни дио Прилог 3-2	
		Главни дио: Рандори, 8 x 3 минута са промјеном партнера, одмори 3 минута.	
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.	
	9. дан субота	9.30– 10.30	Уводно-припремни дио: Прилог 3-1
			Главни дио: Рагби кошарка 45 минута. Вјежбе за трбушну мускулатуру 6 x 30, одмор 1 минут.
			Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
		17.30–18.30	Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
			Главни дио: Борбе са промјеном партнера и интензивним ситуационим кретањем ² , 8x3минута, одмори – 5 минута између борби, са опуштањем и лабављењем
Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.			
дан недеље		Прије подне	СЛОБОДНО

² Под ситуационим кретањем у постављеним задацима се подразумијева кретање које је слично кретању у спортској борби, а које се користи у циљу одржавања дистанце, измамљивања противника, отварања, долажења у повољну позицију за напад...

	17.00–19.00	Уводно-припремни дио: Индивидуално загријавање
		Главни дио: Контролно такмичење са суђењем Сваки такмичар има 5 борби. Ради се до три ипона. Борба траје 3 минута
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
11. дан понедељак	9.30–10.30	Уводно-припремни дио: Прилог 3-4
		Главни дио: 1. Скок у дубину са висине од 80 цм до става и гарда, експлозиван одскок према напријед до супротног гарда, гјаку тсуки у фокусер (партнер држи фокусер на удаљености 2m од клупице); брза промјена партнера. Ради се 3 серије по 6 понављања, паузе између серија – 5 минута. 2. Иста вјежба са техником маваши гери (3 x 6 понављања – одмор 5 минута између серија); 3. Метсон вјежба са промјеном става (оптерећење 30% од мах.), 5 серија x 6 понављања (максимална брзина избачаја) – одмор 1 минут између серија 4. Из степа у мјесту, на знак – спринт 5 метара до фокусера, заустављање, ударац гјаку тсуки, излазак „клизањем“ у истом гарду, маваши гери истуреном ногом, излазак маваши гери супротно ногом – брза промјена партнера (3 x 6 понављања – одмор 5 минута између серија); 5. Из лежећег положаја на леђима, на знак, дугачки скок унапријед, ударац гјаку тсуки у фокусер, излазак, предњи маваши гери (партнер држи фокусер на удаљености од 2 м), брза промјена партнера (3 x 6 понављања – одмор 5 минута између серија); 6. Иста вјежба из лежећег положаја на трбуху (3 x 6 – одмор 5 минута између серија) Лагано трчање 1.200 метара, 5 минута (пулс 120 до 140 удара у минути).
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1.
	17.30–18.45	Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
		Главни дио: Лаки рандори са промјеном партнера – 6x5 мин, одмори 5 мин. између серија.

Кондициона припрема каратиста у предтакмичарском периоду

		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
--	--	---

12. дан уторак	9.30–10.30	Уводно-припремни дио:
		Главни дио: Рад са партнером: 1. ситуационо кретање на продуженој дистанци, напад рукама у серији разбијањем гарда и ударцима рукама: кизами тсуки – гјаку тсуки (џо дан – чу дан), излаз блоком до безбједне дистанце Рад је промјењивог интензитета, у трајању од 3 минута. Максималном брзином се ради 6 секунди, умјереним темпом 6 секунди, што укупно износи 90 секунди максималног рада и 90 секунди умјереног рада. Одмор траје док ради други партнер. 2. напад истовјетан као у првој серији, с тим што се излаз и улаз раде 11 секунди максималном брзином, а умјереним темпом 8 секунди, што значи да се за 3 минута ради 104 секунде максималном брзином, а 76 секунди умјереном брзином. Одмор као у претходном задатку. 3. Напад као у претходним задацима, с тим што се максималном брзином ради 15 секунди, а умјереном 7 секунди (122 секунде максималном а 58 секунди умјереном брзином у времену од 3 минуте). Одмор - 5 минута са вјежбама опуштања. 4. Исти задатак као претходни, с тим што се примјењују технике: аши маваши гери (џо дан и чу дан). 5. Лаки рандори у трајању од 5 минута
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
		Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
13. дан сријед	17.30–18.00	Главни дио: Борбе са измјеном партнера: 6x5 минута – одмори 5 минута
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
		СЛОБОДНО
13. дан сријед	Прије подне	СЛОБОДНО
	17.30–18.40	Уводно-припремни дио: Прилог 3-2

		Главни дио: Рад у паровима: 1. средња дистанца, ситуационо кретање: - на сигнал – кизами тсуки – аши маваши гери, 6х у минути – одмор док ради други партнер, рад се изводи у 5 серија са одмором 3 минута између серија. 2. велика дистанца, ситуационо кретање: финта аши бараи – кретање уназад са промјеном гарда, улазак и разбијање гарда, кизами тсуки, излаз – 6х у минути, 5 серија са одмором 3 минуте између серија. 3. велика дистанца, ситуационо кретање: - на сигнал, кретање дуплим кораком везано гјаку тсуки, аши маваши гери – 6х у минути – 5 серија са одморима 3 минуте између серија. 4. рандори 5 минута 5. Вјежбе за трбушну мускулатуру 2х по 80 понављања, одмор 2 минута. Вјежбе за леђа, 2х 50 понављања. Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
14. дан четвртак		СЛОБОДАН ДАН

III НЕДЈЕЉА

Дан	Вријеме	Структура, садржај и методички параметри тренинга
15. дан петак	9.30–10.45	Уводно-припремни дио: Прилог 3-1 Главни дио: Игре „хваталице“ 1. Вјежба се изводи у двије групе и такмичарског је карактера. Прва група стоји на обиљеженој линији и удаљена је 2 метра од друге групе, која је такође на обиљеженој линији. На знак обје групе стартују истовремено спринтом према циљу. Међутим, циљ је друге групе да улови партнера испред себе на дужини стазе од 10 метара. Групе мијењају улоге. Ради се 8 серија са паузом од 1 минут. Рад у групама (по четворица), сви у простору борилишта, опремљени заштитном опремом (прслуци, штитници за ноге, гума за зубе, суспензори и рукавице): Тројица у борилишту су нападачи (тори), док је један који се брани (уке). Сви такмичари редом мијењају

Кондициона припрема каратиста у предтакмичарском периоду

		улоге. Одреди се редослијед измјене. Уке ради 15 секунди максималном брзином реагујући адекватном техником кретања и удараца на торија који му први угрози безбједност дистанце. Сва тројица се ситуационо крећу и нападају укија без утврђеног редослиједа. Рад непрекидно траје 3 минута, а након 15 секунди се мијења улога. Након 3 минута рада, слиједи одмор од 7 минута. Вјежба се изводи у 5 серија. Рандори 5 минута (лагано – опуштајуће).
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
17.30–18.30		Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
		Главни дио: Спаринг (ситуационе вјежбе) Рад се изводи са заштитном опремом која је прописана правилима такмичења. Рад је наизмјеничан у непрекидном трајању од 3 минута. Промјенљива дистанца, интензивно кретање; чим уке стане, тори пласира прецизан поен и излази на страну (напад је везаним техникама). Након 3 минута, активна пауза са вјежбама опуштања и лабављења од 5 минута. Код интензивног кретања, уке стаје на велику дистанцу, а тори пласира везани напад, техникама аши маваши и маваши гери; излаз на страну. Рад траје 3 минута, пауза 5 минута. Интензивно кретање, средња дистанца: кад уке стане, тори пласира гјаку зуки; излаз на страну. Рад наизмјенично траје 1,5 минута, након чега се прелази на велику дистанцу на којој се уке зауставља а тори реагује нападом: промјена гарда уз истовремено разбијање гарда и гјаку зуки. Ова варијанта се, такође, ради 1,5 минут. Пауза 5 минута. Интензиво кретање: тори напада са велике дистанце везаном техником (аши маваши, гјаку зуки, маваши гери), уке се склања у страну и контрира ударцем гјаку зуки. Рад наизмјенично траје 3 минута. Пауза 5 минута. Тори напада са средње дистанце са 2 везана напада (кизами зуки, гјаку зуки). Уке се креће на страну са блоковима (без контре) и прелази у напад по завршетку торијевог напада. Рад је наизмјеничан у трајању од 3 минута; активан одмор 5 минута.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1

16. дан субота	9.30–10.40	Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
		Главни дио: Оба партнера су активна. Тори „провоцира“ укеа са „чишћењем“ по истуреној нози и брзим повлачењем у страну, затим брзо и експлозивно напада разбијањем гарда. Рад је непрекидан у трајању од 3 минута, са наизмјеничним нападима. Ради се 3 серије са одморима од 3 минута. Кретање као у претходној вјежби, дистанца промјенљива. Тори напада разбијањем гарда и ударцима гјаку тсуки и уракен учи. Уке се извлачи косо назад и задаје гјаку тсуки. Тори клизне назад, блокира и задаје контраударац. Рад је непрекидан у трајању од 3 минута, наизмјенично у три серије са одморима 3 минута између серија. Кретање као у претходне двије вјежбе: тори са велике дистанце напада техникама аши маваша гери, уке блокира, контраударац гјаку тсуки, тори поново блокира и контрира ударцем у главу. Рад је непрекидан у трајању од 3 минута, три серије са одморима 3 минута између серија. вјежбе за трбушну мускулатуру 2 x 80 понављања, одмор 2 минута вјежбе за леђа, 2 x 50 понављања
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
		Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
17. дан недјеља	17.30–18.30	Главни дио: Борбе са различитим партнерима, 6 x 3 минута, приближна такмичарском; паузе 5 минута између борби.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
		СЛОБОДНО
		КОНТРОЛНА ТАКМИЧЕЊА

Кондициона припрема каратиста у предтакмичарском периоду

	подне		
18. дан понедељак	9.30–10.40	Уводно-припремни дио: Прилог 3-1	
		Главни дио: Трчање: Вјежба се изводи на стази дугој 10 метара. Поставе се препреке у виду слалома, са добрим унутрашњим растојањем између препрека. На знак, такмичар у спринту покушава да прође препреке што је брже могуће. Вјежба се изводи 8 пута са паузом од 1 минут. Ситуациони задаци (такмичари раде у прописаној опреми): Кретање интензивно, дистанца промјенљива, напад из повољне позиције у односу на противника. Рад траје 3 минута са брзом промјеном улога; одмор 3 минута. Тори изводи кизами тсуки, до пола уке блокира и изводи контраударац гјаку тсуки, тори блокира и изводи уракен учи. Тори изводи мае гери, до пола, уке реагује блоком, тори наставља истом ногом маваши гери. Тори изводи аши бараи, уке склања ногу, тори истом ногом изводи ура маваши гери. Тори „провоцира“ напад „отварајући“ се и нарушавајући безбједну дистанцу, уке реагује гјаку тсукијем, тори блокира повлачењем истурене ноге, мијења гард и изводи кизами тсуки, аши бараи и гјаку тсуки.	
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1	
		17.30–18.30	Уводно-припремни дио: Прилог 3-2
			Главни дио: Борбе у условима као на такмичењу (са суђењем) 6 x 3 минута, пауза 5 минута. Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
19. дан уторак	9.30–10.40	Уводно-припремни дио: Прилог 3-1	
		Главни дио: Ситуациони задаци: Кретање интензивно напријед и косо напријед, високи гард са подигнутим тежиштем. Рад траје непрекидно 3 минута наизмјенично, вршећи притисак на противника. Одмор 3 минута. Уке се креће са спуштеним тежиштем, трудећи се да одржи безбједну дистанцу. Тори са подигнутим тежиштем у високом гарду настоји да скрати дистанцу	

		и у моменту блиске дистанце врши напад: кизаме зуки, гјаку зуки, аши бараи, гјаку тсуки и излази на страну. Кретање као у претходној вјежби: уке, када процијени да му је нарушена дистанца, напада ударцем гјаку тсуки, тори блокира и изводи ударац гјаку тсуки и аши маваши гери. Након завршене контре излази косо на страну. Уке се креће као у претходној вјежби, а тори се креће цик-цак, мијењајући гард, затим из повољне позиције напада техником аши бараи, кизами тсуки и излази на страну. Кретање као у ранијим вјежбама, процјена угрожености дистанце, уке напада мае гери и гјаку тсуки. Тори се повлачи уназад са блоковима и изводи гјаку тсуки, кизами тсуки и аши маваши гери. Тори се креће лијево-десно, косо напријед, уке реагује на промјену дистанце и изводи маваши гери. Тори блокира истовремено мијењајући гард повлачењем истурене ноге и изводи ударац у главу.
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
	17.30–18.30	Уводно-припремни дио: Прилог 3-2 Главни дио: Борба с промјеном партнера, приближно у условима такмичења: 5х3 минута – одмор 5 минута
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
20. дан сриједа	Прије подне	СЛОБОДНО:
		Уводно-припремни дио: Индивидуално загријавање – 10 минута
	17.30–18.15	Главни дио: Увјежбавање специјалки и тактичка упутства – 30 минута
		Завршни дио: Прилози: Л-1 и И-1
21. дан четвртак		СЛОБОДАН ДАН

Напомена: Такмичење се одржава наредна 3 дана.

5. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Од пресудног значаја за сваког каратисту и његов успјешан наступ на такмичењу је достизање спортске форме у тренутку главног такмичења. С обзиром на то да ефикасност вођења спортске борбе у каратеу не зависи само од техничко-тактичких рјешења и брзине проналажења најбољих одговора (способности за пријем, обраду и коришћење тактичких информација), већ и одговарајућих кондиционих способности, у овом раду се настојало одговорити управо захтјеву за развој и усавршавање поменутих способности у предтакмичарском периоду. Основни задатак у овом периоду, у трајању од 21 дан, односи се на постепено увођење каратиста у ритам рада и опоравка за предстојећа такмичења, па је зато програмом и предвиђено неколико одговарајућих такмичења. Надаље, програм предвиђа развој и усавршавање функционалних и моторичких способности релевантних за успјешан наступ на такмичењима, али и развој могућег дефицита у односу на моделне карактеристике спортског каратеа. Будући да карате спорт одликује разноврсност промјена интензитета и ритма, који се смјењују у периодима предаха, при чему доминирају анаеробни (фосфагени) енергетски процеси, програмом је предвиђено да се тренажни процеси у микроциклусима већим дијелом одвијају у анаеробном и анаеробно-аеробном режиму рада, односно у условима максималног и субмаксималног интензитета, у складу са законитостима препокривања оптерећења и развојним карактеристикама спортске форме. Оптерећење је дозирано тако да се подудара са структуром и динамиком спортске борбе, при чему се водило рачуна да се избјегне једнострано оптерећење нервно-мишићног и зглобно-коштаног система. Такође је планиран и велики обим подражаја, односно већи интензитет оптерећења који превазилази очекујући интензитет на такмичењу. Планирана су средства која утичу на развој и усавршавање кондиционих, техничких, тактичких и координационих способности, затим на подизање специфичне издржљивости и специфичног оптерећења у снази и брзини, као и на специфичној интеграцији кондиције и технике. На крају, може се констатовати да је реализацијом овог програма могуће припремити организам за највећа оптерећења, па самим тим и квалитетну адаптацију на такмичарске захтјеве, односно постизање врхунских резултата у каратеу.

6. ЛИТЕРАТУРА

[1] Копривица, В., 2002, Основе спортског тренинга, I део, Београд.

- [2] Малацко, Ј., 1991, Основе спортског тренинга – кибернетички приступ, Нови Сад.
- [3] Милановић, Д., Јукић, И., Шимек, С. 2003, Интегративни приступ у моделирању кондицијске, техничке и тактичке припреме, Међународни знанствено-стручни скуп, Зборник радова, Загреб.

7. ПРИЛОЗИ

Табела 1. Прилози средстава за извођење уводног и припремног дијела тренинга

Прилог 3-1 Континуирано трчање (различити облици) и вјежбе обликовања – 10 мин.
Прилог 3-2 Рад са партнером: Лагани поскоци у борбеном ставу и гарду и лагани ударци руком без контакта и са контактом; - исто са лаганим техникама удараца ногом; - наизмјеничан „улаз“ без промјене става и са промјеном става и покушајем хватом у различитим нивоима – други пут са обухватом и краткотрајним подизањем партнера; - покушај хвата, „смицање“ и одржавање дистанце; у другом случају, контрахват. Рад се одвија у лаганом ритму - 10 мин.
Прилог 3-3 Борбене игрице са партнером; 2–5 игрица у трајању од 10 секунди до 1 минут
Прилог 3-4 Лагано трчање, вјежбе обликовања са акцентом на доње екстремитете, трчање са промјеном правца, смјера и кратким убрзањима – 10 мин.

Табела 2. Садржаји и вјежбе које се корист код истезања

Прилог I-1 1. Активно истезање – динамично и статично	8–12 понављања, 1 серија – динамично 5–10 секунди задржавање, 4–8 понављања статично
Прилог I-2 2. Пасивно истезање – статично I-2	5–10 секунди задржавање, 2–8 понављања
Прилог I-3 3. Балистичко истезање, фронтална подизања и бацавања пружене ноге максималном амплитудом • извођења фронталног удarca ногом маје гери с нагласком на	10–15 понављања, 1–2 серије

висину • бочна абдукција пруженом ногом - кукови напријед, тијело право • извођење бочног ударца ногом јоко гери са нагласком на висину • подизање кољена испред тијела у стојећем ставу кружне кретње испред тијела пруженом ногом изнутра према ван и обрнуто, са нагласком на максималну амплитуду покрета	
---	--

Reader Phd Milan Gužvica
Administration for Police Education
Police College
Banja Luka

**CONDITIONAL TRAINING FOR KARATE
COMPETITORS AT THE PRE-COMPETITION
PERIOD**

Abstract: The program of conditional training that lasts 21 days is shown in this paper. Its basic task is to prepare the karate competitors for the main competition. This program has methods that can effect on development and perfection of functional and motoric abilities relevant for a successful competition, and possible deficit in comparison to various models of sports karate. This method is created in order to avoid pressure of nerves and muscles and bone system. Due to realization of this system it is possible to prepare body for a high pressure, and finally positive results.

Key words: karate, pre-competition period, conditional training

Др Урош Пена

Директор полиције Републике Српске

Бања Лука

**НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ
СУПРОТСТАВЉАЊА ПОЈЕДИНИМ ВРСТАМА
КРИМИНАЛИТЕТА И ЊИХОВА
ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА**

Резиме: *Савремени приступ у раду полиције подразумева развој глобалних стратегија, уважавање и интегрисање различитих легитимних захтјева, настојања и потреба које су артикулисане у широј и ужој заједници. У том процесу до изражаја посебно долазе националне стратегије. Националне стратегије супротстављања криминалитету подразумевају изграђивање цјеловите и националне политике сузбијања криминалитета у цјелини или појединих његових форми. Националне стратегије за супротстављање појединим врстама криминалитета (злоупотреба дрога, трговина људима, организовани криминал, корупција, насиље у породици, тероризам, итд.) представљају основу супротстављања криминалитету, односно основу проактивног полицијског рада и базу новог концепта рада полиције у заједници. Наиме, уважавање међународноправних стандарда, позитивних искустава развијених земаља и друге позитивне праксе омогућава изградњу најповољније стратегије дјеловања како би се односи подигли на највиши могући ниво, а све у циљу квалитетнијег супротстављања криминалитету кроз различите облике полицијског рада у заједници и са њом. Тако, уважавање искустава у супротстављању криминалитету у Данској, Грчкој, Шведској, Пољској и другим земљама, разматрањем пројеката превенције појединих врста криминалитета, као што су малољетничка делинквенција, насиље у породици, трговина људима, злоупотреба опојних дрога, организовани криминалитет, корупција, тероризам, итд., омогућава предлагање рјешења од значаја за имплементацију пројекта у домаћим условима. Стратегијом супротстављања*

криминалитету одређују се активности, носиоци тих активности, рокови реализације активности, као и друге мјере и радње, као што су координација активности, итд.

Кључне ријечи: национална стратегија, криминалитет, рад полиције у заједници, супротстављање криминалитету, имплементација.

1. Увод

Националне стратегије супротстављања појединим врстама криминалитета подразумевају савремени приступ у контроли и сузбијању криминалитета. Оне представљају израз еволуције супротстављања криминалитету и оријентисане су не само на догађаје, већ и на пројекцију будућих облика испољавања криминалитета и ефикасних начина његове контроле (институционална и организациона)¹. Као такве националне стратегије имплементирају се кроз процес стратешког планирања и стратешке анализе.

Међутим, питање увођења националних стратегија супротстављања појединим врстама криминалитета и њихова имплементација на нашим просторима није довољно истражена. Посебно су актуелна следећа питања: Како изградити најповољније стратегије успјешног супротстављања криминалитету кроз различите облике полицијског рада у заједници и са заједницом? Како усвојити међународне стандарде и позитивну праксу глобалног сузбијања криминалитета која се спроводи у оквиру имплементирања концепта рада полиције у заједници на разним нивоима – како међународном тако и националном? И тако даље. Акценат треба бити стављен на утврђивање односа и повјерење најшире друштвене заједнице у рад полиције и на утврђивање на који је начин могуће побољшати односе, односно како изградити најповољнију стратегију дјеловања како би се ти односи подигли на највиши могући ниво, а све у циљу квалитетнијег супротстављања криминалитету кроз различите облике полицијског рада у заједници и са њом. Наиме, познато је да су интензивне друштвене промјене и динамична друштвена кретања, потпуна и нова изградња и трансформација полицијског система, те рад полиције у тако отежаним

¹ Упореди: Joachim, Schneider Hans: Polizei-Forschung, Kriminalistik, broj 6/2000, str. 368; Northoff, Robert-Stroth, Anke: Kriminalpraevention, Kriminalistik, broj 8-9/1996, str. 581; У: Б. Симоновић, Криминалистика, Крагујевац, 2004, стр. 93

условима утицали на извјесне осцилације (најчешће у негативном смјеру) на релацији полиција – заједница².

Последње године друштвеног развоја и супротстављања криминалитету указују да се више не може супротстављати криминалитету само традиционалним начином полицијског рада. *Community policing*³ је најсавременији дио превенције криминалитета која се остварује у оквиру полицијског проактивног дјеловања у локалној заједници и сусједству, кроз партнерство и заједничко дјеловање са грађанима. Допринос стратегије *Community policing* у превенцији криминалитета настао је првенствено као резултат дугогодишњег напора да се пронађе адекватан одговор на изузетан пораст и обим криминалитета током последњих деценија, страха од криминалитета код грађана, као и негативне перцепције полиције у јавности као посљедице многобројних друштвених промјена које су се десиле у том периоду. *Community policing*, као посебна филозофија, данас обухвата много шире аспекте од полицијског дјеловања, првенствено оне аспекте који подразумевају укључивање свих структура друштва у партнерско дјеловање са полицијом. Поред наведеног, успјеси у сузбијању криминалитета представљају партнерство различитих учесника у кривичном прогону и превенцији криминалитета.

Ова констатација само потврђује чињеницу улоге *Community policing* као стратегије супротстављања криминалитету⁴.

2. Планирање као основа националне стратегије

Планирање⁵ је фаза процеса управљања и представља континуирани процес доношења планских одлука, избора најповољнијих

² У. Пена, *Стратегије супротстављања криминалитету и концепт рада полиције у заједници*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008, стр. 18, 19.

³ Нови концепт рада полиције у заједници (*Community policing*) садржи три, односно по неким ауторима четири базичне димензије: *прва*, филозофска димензија, која настоји да пружи најширу интерпретацију полицијског рада и инкорпорира утицај грађана на полицијски рад који је скројен по потребама локалне заједнице, *друга*, стратешка димензија, укључује оперативни аспект и преводи филозофију у акцију, *трећа*, тактичка димензија, која преводи филозофију и стратегију у програм, тактике и понашања, и *четврта*, организациона димензија, која подразумева промјене у сфери организације полиције како би се претходни аспекти могли реализовати у пракси. У: Б. Симоновић, *Рад полиције у заједници*, ВШУП, Бања Лука, 2006, стр. 10.

⁴ У. Пена, *op.cit.*, стр. 136.

⁵ Ријеч планирање је латинског поријекла и може значити: правити план рада и развоја организације; смишљати програм рада, поравнавати терен. Планирати (франц.), такође, значи правити нацрт, план, пројекат, стварати, разрађивати план мјера и утврђивати вријеме за извршење одређеног задатка. По Теодору Радовановићу, појмом планирање

циљева, политика, стратегија, програма и планова. Планирањем одређујемо циљеве, снаге и средства и претварамо их у планске задатке одређених лица, органа и јединица.⁶

Изложено довољно говори о значају планирања у обављању сваког посла, а посебно полицијског. У суштини, закључује се да планирање битно утиче на успјешност остваривања послова и дјелатности људи у различитим организацијама и институцијама њиховог организовања. Из мноштва начина за обављање одређених задатака, изналази се, путем предвиђања, доношења одговарајуће одлуке и израде плана, најоптималније рјешење и пут.

Планирање је органски повезано са осталим функцијама руковођења и у њихово остваривање уноси цјеловиту повезаност, усклађеност, редослијед, сређену поступност и прилагођавање у свим условима рада и руковођења.⁷ Планирањем се превазилази стереотипност у раду сваке организације. Управо, предвиђање засновано на искуствима стеченим у пракси и ослањање на научна достигнућа и стручно провјерена сазнања и умијеће, доприноси изналажењу новина у развоју организације и менаџмента. Планирање чине три основне фазе, и то: предвиђање, одлучивање и израда плана. Прве двије фазе имају мисаоно-креативни карактер, док је трећа мање-више са рутинско-техничким својствима.

Међу ауторима који се баве планирањем има одређених разлика, али су сагласни да су са становишта остваривања безбједносних послова и задатака најприхватљивији слиједећи основни, односно квалитативни елементи планирања:

☑ *Планирање у складу са објективном стварношћу*, што ће рећи да се о безбједносним појавама и догађајима мора закључивати на бази објективно проучених чињеница, које произилазе из подручја природе, друштва и људског мишљења, који се сматрају поузданим и стручно провјереним и довољно релевантним (значајним, битним).

☑ *Свеобухватност планирања*, што подразумева три посебна својства.

Прво, свестрану и поуздану обавијештеност, познавање, схватање и разумијевање података и чињеница; друго, потпуно и цјеловито сагледавање планских задатака, услова и могућности за њихово остваривање; треће, потпуно и зналачко умијеће исказивања и остваривања сложених дјелатности.

обухвата се “људска активност која има задатак да спроводи и усмјери развој неке појаве у одређеном будућем периоду”.

⁶ Т. М. Станковић, Планирање, ФЦО, Универзитет у Београду, 2004.

⁷ Б. Динић, Руковођење у полицији – јавна безбједност, ВШУП, Београд, 2001.

☑ *Научни и стручнозналачки (професионални) приступ планирању.*
Ово начело наглашава потребу да се у изради планских докумената и планирању у полицији уопште, а нарочито у рјешавању сложених проблема и стања, полази од јединства теорије и праксе.

☑ *Сталност и непрекидност планирања.*

Овим начелом се потенцира да планирање мора бити редован посао.

Наведеном низу својстава планирања додају се још и залагања да сви чиниоци планирања учествују у планирању и доприносе његовом квалитету и ефектима, затим да се планови и планска документа међусобно прожимају и усклађују.⁸

Све што смо изложили, као и чињеница о великој радној оптерећености старјешина у полицији, наглашава потребу постојања и дјеловања установа (организационих јединица) за подршку и помоћ у планирању. Ове јединице треба да прате стање, прикупљају релевантне податке и информације, анализирају развој и потребе службе, припремају документа и одлуке и предлажу најповољније правце дјеловања. Најпознатије међу овим службама у полицији јавне безбједности јесу организацине јединице за аналитику и информатику и повремене састави штапске организације и начина рада.

Поступак планирања у полицији према Б. Динићу обухвата два основна раздобља – припреме и израду плана. Овај аутор цио процес планирања разлаже на сљедеће поступке: предвиђање, закључивање, рјешење, израда плана, разматрање, усклађивање и потврђивање планова.

Предвиђање захтијева искуство, стручност и научни приступ, јер је у питању сагледавање могућих безбједносних догађаја у наредном периоду, њиховог могућег развоја и промјена изналажења одговарајућег дјеловања полиције у њиховом разрјешавању.

Закључивање подразумијева моделирање (обликовање) више варијанти рјешења и њихово разложно образложење.

Рјешење представља избор најповољније варијанте рјешења за коју се аргументовано претпоставља да ће најквалитетније и најефикасније остварити постављени циљ.

Израда плана почиње добијањем задатка, односно његовим уочавањем. Њиме се конкретизује одлука старјешине у смислу сагледавања обавеза и њихових носилаца.

⁸ Исто, стр. 122.

Разматрање, усклађивање и потврђивање планова остварује се како на вертикалном нивоу (између виших и нижих степена руковођења) тако и на хоризонталном нивоу (унутар органа и организација)⁹.

Модел рада полиције у заједници уводи и појам међуресорног планирања и укључивања локалне заједнице у процес планирања и одлучивања поред полиције. Све наведено даје нове димензије планирању, а посебно стратешком планирању.

Стратешко планирање је процес креирања политике дјеловања. Стратегија полиције је заправо усмјеравање полицијске организације у једном дужем раздобљу. Стратегија укључује однос организације према корисницима њених услуга. Фокус стратегије је на типу услуга, али и на начину на који се те услуге пружају. Дакле, стратегија полиције се креира у односу на заједницу, то јест у односу на грађане као кориснике услуга. Стратегија унутрашњег организовања полиције креира се тако да подржава описану стратегију. Идеално би било када би стратегија успјела спојити ресурсе којима организација располаже са промјенама у њеном окружењу, односно када би ишла у правцу помјерања онога што организација може понудити и очекивања оних због којих та организација постоји.

Креирање политике укључује следеће:

- ☒ идентификацију тематских подручја, односно реорганизацију и организовање полиције у складу са филозофијом полиције у заједници.
- ☒ анализу и интерпретацију тематских подручја – шта треба учинити, креирање визије.
- ☒ идентификацију препрека у провођењу модела – и како ће оне ометати процес промјене и њеног развоја унутар полиције и изван ње, те шта ће требати промијенити како би се подржала стратегија.
- ☒ препознавање алтернативних могућности – које су наше вриједности и која је наша мисија, које циљеве желимо остварити,
- ☒ дефинисање критерија за одабир најприкладнијих опција како би било могуће провести стратегију,
- ☒ одређивање критерија квалитета,
- ☒ израду документа у којем је стратегија јасно разрађена, те који омогућава њено провођење – без таквог документа не можемо бити сигурни које циљеве желимо остварити и на који начин,
- ☒ имплементацију стратешког плана,

9 Б. Динић, *Руковођење у полицији – јавна безбједност*, ВШУП, Београд, 2001.

- ☒ праћење и евалуацију процеса промјене у терминима зацртане стратегије,
- ☒ редефинисање појединих тематских подручја у складу с резултатима евалуације и расположивим повратним информацијама,
- ☒ анализу досадашњег процеса промјене и развика, интерпретација, те у складу с тим формулисање политике дјеловања – понављање читавог процеса.

Ради се, дакле, о континуираном процесу креирања политике дјеловања и рјешавања проблема утемељеном на анализи, избору, доношењу одлука, минимизирању отпора, повећању подршке, те праћењу и евалуацији процеса. Елементи плана који морају остати стабилни и непромјенљиви јесу вриједности и мисија. Циљеви ће вјероватно одолијевати тесту времена од 5 до 10 година.

Стратегија мора бити довољно флексибилна како би је било могуће прилагодити различитим практичним питањима и проблемима који ће се нужно појавити током њеног провођења. Та флексибилност осигурава се кроз корисну комуникацију и преговарање. Управо из наведеног разлога процеси планирања и провођења концепта полиције у заједници морају бити уско повезани, те се мора осигурати увид у исте напоре који су били уложени у процес планирања и за вријеме провођења тог плана. У противном, план, без обзира на то колико добар био, неће се моћи спровести у пракси.

Данас је владајуће схватање да сузбијање криминалитета подразумијева цјеловит тј. стратешки приступ. Стратегија сузбијања криминалитета је учење о остваривању криминално-политичких и правних захтјева за превентивно и репресивно сузбијање криминалитета путем опсежних, планираних, интерно и екстерно координираних поступака и дугорочно планираних мјера и активности које имају тежиште на ефективности. У процесу планирања треба водити рачуна о будућем развоју и ризицима, те планирање треба да представља флексибилну реакцију у односу на оно шта се планира, те да има увид у материјалне и персоналне ресурсе којима се располаже, у криминално-политички контекст и правне оквире.¹⁰ Стратешко планирање полицијске дјелатности представља глобални приступ у оквиру кога се анализирају поједине врсте криминала, услови и узроци који их продукују, поједини типови криминалаца, као и постојеће мјере контроле и сузбијања криминала, како би се уочиле опште закономјерности, тенденције, а све са циљем отклањања, изналажења нових превентивних рјешења, повећања ефикасности сузбијања, откривања и доказивања кривичних

¹⁰ D. Franziska Stubert, Strategische Kriminalitätsanalyse im bka Kriminalistik, 6/99.

дјела.¹¹ Планирање сузбијања криминалитета на стратешком нивоу посматра појаву као цјелину или у оквиру појединих врста криминалитета, типова учинилаца, услова који продукују криминалитет или мјера које се предузимају на његовом сузбијању.

Потребно је посебно нагласити да у досадашњем периоду у Републици Српској и Босни и Херцеговини овај вид стратешког приступа раду полиције и нивоу сузбијања криминалитета није био заступљен нити у једном сегменту полицијског рада. Комплетан приступ третирању криминала био је резервисан искључиво за полицију, а њен приступ је скоро увијек био репресиван, реактиван.

Потреба уједињења друштвених субјеката и ресурса на сузбијању појединих врста криминала заустављана је пред баријерама бирократије, неразумијевања власти и затворености полиције. Поједине стратегије на нивоу Републике Српске или Босне и Херцеговине су остајале само мртво слово на папиру, без правне подршке, без материјалне подршке или из сличних разлога.

У БиХ – Републици Српској треба образовати систем превенције криминалитета на три нивоа, и то:

- ☑ националном,
- ☑ регионалном,
- ☑ локалном.

На националном нивоу извршавају се сљедећи задаци:

- ☑ законодавни (одраз потребе да превенција буде регулисана једним посебним законом или у оквиру других релевантних закона),
- ☑ концептуални (обезбјеђење финансијских средстава за савремене превентивне активности које се спроводе на свим нивоима и чија је флексибилност усклађена с потребама цјелокупног друштва и улогом превенције у контроли криминала),
- ☑ координациони (у складу с националним програмима, стратегијама, плановима и особама надлежним за спровођење задатака у оквиру превенције и у координацији с регионалним и локалним тијелима за превенцију, укључујући међународне и иностране партнере),
- ☑ извршни (посебно у вези с обуком у области превенције, савјетовањем и информисањем, истраживањима у области превенције итд.).

На регионалном нивоу приоритет треба дати сљедећим задацима:

- ☑ концептуалним и програмским (развој регионалних планова и програма превенције),

¹¹ Б. Симоновић, Рад полиције у заједници, ВШУП, Бања Лука, 2005.

- ☒ координационим (у складу с регионалним плановима и програмима превенције и извршиоцима њихових задатака, а у координацији с тијелима за превенцију у датом региону, сусједним и партнерским регионима у земљи и иностранству),
- ☒ економским (обезбјеђивању финансијских средстава за превентивне активности усредсређене на приоритетне задатке контроле криминала у регионима и давање мишљења у вези с обезбјеђењем финансијске подршке на националном нивоу тијелима или органима за превенцију унутар региона),
- ☒ извршним (у вези с образовним и пропагандним активностима, савјетовањем и информисањем тијела за активности, савјетовањем и информисањем тијела за превенцију и оперативних јединица, као и јавности).

На локалном нивоу извршавају се задаци еквивалентни онима на регионалном нивоу, а модификују се у складу с величином и условима градова, општина, округа итд.

На сва три нивоа треба формирати:

- ☒ координациона тијела за превенцију,
- ☒ оперативне јединице за превенцију,
- ☒ издвојити финансијска средства као подршку превенцији.

На сва три нивоа дјеловали би органи за превенцију који спровode превентивне активности самостално или у сарадњи с другим органима, а у оквиру програма сарадње на превенцији, које координирају тијела за превенцију.

3. Појам стратешког планирања на националном нивоу

Стратешко планирање на националном нивоу подразумијева изграђивање цјеловите и националне политике сузбијања криминалитета у цјелини или појединих његових форми. Нужност изграђивања националних стратегија (БиХ или пак Република Српска, ФБиХ) посебно је актуелна у сферама сузбијања свих организованих форми криминалитета и њихових пропратних појава, тероризма, корупције, свих облика економског и финансијског криминалитета.

У планирању одређених превентивних и репресивних мјера за сузбијање криминалитета нужно је да се, поред осталог, претходно реално сагледају обим, последице и степен друштвене опасности криминалитета или неког од његових појавних облика, те да се добије реална слика на националном нивоу или пак у међународним оквирима.

Реалан поглед на суштину постојећих и на могућност развоја и појаве нових облика криминалитета довољан је повод да уследи одговарајућа акција државе, друштва и свих надлежних субјеката у њиховом сузбијању.

Стратешки приступ у анализи и планирању подразумева формирање експертских екипа из различитих области¹² или специјализованих тијела, обуку кадрова за вршење анализа, стварање базе података о кривичним дјелима, георафској распрострањености појединих форми криминала, базе података о учиниоцима кривичних дјела, инсталирање компјутерских софтвера, програме превенције криминалитета, укључивање, обуку и организовање грађана у оквиру разних стратешких пројеката превенције. Основу криминалистичког стратешког планирања чини стратешка анализа. Она има слиједеће циљеве: идентификовање криминала и криминогених фактора, испитивање и остваривање стратешких могућности дјеловања, вршење анализе постојећих тактичких концепата полицијске и криминалистичке праксе на вишем нивоу међусобних веза и односа, како би се на основу тога формулисала општедруштвена стратегија. Пројекти стратешке анализе најчешће се односе на поједине врсте криминала и сваки обухвата анализу конкретних форми испољавања, криминогене факторе и њихове консеквенце како би се утврдила стратегија генералне криминалне политике и на њеној основи развијало поступање полиције, тужилаштва и других државних субјеката. На основу експертских стратешких анализа на националном нивоу сачињавају се програми сузбијања појединих врста криминалитета како на националном, тако и на локалним нивоима. Циљеви стратешког планирања и дјеловања на националном нивоу јесу: размјена информација, искустава и координирање стратегија са међународним организацијама¹³ или националним институцијама других држава, приступање међународним конвенцијама¹⁴, консолидовање општедруштвених потенцијала и осмишљавање цјеловите стратегије дјеловања на националном нивоу, покушај изграђивања националних стандарда превентивног и репресивног дјеловања, формирање националних база података, предлагање усавршавања националног законодавства, спуштање националне стратегије на ниво локалне заједнице. Одговарајуће планирање мјера и реализацију стратегије за борбу против појединих облика криминала није могуће у потпуности остварити без политичке

¹² D. Franziska Stubert, Strategische Kriminalitätsanalyse IM BKA KRIMINALISTIK, 6/99

¹³ Интернационалне организације које се баве сузбијањем појединих врста криминалитета су: Интерпол, ОЕБС, ФАТАФ, ЕУРОПОЛ.

¹⁴ Бројне су међународне конвенције које се баве питањем стандаризације и усавршавања међудржавне и националне борбе за сузбијање криминалитета.

воље и одлучности свих фактора који посједују било који облик власти у земљи.¹⁵

Политичка воља која, у ствари, представља одлучност и смјелост свих који имају власт да се супротставе криминалу, подразумијева независност и самосталност полицијске, јавно-тужилачке и судске дјелатности у оквирима предвиђеним уставом и одговарајућим законским прописима, те међусобну и узајамну сарадњу свих субјеката у чијој надлежности је сузбијање одређене групе кривичних дјела. Резултати истраживања показују да су на овим просторима у претходном периоду поједини учиниоци кривичних дјела уживали одговарајући степен заштите због припадности политичким органима, организацијама.

На основу сазнања добијених теоријским и емпиријским истраживањима, приликом доношења и утврђивања стратегија на националном нивоу, поред осталог, треба размотрити и слиједеће мјере:

1. Усаглашавање постојећих и доношење нових законских прописа.
 - ☒ Аналогно постојећим промјенама у друштвено-политичком и економском систему и сходно актуелном реалном стању у нашем друштву, прецизније регулисати кривична дјела.
 - ☒ Прилагодити и допунити законске прописе који се односе на регулисање одређених области у привредним и ванпривредним дјелатностима, транснационална кривична дјела, кршење прописа из области компјутерског криминала,
 - ☒ Нормативноправно регулисати превентивну дјелатност органа откривања, гоњења и пресуђења. Прецизирати овлаштења и облике превентивног дјеловања осталих органа и институција, с циљем да се отклоне постојећи криминогени фактори.
2. Забранили бављење одређеним занимањем и давање изјаве о власништву.
 - ☒ Доградити постојећи Закон о сукобу интереса и забранили бављење одређеним занимањем функционерима и изабраним лицима. Законом о административној служби, те Законом о унутрашњим пословима учинити то исто лицима на која се закони односе.
3. Прецизирати надлежности и овлаштења служби обезбјеђења у привредним и ванпривредним субјектима и облике сарадње са мјесно надлежним органима откривања, гоњења и пресуђења.
4. Усмјерити се више на стручно усавршавање кадрова у полицији, судовима, као и органима екстерне и интерне контроле.

¹⁵ Б. Симоновић, Рад полиције у заједници, ВШУП, Бања Лука, 2006.

5. Предузети мјере на активирању и већем ангажовању органа интерне контроле.
6. Превенцији криминала посветити посебну пажњу. Ангажовати све субјекте надлежне за сузбијање криминала, као и одређене субјекте у области привредних¹⁶ и ванпривредних дјелатности, с циљем организованог дјеловања на криминогене факторе који доприносе вршењу кривичних дјела.
7. Појачати репресивну дјелатност, с циљем ефикаснијег откривања, разјашњења и доказивања кривичних дјела,
8. У свим криминалистичко-тактичким ситуацијама, када за то постоје услови, користити оперативно-тактичка средства и методе.
9. Практиковати тимски рад на откривању и доказивању кривичних дјела.
10. Органи откривања и правосуђа треба да успоставе одговарајућу сарадњу са средствима јавног информисања, која могу да остваре значајну улогу у свеукупној превенцији, али могу и да послуже као извор сазнања о извршеним кривичним дјелима,
11. Покренути активност на формирању посебног тијела које би било састављено на мултидисциплинарној основи и чији би задатак био да сагледава и анализира стање у појединим областима криминалитета. У надлежности овог тијела било би и давање одређених приједлога и препорука свим надлежним органима, ради остваривања што већег успјеха у спречавању и сузбијању кривичних дјела. Један од задатака овог тијела био би и утврђивање садржаја стратегије за борбу против криминала или појединих његових облика.

Из наведеног је јасно да би стратегија државног реаговања на криминалитет требало да посједује слиједеће карактеристике:

- ☒ осмишљеност
- ☒ плурализам
- ☒ еластичност
- ☒ одговорност
- ☒ поштовање права човјека

Какво је стање са стратегијом супротстављања криминалитету и стратешким планирањем у Републици Српској и Босни и Херцеговини? Прије свега, треба истаћи да стратешко планирање као логично уобличена, кохерентна и са унапријед одређеним циљевима дугорочна концепција поступања – не постоји, нити је постојало раније. У Босни и

¹⁶ А. Савић, Стратегија државног реаговања против криминала, *Безбедност*, 4/03.

Херцеговини, а и у Републици Српској, никада није формулисано шта су то стварни циљеви борбе против криминалитета, иако је деценијама та борба истицана као један од најважнијих државних послова. Наравно, код таквог начина рада нису одређивани приоритети, већ је умјесто тога вођена кампања намијењена обрачуну са појединим врстама криминалитета.

Институције које се баве истраживањем ове проблематике су девастиране и боре се за голо преживљавање, а нове институције нису успостављене. Превенције, у ширем смислу, усмјерене на спречавање кривичних дјела код нас скоро да нема. Што се тиче нормативне дјелатности у области кривичног законодавства, она се мијења, и то најчешће ради ширења зоне кажњивости прописаним казнама.

У току 2002. године на нивоу Босне и Херцеговине и Републике Српске донесени су кривични закони. Заоштравање репресије јасно је видљиво и у једном и у другом кривичном закону. Што се тиче формалне социјалне контроле, више је вриједио принцип политизације него принцип професионализације. У односима између полиције и органа правосуђа још увијек влада одређена напетост.

Све ово говори да је стратегијско планирање нужност која не трпи одлагање. С обзиром на то да се ради о комплексној материји која задире у све области живота и на све органе, институције и појединце, органи власти нису заинтересовани, јер резултати стратегијског планирања могу одвести далеко, што њима свакако не одговара.

4. Пројекти превенције криминала у оквиру *community policing*

Велики пораст криминала посљедњих година и деценија доприноси сумњи у, много пољуљани, квалитет рада полиције. Досадашњим начином рада усмјереним на репресију, полиција није успјела својим организационим формамама супротставити и одговорити задатку и зауставити овакав тренд.

Превенција криминала није само задатак полиције, већ она као област друштвеног интереса обухвата мноштво превентивних субјеката. Без обзира на то, полиција сноси значајну суодговорност у заштити од опасности и кривичних дјела.

Кроз поступке и рад са грађанима на сакупљању и оцјењивању искустава о понашању извршилаца криминогених радњи и њихових жртава и бољим начином информисања, грађани ће бити у позицији да се у многим случајевима и сами штите од криминала. У многим земљама постоје стручна тијела на државном нивоу са пројектним задатком и интенцијом на превентивном раду и примјени свих могућих облика рада

са јавношћу, грађанима и институцијама, а у циљу упознавања потенцијалних жртава с концептом самозаштите. Због тога би савјетодавна мјеста и у оквиру БиХ и Републике Српске употпунила овај облик превентивнокриминалистичке активности.

Једна од највећих заблуда у третирању полиције у двадесетом вијеку је у томе што се цјелокупна безбједност заједнице ставља на плећа репресивног апарата, тј. полиције и кривичног правосуђа¹⁷.

За успјешну и квалитетну борбу против криминалитета, како репресивним тако и превентивним методама, неопходна је сарадња полиције, грађана, органа, институција и невладиног сектора на локалном нивоу. И поред посједовања најсавременијих технологија, полицији је нужна информација од грађана како би дошла до извршиоца кривичног дјела. Према томе, изграђивање веза и релација између полиције и грађана треба да буде узајамно и систематско, што подразумијева стратешки приступ и проактивну улогу полиције на свим нивоима.

Најквалитетнији и најуспјешнији вид превентивног дјеловања полиције је кроз осмишљавање и реализацију програма превенције криминала у заједници. Програми превенције криминала могу бити на националном, регионалном или локалном нивоу¹⁸.

Националне стратегије и програме доноси и иза њих стоји влада, а њима се организована активност усмјерава на криминалне појаве, узроке и услове који доприносе њиховом настајању¹⁹. Ови програми могу да заживе само ако буду имплементирани на нивоу локалних заједница, јер су у блиској вези са новим концептом рада полиције у заједници.

Значај полиције у креирању и имплементацији програма превенције криминала је огроман, јер полиција најбоље познаје криминал (начине и околности извршења, специфичне карактеристике извршилаца и жртава, организационе и кадровске ресурсе својих снага и сл.) на простору свога дјеловања.

У најопштијем смислу ријечи циљ превенције криминала, како на националном нивоу тако и на нивоу локалне заједнице, јесте повећање сигурности и квалитета живота свих грађана. Овај генерални циљ поставља одређени број потциљева који су валидни једино уколико се имплементирају у пракси на нивоу локалне заједнице. У суштини се сви циљеви превентивног рада полиције у заједници на локалном нивоу могу сврстати на основне категорије:

¹⁷ L. Davis Rosenbaum, The prevention of crime, стр. 174.

¹⁸ Б. Симоновић, Рад полиције у заједници, ВШУП, Бања Лука, 2006, стр. 127.

¹⁹ У БиХ и РС не постоје националне стратегије превенције појединих форми и облика криминалитета. У последње вријеме у припреми је програм борбе против корупције на цијелом простору БиХ.

- ☒ Повећање ефикасности рада полиције у сузбијању криминалитета,
- ☒ Усмјеравање на проблеме (узроке и услове) који могу да доведу или пак поспјешују криминално понашање,
- ☒ Редуковање објективног ризика виктимизације (ризика да се постане жртва кривичног дјела),
- ☒ Умањење страха од криминала код грађана,
- ☒ Учешће полиције и свих друштвених структура у побољшању социјалних услова за развој младих у насељима,²⁰
- ☒ Повећање задовољства грађана полицијом,
- ☒ Веће задирање у тамну бројку криминалитета.²¹

У циљу унапређења и развоја криминалистичке превенције било би нужно ускладити домаће законодавство са слиједећим актима:

- ☒ Стратегијом Европске уније (препоруке бр. 6),
- ☒ Одлуком Вијећа Европске уније о оснивању Европске мреже за превенцију криминалитета из 2001. године.,
- ☒ Закључцима са међународних конференција о превенцији криминалитета одржаних у Стокхолму 1996. године, Нордвiku 1997. године, Лондону 1998. године и Алгарвеу 2000. године.
- ☒ Препорукама Одбора министара Вијећа Европе бр. 8 и 10,
- ☒ Препорука Одбора из 1996. године (8) наводи слиједеће:
 1. Сваки одговор на криминалитет мора потврдити основна начела демократских држава вођених владавином права и мора обухватити циљ јамчења поштовања људских права.
 2. Без обзира на тежину криминалитета у друштву недопустиво је реагирање које не узима у обзир вриједности демократије, људских права и владавине права ,
 3. Једна од основних функција казненоправног система јесте заштита интереса жртава криминалитета. У ту сврху потребно је побољшати повјерење жртве у казненопоправни систем и имати одговарајући однос према физичкој, техничкој, материјалној и социјалној штети нанесеној жртви,
 4. Ниједно друштво није без криминалитета и стога главни циљ казнене политике не може бити елиминисање криминалитета већ одржавање криминалитета у најмањим могућим оквирима.

²⁰ K. C. Wong, Policing in China, Philosophy, Law and Practice, The Hague, стр.11, Hans Dieter Schwind, Kriminologie, 1998, стр. 340.

²¹ Б. Симоновић, Рад полиције у заједници, ВШУП, Бања Лука, 2006, стр. 154.

5. Свака држава чланица треба имати кохерентну и рационалну казнену политику усмјерену на превенцију криминалитета, укључујући социјалну превенцију (нпр. социјална и економска политика, образовање, информације и др.), ситуацијску превенцију (нпр. мјере за смањење прилика и начина извршења кривичних дјела и др.), индивидуализацију казнене реакције, промовисање алтернативе институционалним санкцијама, социјалну реинтеграцију извршилаца и пружање помоћи жртви кривичног дјела,
6. У креирању казнене политике, владе требају примити савјет и активно сарађивати са стручњацима који су директно повезани са провођењем политике; требају се, исто тако, савјетовати са научницима из различитих подручја, имајући на уму казнену политику,
7. Казнена политика мора бити координирана са другим политикама, јер социјалне, економске и друге мјере имају директан утицај на криминалитет и зато што дјелотворна превенција криминалитета захтијева стабилно окружење,
8. Упутно је, из наведених разлога, да државе креирају јединицу за координацију казнене политике у влади или хоризонталну структуру за сарадњу релевантних тијела;
9. Надаље је упутно да државе подржавају развој стратегије превенције криминалитета на локалном или регионалном нивоу,
10. Владе требају, стално и активно, учествовати у интернационалним оквирима у прикупљању релевантних статистичких информација о криминалитету,
11. Друштвени материјални и нематеријални трошкови криминалитета требају генерално бити упоређени с трошковима контроле криминалитета,
12. Јавност мора бити информисана о проблему криминалитета.

Ни казнена политика, ни казненоправни систем не могу бити дјелотворни без подршке и чак активног судјеловања јавности.

Из наведених препорука јасно је видљива ширина концепта превенције криминалитета и казнене политике и важност њеног интегрисања у генералну политику одређене државе.

Пооштравање законом прописаних казни за одређена кривична дјела само по себи не гарантује бољу заштиту грађана од криминалитета.

Видљив је нагласак на мјерама превенције криминалитета, заштити жртава кривичних дјела и развоју алтернативних санкција којима се реализује сврха санкционисања.

Казнена политика представља добро разрађен, научно и стручно заснован, концепцијски уређен и координиран одговор на криминалитет.

Већина земаља ЕУ има разрађене националне програме превенције криминалитета, који су стратешки оквир за активности које реализују релевантни друштвени субјекти.

Пооштравање кажњавања ријетко се види као циљ и препорука у таквим стратешким документима, јер је свима који се баве девијантношћу и криминалитетом јасна његова слаба дјелотворност.

Много већи нагласак се ставља на алтернативне санације, мјере за ублажавање штете настале кривичним дјелом, те превентивне активности.

Будући да у РС и БиХ не постоје националне стратегије и програми, тешко или готово немогуће или пак са много мање успјеха се може реализовати поједини програм или акциони планови за поједине врсте криминалитета.

5. Закључак

Изучавање стратегија којима се жели утицати на контролу друштвено опасних понашања показује да је дјеловање државних органа у већини случајева усмјерено прије свега на спречавање будућег вршења кривичних дјела. У његовој основи је, дакле, идеја превенције.

Поред наведеног, постоји и тренд превентивног усмјеравања антикриминалног дјеловања. Прихватамо ставове појединих аутора²² да се међу актуелним превентивним стратегијама могу издвојити:

- ☒ примјена кривичноправних механизма којом се на друштвено опасна понашања и њихове извршиоце настоји утицати на директан и индиректан начин.
- ☒ развојна превентивна стратегија обухвата оне захвате који треба да спријече развој криминалних склоности код појединца.
- ☒ превенција у локалној заједници односи се на интервенције усмјерене на измјене друштвених чинилаца који утичу на преступништво у локалној средини и
- ☒ ситуациона превенција је назив за све оне мјере којима се настоји спријечити појава одређених врста злочина, посебно кроз смањење могућности за њихово вршење и повећање ризика²³.

²² M.Tonry, M.Norval, *Modern Policing.Chicago*: University of Chicago Press, 1992, U: D.Champion., G.Rush, *Rad policije u zajednici*, Embassy of the United States of America, Sarajevo, 2003.

²³ *Ibidem*.

Научна сазнања из области имплементације програма *community policing* говоре о бројним позитивним ефектима. Наравно, ти ефекти не долазе сами по себи нити у кратком периоду од почетка саме имплементације. Позитивни ефекти имплементације националних стратегија у вези са радом полиције у заједници, прве резултате испоручују сукцесивно, у зависности од степена и модела пројекта и стално се надограђују кроз различите програме и пројекте у оквиру *community policing*.

Свакако, најважнији ефекат је смањење броја извршених кривичних дјела на подручју промјене програма, у зависности од тога који програм се примјењује. То су најчешће програми малољетничке деликвениције, насиља у породици, криминалитет у вези са производњом, прометом и употребом опојних дрога, крађе возила и сл.²⁴.

6. Литература

- [1] А. Савић, Стратегија државног реаговања против криминала, Безбедност, 4/03.
- [2] Б. Симоновић, *Криминалистика*, Крагујевац, 2004,
- [3] Б. Симоновић, *Рад полиције у заједници*, ВШУП, Бања Лука, 2006.
- [4] Б. Динић, *Руковођење у полицији – јавна безбједност*, ВШУП, Београд, 2001.
- [5] D. P. Farrington, B. C. Welsh, *Saving Children from a Life of Crime: Early Risk Factors and Effective Interventions*, Oxford University Press US, 2008.
- [6] D. Franziska Stubert, *Strategische Kriminalitaetsanalyse IM BKA KRIMINALISTIK*, 6/99
- [7] D. Bayley, *Police for the future*. New York: Oxford University Press, 1994
- [8] L. Davis Rosenbaum, *The prevention of Crime*, стр. 174.
- [9] E. Meese, *Community and the Police Officer, Policing U*: Willard Merry Morash-Kevin Ford (editors): *The Move to Community Policing*, 2002.
- [10] M. Palmiotto, *Community Policing, A Policing Strategy for the 21 St Century*, Maryland, 2000.

²⁴ О наведеним програмима види детаљније: D. P. Farrington, B. C. Welsh, *Saving Children from a Life of Crime: Early Risk Factors and Effective Interventions*, Oxford University Press US, 2008; N. J. Rabkin, *Drug Control: DEA's Strategies and Operations in the 1990s*, DIANE Publishing, 2000; T. A. Johnson, *Forensic Computer Crime Investigation*, CRC Press, 2006.

- [11] M. Brogden, M. Brogden, P. Nijhar, *Community policing: national and international models and approaches*, Willan Publishing, 2005.
- [12] N. J. Rabkin, *Drug Control: DEA's Strategies and Operations in the 1990s*, DIANE Publishing, 2000.
- [13] K. C. Wong, *Policing in China, Philosophy, Law and Practice*, The Hague, Hans Dieter Schwind, Kriminologie, 1998.
- [14] T. A. Johnson, *Forensic Computer Crime Investigation*, CRC Press, 2006.
- [15] Т. М. Станковић, Планирање, ФЦО, Универзитет у Београду, 2004.
- [16] У. Пена, Стратегије супротстављања криминалитету и концепт рада полиције у заједници, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008.
- [17] У. Пена, Рад полиције у заједници и његова имплементација са посебним освртом на БиХ, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006.

Uroš Pena, Ph.D.

Police director of Republic of Srpska

National Strategies in Fighting Special Kinds of Crime and Implementation

Abstract: Modern approach in police work means the development of global strategies, requests integration, intentions and needs articulated in the community. In this process a rather important place have national strategies. National strategies against crime are actually national policies against crime. These strategies (against drugs, human trade, organized crime, corruption, domestic violence, terrorism and other) are a base for the fight against crime, and efficient police activities. Taking into consideration positive experiences of other nations and international standards, we are able to built a positive praxis through various shapes of community policing. If we analyze experiences in Danemark, Greece, Sweden, Poland and other countries regarding to juvenile delinquency, domestic violence, human trade, illicit drugs, organized crime, corruption, terrorism and other kinds we could implement certain solutions into our system. With the strategy of fight against crime we determine activities, deadline realization, and other relevant elements for activity coordination.

Key words: national strategy, crime, community policing, fight against crime, implementation.

Др Миле Шикман
Управа за полицијско образовање
Бања Лука

ПРОБЛЕМИ РАЗЛИЧИТОГ СХВАТАЊА ПОЈМА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Резиме: *Организовани криминалитет, као и остали облици криминалитета, јесте друштвено негативна и санкционисана појава, те је обухваћен предметом проучавања, пре свега кривичног, материјалног и процесног права, али и криминолошких и криминалистичких наука, криминалне политике, наука безбедности, социолошких и др наука. Мултидисциплинарност предмета проучавања, различитост облика испољавања, широка типологија криминалног организовања и друго у науци, али и пракси, изазивају многе дилеме, које до изражаја посебно долазе при дефинисању организованог криминалитета. У том контексту присутни су проблеми различитог схватања организованог криминалитета, првенствено његовог појмовног одређења, и то пре свега различити теоријски приступи у дефинисању организованог криминалитета, затим различито схватање организованог криминалитета, те терминолошки проблеми одређења организованог криминалитета. У раду су приказане и неке дефиниције организованог криминалитета (институционалне и ванинституционалне), те њихова синтеза дата кроз четири одређујуће карактеристике организованог криминалитета. Питање дефинисања организованог криминалитета сматрамо врло битним претходним питањем у супротстављању организованом криминалитету, јер од тачног одређења организованог криминалитета зависи и читав низ даљих процесних механизма усмерених ка разоткривању и доказивању конкретних облика организованог криминалитета.*

Кључне речи: *организовани криминалитет, дефиниције организованог криминалитета, теоријски приступ организованом криминалитету.*

1. Увод

Проблеми различитог схватања појма организованог криминалитета произилазе не само из велике феноменолошке разноврсности организованог криминалитета, већ и из чињенице да се већина законодаваца која се упустила у креирање посебних (пре свега кривичноправних и кривичнопроцесних) норми које се односе на ту врсту криминалитета, по правилу, упуштала у веома широке дефиниције, које се суштински свode на *questo facti* у практичној примени, тј. на одговарајућу процену надлежног органа¹. У анализи схватања организованог криминалитета, односно његовог појмовног одређења, уочљиво је да се ти проблеми односе на различите теоријске приступе у одређењу организованог криминалитета, различита схватања организованог криминалитета, термиолошке проблеме организованог криминалитета и различито друштвено-економско и политичко уређење одређене земље². Такође, различитим схватањима организованог криминалитета у знатној мери су допринеле глобалне друштвене промене које су се десиле крајем прошлог века, што је довело до појаве нових облика организованог криминалитета, али и другачијих приступа организованом криминалитету.

Различити теоријски приступи у одређивању организованог криминалитета подразумевају схватање организованог криминалитета са аспеката различитих наука. Разлог томе је што се ради о вишедимензионалном друштвеном феномену, што имплицира потребу мултидисциплинарног приступа у схватању појма организованог криминалитета, како би се што боље спознао феномен организованог криминалитета и унапредиле методе откривања и истраге кривичних дела организованог криминалитета. Наиме, ради се о сродним наукама, али које одређивању организованог криминалитета приступају у складу са својим предметом проучавања, што у одређеној мери доводи до различитог схватања организованог криминалитета. Међутим, поред тих различитости, које су првенствено теоријског и методолошког карактера,

¹ Види шире: B. Falk, Erfassung, Beschreibung und Analyse von OK, *Kriminalistik*, No. 1/97, Heidelberg, 1997, pp. 15–17; H. C. Schaefer, Organisierte Kriminalität aus Sicht der Justiz, *Kriminalistik*, No. 1/97, Heidelberg, 1997, pp. 25; A. Hauptmann, Die Mafia und ihre Strukturen, *Kriminalistik*, No. 10/00, Heidelberg, 2000, pp. 642; У: Шкулић, М.: *Организовани криминалитет – појам и кривично процесни аспекти*, Досије, Београд, 2003, стр. 28–29.

² За расправе о проблему дефинисања организованог криминалитета видети шире: Maltz, D.M., *Defining Organized Crime*, in: Robert J. Kelly et al. (eds.), *Handbook of Organized Crime in the United States*, Westport/London, 1994, pp 21–37.

постоје и одређене сличности, што свакако доприноси изучавању феномена организованог криминалитета. У том контексту се организовани криминалитет посматра истовремено са више аспеката, као што су: криминалистички, криминолошки, кривичноправни, социолошки, политички, међународноправни аспекти, и други. Криминалистички аспекти посматрају организовани криминалитет као облик криминалитета, те се баве изучавањем метода откривања и истраживања кривичних дела организованог криминалитета и њихових учинилаца, као и развојем стратегије супротстављања организованом криминалитету. У том контексту криминалистички приступи проучавају начине извршења кривичних дела организованог криминалитета; методе практичног сузбијања криминалитета (репресивне и превентивне); унапређују информационе токове у свим фазама истраге кривичних дела организованог криминалитета; проналазе најефикасније начине предузимања оперативних радњи и радњи доказивања у оквиру важећих законских прописа; оптимализују употребу техничких метода и средстава и доприноси стварању нових и изучава закономерности настанка, проналажења, обраде и вредновања доказних информација³. Криминолошки приступ проучавању организованог криминалитета огледа се у изучавању појавних облика и узрока организованог криминалитета (феноменологија и етиологија организованог криминалитета), посматрању организованог криминалитета као реалне појаве у друштву, са свим његовим карактеристикама објективне и субјективне природе, као и изучавању мера за спречавање и отклањање организованог криминалитета као облика криминалитета⁴. Кривичноправни аспекти организованог криминалитета огледају се у проучавању организованог криминалитета, тачније кривичних дела која се најчешће врше од стране организованих криминалних група и организација, као и односа саучесништва, као кривичноправног појма и организованог криминалитета. Кривичноправне теорије посматрају организовани криминалитет тако што инкриминишу две групе кривичних дела: кривична дела којима се формира криминална организација и кривична дела која врше припадници криминалне организације, а која су најчешће означена као кривична дела организованог криминалитета.

³ Криминалистички аспекти сагледани су у смислу појмовног одређења криминалистике код проф. др Бранислава Симоновића, при чему наведени аутор схвата криминалистику "као науку која се бави изучавањем стратегије, тактике, методике и технике откривања, сузбијања и превенције криминалитета на нивоу појединог кривичног дела и појаве у целини". У: Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Београд, 2004, стр. 3.

⁴ Види опширније: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R.: *The Oxford handbook of Criminology*, Oxford University Press, London, 2007, pp. 771–810; Rawlinson, P.: *Mission Impossible? Researching organized crime*, *Criminology and Criminal Justice*, No. 4, Oxford University Press, 2008, pp. 291–315.

Различно схватање појма организованог криминалитет. О овом проблему водећи светски и наши стручњаци имају опречне ставове у погледу одређујућих елемената организованог криминалитета. Поједини теоретичари, као што је Елиот (*M. A. Eliot*) као одређујући елемент организовааног криминалитета наводи спрегу криминалне организације са органима за примену закона, односно државом⁵. Други теоретичари, као што је Венс (*D. Vens*), ову криминалну делатност везују за стицање профита, при чему криминалне организације предузимају широк дијапазон криминалних активности⁶. Као што се дâ приметити, основни проблем у наведеним схватањима јесте да ли се организована криминална делатност схвата као организовани криминалитет, или је потребна спrega са државним органима. Трећа група теоретичара, којој припада нпр. проф. др Владимир Кривокапић, критикује претходна два схватања, наводећи да је без основа везивати ову врсту криминалитета искључиво за остваривање профита или везу са државом, при чему се организовани криминалитет, у области општег права, најчешће испољава у облику саучесништва и организовању криминалних удружења ради вршења различитих криминалних делатности (трговина дрогом, оружјем, муницијом, возилима, људима и деловима људског тела, прављење и растурање фалисификованог новца, корупција, итд.)⁷. Поред ових постоје су и други приступи одређивању појма организованог криминалитета, као што су приступ са крајње спецификованим оквиром, приступ са елементима таксативног набрајања конкретних криминалних активности, приступ таксативног набрајања деликата које извршава криминална организација, приступ увођења кривичних забрана и усавршених

⁵ Организовани криминалитет подразумева, поред постојања криминалне организације са високим степеном организованости, хијерархијом, подељеним задацима, дисциплином и планирањем криминалне делатности чији је циљ остваривање добити и стварање профита, и одређену везу криминалне организације са државом и појединим њеним органима.

⁶ За постојање организованог криминалитета није потребно да постоји одређена веза између криминалне организације и државе и њених организација, већ је довољно постојање криминалне организације, која, у циљу стицања противправне имовинске користи и богаћења, врши разне облике криминалне делатности.

⁷ По овим схватањима мотиви организованог криминалитета могу да буду политички, верски, патолошки, посебно када су у питању секте и њихова деструктивна делатност, која је резултат тајног организовања, а исход су најтежа кривична дела. Ова схватања, такође, преношење одговорности у случају организованог криминалитета на државу сматрају неоснованим, исто као и инсистирање на колективној кривичној одговорности. Види детаљније: Кривокапић, В.: Криминално организовање, тероризам и мере супротстављања, *Зборник радова "Организовани криминалитет – стање и мере заштите"*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр. 15–16.

санкција, итд⁸. Надаље, поједини аутори, као што је Креси (*Donal Cressey*), уочавају суштинске проблеме дефинисања организованог криминалитета, констатујући да је основни проблем при проучавању овог типа злочина недостатак непосредних, чврстих доказа на којима би се одређене тврдње могле заснивати⁹. Други пак покушавају да разумију везе између чланова криминалне организације, трећи проучавају мотиве и *modus operandi* непосредних извршилаца, док неки утврђују везе организованог криминалитета са социјално-економским факторима у друштву¹⁰. Међутим, сва наведена схватања организованог криминалитета, али и други приступи, јесу више теоријског и методолошког карактера, док се аутори суштински слажу у констатацији да се ради о израженом облику криминалитета, који карактерише постојање криминалне организације и вршење најтежих кривичних дела, али и констатацији да се организовани криминалитет не испољава у свим државама у истом облику и на исти начин.

Терминолошка проблематика организованог криминалитета. У литератури о организованом криминалитету појављују се терминолошке недоумице. У суштини, ради се о техничким проблемима, који не морају да имају утицаја на суштину схватања организованог криминалитета. У литератури су заступљена четири израза, која користе аутори у својим тумачењима организованог криминалитета, али и институције у одређивању појма организованог криминалитета. Такође, једни аутори праве разлику између тих израза, док их други сматрају синонимима. То су следећи изрази: мафија, организовани криминалитет, организовани криминал и организовани злочин.

⁸ Основни проблем се испољава у различитим схватањима у односу на то да ли сви облици организованог криминалног деловања представљају и организовани криминалитет, односно који су то битни услови који су нужни за постојање организованог криминалитета, тј. да ли постоји организовани криминалитет и када није успостављена веза криминалне организације са представницима државних, политичких, привредних, финансијских и других релевантних структура. У: Бошковић, М. *Организовани криминалитет и корупција*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2004., стр. 11.

⁹ Cressey D.: *Methodological Problems in the Study of Organized Crime as a Social Problem*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, (vol.374), 1967, pp. 101–112. У: Игњатовић, Ђ.: *Организовани криминалитет као истраживачки проблем*, *Зборник радова*, *Организовани криминалитет – стање и мере заштите*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр. 200.

¹⁰ Види опширније: Ianni and Ianni, 1972; Abadinsky, 1994; Maltz, 1976; Chambliss, 1988, Rawlinson, 1997, Ruggiero 1996: In *Doing Research on Crime and Justice* (Ed. Roy D. King and Ema Wincup), Oxford University Press, 2008, p. 297.

Израз "мафија"¹¹ у свакодневном говору представља синоним за организовани криминалитет уопште, што представља, с једне стране, пример како један тип криминалне организације услед свог великог значаја успева да добије и шире значење од оног које у основи има, док, с друге стране, таква термилошка импликација представља још један вид извесне конфузије у баратању појмовима који се односе на организовани криминалитет. "Организовани криминал" је помало лаички термин, посебно због речи "криминал" која није својствена научној и стручној употреби, већ више одговара свакодневном, да не кажемо жаргонском говору. "Организовани злочин" је израз који се првенствено користи у америчкој криминолошкој и кривичноправној терминологији и он се врло често користи када се доследно или сасвим буквално преводи литература из англосаксонског говорног подручја (*organized crime* – организовани злочин). "Организовани криминалитет" је најадекватнији појам, јер у себи спаја термин "криминалитет", који означава одређен скуп кривичних дела, и атрибут "организовани", који тим кривичним делима даје заједничко и у односу на остала криминална понашања битно дистинктивно обележје¹². Због тога сматрамо да је овај термин прихватљивији, има шире и боље значење, те ћемо га употребљавати за потребе овог рада.

Ипак, и остали наведени изрази (мафија, организовани криминал и организовани злочин) имају одређену употребну вредности. Пре свега израз "мафија" даје осврт на историју организованог криминалитета и његово место у појединим државама и друштвима (нпр. Сицилијанска мафија – *Cosa Nostra* у Италији или *LaCosaNostra* у САД). Израз организовани криминал врло често користи законодавац у објашњавању појмова, израза или значења појединих инкриминација. Такав случај је и са кривичним и процесним законодавством у Републици Српској и Босни и Херцеговини, као и упоредним кривичним и процесним

¹¹ Реч "мафија" према историчару Денису М. Смиту (*Denis Mack Smith*) први пут се појавила на Сицилији, у Палерму 1863. године на изведби дијалектне драме инспирисане животом у градском затвору. Драма под називом *I mafiosi della vicaria* заслужена је за популаризацију те речи коју су већ употребљавали криминалци и земљопоседници за које су радили мушкарци "чврсте мушке руке. Тачко порекло речи "мафија" није сасвим познато. Према неким размишљањима реч мафија долази од арапске речи *ma* што значи уточиште, које су након норманске инвазије употребљавали Арапи поробљени на имањима њихових нових освајача. Други, пак тврде да та реч заправо долази од тајног акронима који су употребљавали Сицилијанци у устанку против Нормана, односно арапске речи *maħja* што значи хвалисање. Но, без обзира на њеног порекло, особе с којима се она повезује, бавиле су се криминалним активностима и пре него што је реч мафија постала делом свакодневног језика. У: Smith, D.J.: *Mafia – The Complet History of a Criminal Word*, *Arcturus Publishing Limited*, 2003. pp. 19.

¹² Шкулић, М.: *Организовани криминалитет – појам и кривичнопроцесни аспекти*, Досије, Београд, 2003. стр. 65.

законодавством у Србији. Напоследку, израз организовани злочин се користи за објашњавање појаве организованог криминалитета у англосаксонском, пре свега америчком говорном подручју, тако да је за разумевање англосаксонске литературе нужно коришћење тог изрази.

Различито друштвено-економско и политичко уређење на националном нивоу, такође, представља проблему схватању организованог криминалитета. Наиме, организовани криминалитет појављује се у свим земљама, како у развијеним, слабије развијеним, земљама у транзицији, тако и у неразвијеним земљама, и има изузетну способност да користи повољне услове за своје инфилтрирање и да се вешто прилагођава конкретној друштвеној, политичкој, економској и другој ситуацији, не само унутар једне земље него и на међународном плану. Међутим, различито друштвено-економско и политичко уређење на националном нивоу утицало је на перцепцију организованог криминалитета. Тако су на једној страни развијене земље (пре свега тзв. "западне" земље) уочиле проблем организованог криминалитета, признале његово постојање и почеле деловати у правцу решавања проблема организованог криминалитета. На другој страни већина источноевропских држава, укључујући и бившу СФРЈ, као ни друге идеологизоване и криминализоване државе нису признавале постојање организованог криминалитета, иако је фенемен организованог криминалитета постојао и "цвetaо" и у тим државама. Такође, различито друштвено-економско и политичко уређење условљава и манифестовање различитих форми организованог криминалитета. Политички и друштвено-економски потреси у целости иду у прилог експанзији организованог криминалитета, који у било којем облику "прети безбедности држава у свим својим основама, а када постане саставни део друштва не може се више одстранити"¹³. Управо због тога бележе се и различита схватања организованог криминалитета, по којима одређене друштвено негативне појаве у једној земљи представљају организовани криминалитет, док такве криминалне активности у другој земљи немају такву квалификацију¹⁴. Уважавајући ову чињеницу, поједини

¹³ Видети шире: J. Jeschke, Организовано криминално дјеловање странаца и међународна сурадња на примјеру криминала везаног за дрогу, *Избор*, Загреб, 1/1989, стр. 39; M. Kniese, Превентивно сузбијање кривичних дјела: одбрана од опасности или кривично гоњење, *Избор*, Загреб, 3/1989, стр. 261. У: Ангелски М., У борби проти организованог криминалитета потребан је организовани научностручни приступ, *Погледи*, бр. 2/2003., Полицијска академија, Београд, стр. 123

¹⁴ Ову констатацију најбоље илуструје еволуција схватања организованог криминалитета у Немачкој, која се може посматрати кроз три фазе. У првој фази током 60-тих година у немачкој литератури организовани криминалитет везивали су за проблеме постојања и деловања *мафије* у САД и Италији. У другој фази, током 70-тих и 80-тих година, организовани криминалитет посматра се независно од схватања парадигме *мафије*. Почетком 90-тих година доминантно је потпуно критичко схватање

теоретичари који се баве овом проблематиком искључиво се везују за матичне земље¹⁵. Такође, битно је навести да дефинисање организованог криминалитета отежавају различити судски и тужилачки системи у појединим државама, али и различити приступи полицијским методама и активностима које се предузимају у циљу откривања и истраге кривичних дела организованог криминалитета.

2. Дефинисање организованог криминалитета

Када је реч о дефинисању организованог криминалитет, одмах се може навести да консензус о појму организованог криминалитета до сада није постигнут, односно различити су приступи у одређивању појма организованог криминалитета. Садашње проучавање организованог криминалитета произилази из два наметнута доминантна схватања организованог криминалитета у свету и код нас, од стране страних и наших научника и официјелних (институционалних) ставова, одакле произилазе и основне дефиниције организованог криминалитета¹⁶. Према *првом схватању*, при дефинисању организованог криминалитета примарни елемент је криминална организација, односно структура криминалне групе, док су криминалне активности секундарни елемент. На пример, у Сједињеним Америчким Државама то је организовано криминално предузеће са организованом структуром, у Немачкој организовани криминалитет дефинишу као "пословне структуре", итд. По *другом схватању*, за постојање организованог криминалитета опредељујућа је врста активности коју предузима криминална група. Тако нпр. неке земље (Холандија, Пољска, Словенија, итд.) користе радне дефиниције организованог криминалитета, при чему карактеристике криминалних активности имају примарни значај¹⁷. Поред наведених схватања, као компромисно схватање за одређивање

организованог криминалитета, првенствено са аспекта његове транснационализације. Посебно је битно напоменути да се ради о тумачењима која се односе на групу кривичних дела која су се вршила и 60-тих, 70-тих, 80-тих и 90-тих година, што наводи на закључак да је организовани криминалитет постојао у Немачкој свих ових година, само је различито схватан и тумачен.

¹⁵ Тако нпр. Хауард Абадински (*Howard Abadinsky, 1981, pp 21*) изричито наглашава да се његова дефиниција односи само на организовани криминалитет у Америци, док Ј. Мак (*J. Mack, 1973, pp 103.*) тврди да организовани криминалитет у Европи има потпуно другачије значење, тј. у Европи не постоји тзв. "амерички модел организованог криминалитета".

¹⁶ За задовољавајућу анализу дефиниција организованог криминалитета видети шире: Hagan, E.F., *The Organized Crime Continuum: A Further Specification of a New Conceptual Model*, in: *Criminal Justice Review* 8 (2), Fall 1983, pp 52–57.

¹⁷ Albanese, Y., Das, D., Verma, A.: *Organized Crime, World Perspectives*, Upper Sadle River, New Jersey, 2003, pp 4, 5.

организованог криминалитета користи се приступ који је прокламовала Европска унија 1994. године, а који се састоји у апострофирању једанаест карактеристика, од којих барем шест морају бити испуњене, при чему су четири карактеристике обавезне (1. деловање два или више лица, 2. вршење тешких кривичних дела и 3. планирано трајање криминалних активности дуже или неодређено време, 4. стицање профита и моћи) да би се један кривични случај могао сматрати организованим криминалитетом, а остале карактеристике зависе од сваког појединачног случаја¹⁸.

При одређивању појма организованог криминалитета веома је важно разликовање кључних концепата, као што су организовани криминалитет и криминалитет који се врши на организован начин, затим разликовање организованог криминалитета и мафије, потом разликовање криминалне организације од других видова криминалних група, као и разликовање организованог криминалитета и транснационалног криминалитета¹⁹. У том контексту потребно је поћи од етимолошког значења појма "организовани криминалитет" (*organized crime*), који је настао спајањем речи "организовани" и "криминалитет". Појам криминалитета потиче од латинске речи *crimen*, што значи злочин или преступ, а под њим се подразумева низ активности временски и просторно детерминисаних као опасне за једно друштво, јер нису у складу са позитивним правним прописима, те су одређене као кривична дела за која је предвиђена одговарајућа санкција. *Криминалитет као негативна друштвена појава представља скуп активности једног лица или групе људи, у одређеном временском периоду, а које су у супротности са правним прописима и нормама понашања чије непоштовање и кршење повлачи одговарајућу кривичну санкцију, а чија врста и висина зависи од степена друштвене опасности учињених дела*²⁰.

¹⁸ Те карактеристике су следеће: 1) криминално деловање више од два лица, 2) поступање лица по унапред одређеном плану, 3) планирано трајање криминалне активности дуже или неодређено време, 4) постојање неког облика дисциплине и контроле при криминалном деловању, 5) осумљиченост за вршење тешких кривичних дела, 6) криминално деловање на међународном нивоу, 7) кориштење насиља и других метода застрашивања, 8) коришћење комерцијалних или пословних структура, 9) учествовање у прању новца, 10) вршење утицаја на политику, медије, јавну администрацију, судску власт или економију и 11) мотивисаност за стицање профита и моћи. (*European Union Working Group on Narcotikes and Organizer Crime, 1994*) У: Toon van der Heijden, *Measuring Organized Crime in Western Europe*, www.ncjrs.gov/policing/mea313.htm – 36k.

¹⁹ Finckenaue, James O. and Jennifer R. Schrock, eds. *The Prediction and Control of Organized Crime: The Experience of Post-Soviet Ukraine*, Transaction, 2004, pp. 81–82.

²⁰ Реч *crimen* чини основу назива знатног броја наука које за предмет имају кривично дело, односно криминалитет, као његов скупни израз (криминалистика, криминологија, криминална политика, кривично право, итд.). У. Кривокапић, В.: *Криминалистика тактика I*, Полицијска академија, Београд, 1996, стр. 15.

Реч "организовани" има више значења, а настаје из речи организовати и организовано. Организовати значи *(из)вршити организацију некога или нечега, повез(ив)ати у одређен систем, заједницу, довести у жељене међусобне односе за какав циљ, осигура(ва)ти пожељан ток, вршење нечега или провести, проводити, припремити међусобну организацију, повез(ив)ати се у организацију*. А реч организовано представља особину, својство или стање онога што је организовано²¹.

Простим спајањем речи "организовани" и "криминалитет" може се извести етимолошко значење појма "организовани криминалитет", као *укупности друштвено негативних појава (злочина) које настају активностима међусобно повезане групе људи у одређен систем (организацију) ради вршења кривичних дела у одређеном временском периоду*. Наравно, ако се овом етимолошком одређењу појма "организованог криминалитета" додају одређене карактеристике савременог криминалитета, као што су професионализација и специјализација извршилаца кривичних дела, злоупотреба техничких достигнућа, тајност организовања и деловања, транснационализација, насиље, и др., а поврх свега тежња за стицањем профита, може се добити прецизније одређење појма "организованог криминалитета", *"...као криминалне делатности, тј. континуираног, у виду пословне оријентације, систематског вршења кривичних дела усмерених на стицање профита, монопола и моћи, које организује и спроводи у дело група хијерархијски повезаних лица која делују у складу са унапред сачињеним планом и састоји се у обнављању правно недозвољених и дозвољених послова уз коришћење насиља, застрашивања, корупције и других облика утицаја на државне органе, појединце и остале облике социјалне контроле"*²².

2.1. Институционалне дефиниције организованог криминалитета

Институционалне или административне дефиниције организованог криминалитета су оне дефиниције које су производ одређених државних или међународних институција, којима се нормирају и инкриминишу одређени друштвени феномени који се означавају као организовани криминалитет²³. Добра страна ових дефиниција је у томе што оне представљају оријентир органима и службама безбедности у

²¹ Речник српскохрватског књижевног језика, Матица Српска, Нови Сад, 1971, стр. 183–184.

²² Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2004, стр. 627.

²³ За листу државних дефиниција организованог криминалитета видети шире: Hawaii Crime Commission, *Organized Crime in Hawaii*, Vol. 1., Honolulu, August 1978, pp 98–101.

супротстављању организованом криминалитету, односно откривању и истрагама кривичних дела организованог криминалитета. Њихова мањкавост је у рефлектовању идеологизованих политичких ставова државног, међународног или неког другог политичког руководства, у пренормираности или општости, или у повођењу за једном конкретном ситуацијом, што такве дефиниције организованог криминалитета чини примењивим на неку нову, у много чему различиту ситуацију. Поједине земље користе дефиниције њихових институција задужених за супротстављање организованом криминалитету (у САД користи се дефиниција ФБИ), друге земље (Намбија, Јужна Африка и Индија) користе дефиниције међународних организација, као што је Међународна организација криминалистичке полиције (Интерпол), неке земље (Холандија, Пољска и Словенија) користе радне дефиниције организованог криминалитета у полицијском раду, док поједине земље не дефинишу организовани криминалитет, већ користе дефиниције других земаља (Нови Зеланд нема званичну дефиницију организованог криминалитета, али користи концепт организованог криминалитета који се употребљава у Аустралији, који укључује критеријуме као што је "континуирана криминална активност")²⁴.

Сједињене Америчке Државе при дефинисању организованог криминалитета имају различите приступе од стране различитих агенција за спровођење закона, с тим да општа дефиниција организованог криминалитета укључује следеће елементе: *први*, постојање организоване групе укључене у вршење кривичних дела, *други*, активности које се повезују са делатношћу "Коза ностре" или представљају корупцију државних службеника, *трећи*, криминалне активности чије извршавање спада у велику и софистицирану скалу, као на пример организовање коцке, и *четврти*, континуирани обрасци криминалних активности од стране исте групе или особа које имају монополистички утицај на индустрију или одређену област²⁵.

Аустралија користи дефиницију организованог криминалитета коју је припремила Квинсландска криминалистичка комисија и Квинсландска полиција (*Queensland Crime Commission and Queensland Police Service*), које под организованим криминалитетом подразумевају трајно предузеће које чини озбиљна кривична дела на систематичан начин, укључујући одређен број људи, као и планирање и организовање вршења кривичних

²⁴ Nishimoto, C. (2001): *Organized Crime: An American Perspective*; Edelbacher, M. (2001): *Organized Crime: A Perspective from Austria*; van der Heijden, D. (2001): *Organized Crime: A Dutch Perspective*; Broome, J. (2001): *Organized Crime: A Perspective from Australia*. In: Albanese, J., Das, D., Verma, A.: *Organized Crime – World Perspectives*, Upper Saddle River, New Jersey, 2003, pp 4–6.

²⁵ Galliher, J.F.: *Criminology – Humans Rights, Criminal Law and Crime*, Prentice Hall, New Jersey, 1989. pp. 12.

дела, при чему криминална активност укључује: тешка кривична дела кажњива затвором преко седам година, укљученост два или више лица, битно планирање и организовање, систематичну и трајну активност и жељу за стицање профита, добити, моћи или утицаја²⁶.

Немачка дефинише организовани криминалитет као планирано вршење кривичних дела у циљу стицања профита и моћи, од стране криминалне организације коју чине више од два члана, при чему сваки од њих има прецизно одређену улогу и задатке, који сарађују дужи временски период или неодређено време, коришћењем: а) комерцијалних или пословних структура, б) силе или других средстава застрашивања и в) остваривања утицаја на политику, медије, јавну администрацију, судску власт или пословни сектор²⁷.

Белгија користи криминолошку дефиницију организованог криминалитета која је садржана у белгијском годишњем извјештају о организованом криминалитету (*Belgian Annual Report Organized Crime 1997 – Organized Crime 1996*), у којем је организовани криминалитет дефинисан као (1) методично припремане криминалне активности које посебно или колективно имају значајан утицај, а изводе се у сврху стицања профита или моћи, (2) у које су укључене више од једног лица који заједно делују, (3) у неодређеном или дужем временском периоду, (4) са поделом задатака, у којима они користе (а) комерцијалне структуре, (б) насиље или друга средства застрашивања и/или (в) имају утицаја на политику, јавну администрацију, судску власт, средства информисања или на пословни свет²⁸.

Пољска користи службену дефиницију организованог криминалитета, који подразумева активност криминалних група које су се организовале да остваре добит, вршећи различите криминалне активности, укључујући привредне преступе, који подразумевају употребу насиља, уцене или корупције и чији циљ резултира – као што су организатори планирали – довођењем незаконите добити у легалну економију²⁹.

Србија користи законску дефиницију организованог криминалитета по којој организовани криминалитет представља вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе (група од три

²⁶ Queensland Crime Commission and Queensland Police Service, 1999, pp. 7.

²⁷ Germany: Bundeskriminalamt 2004, 15 (<http://www.organized-crime.de/OCDEF1.htm#standards>). Uporedi: Die offizielle OK-Definition (Gemeinsame Arbeitsgruppe Justiz/Polizei, 1990/RiStBV 1991). In: Anlage E, Richtlinien für das Strafverfahren und das Bußgeldverfahren (RiStBV) in der ab 01.05.1991 bundeseinheitlich geltenden Fassung.

²⁸ *Belgian Annual Report Organized Crime 1997 – Organized Crime 1996*, U: Black et al., 2003, pp. 3.

²⁹ Plywaczewski, *op.cit.*, 2000, pp. 99

и више лица која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела...ради стицања посредно или непосредно финансијске или друге материјалне користи), односно друге организоване групе (група која није образована у циљу непосредног вршења кривичних дела...али је у функцији организованог криминалитета) или њених припадника, а за та дела је предвиђена казна затвора од четири године или тежа казна³⁰.

Хрватска користи дефиницију организованог криминалитета коју је израдило Министарство унутрашњих послова Хрватске, по којој организовани криминалитет подразумева укупност систематских, планираних, припреманих, подељених и почињених кривичних дела од стране чланова удружених у криминалне организације са трајним деловањем, употребом застрашивања, насиља или корупције, без обзира на државне границе, са циљем стицања финансијске добити или друштвене моћи³¹.

Уједињене нације (*United Nations*) су покушале да дођу до глобално прихватљивог концепта организованог криминалитета у Конвенцији Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета (која је одржана у Палерму 2000. године), који се односи на тежа кривична дела, корупцију, прање новца и ометање правосуђа, под условом да је у питању транснационално кривично дело по природи и да укључује организовану криминалну групу, која према дефиницији садржаној у Конвенцији (Члан 2) гласи: (а) "злочиначка организација" је организована група људи од најмање три лица, која постоји неко време, делујући заједнички са циљем да почини једно или више озбиљних кривичних дела, предвиђених Конвенцијом, а са намером да директно или индиректно оствари материјалну корист; (б) "тешки облик кривичног дела" је радња која представља кривично дело за које се може изрећи највиша казна затвора у трајању од најмање четири године или тежа казна; и (ц) "организована група" означава групу која није случајно формирана ради непосредног извршења кривичног дела и чији чланови не морају имати прецизно дефинисане улоге, нити континуитет чланства, ни развијену организацију³².

Европска унија (*Europe Union*) при дефинисању криминалитета или активности криминалних група као "организованог криминалитета" примењује четири обавезна (1. сарадња најмање три лица, 2. на дужи период или у одређеном трајању, 3. осумњичени или осуђени за

³⁰ Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминалитета, "Сл. Гласник РС", 58/2004, Београд, 2004

³¹ Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске, 1997.

³² United Nation Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, Italy, 12–15 December 2000.

извршавање тешких облика кривичних дела, 4. са циљем остваривања добити и/или моћи) и седам факултативних (5. постојање конкретног задатка или улоге сваког члана, 6. примена неког облика интерне дисциплине или контроле, 7. примена силе или других средстава погодних за застрашивање, 8. вршење утицаја на политику, средства јавног информисања, јавну управу и агенције за спровођење закона, 9. коришћење комерцијалних или пословних структура, 10. укљученост у прање новца и 11. деловање на међународном нивоу) критеријума, при чему је потребно да поред минималних карактеристика ("обавезни критеријуми" од 1 до 4) постоје и два "факултативна критеријума" да би се криминална група или криминална активност оквалификовала као организовани криминалитет, те се на овај начин могу обухватити физичка лица и правни субјекти или стручњаци умешани у нове и тешке облике организованог или привредног криминалитета³³.

Савет Европе (Council of Europe), у Препоруци кључних принципа за борбу против организованог криминалитета (Rec2001/11), организовани криминалитет дефинише као нелегалне активности које изводе структурисане групе од три или више чланова, које постоје дужи временски период и имају циљ који се огледа у спровођењу озбиљних криминалних активности (тешких злочина), кроз планиране акције, коришћењем застрашивања, насиља, корупције или других средстава ради добијања директно или индиректно, финансијске или друге материјалне користи³⁴.

ИНТЕРПОЛ (International Criminal Police Organization – INTERPOL) под организованим криминалитетом подразумева сваку асоцијацију или групу људи које имају структуру корпорације, чији је првасходни циљ да вршењем противзаконите активности прибаве новац и која се одржава на застрашивању и корупцији, без обзира на националне границе³⁵.

Федерални биро за истрагу (Federal Bureau Investigation – FBI) дефинише организовани криминалитет као било коју групу која има неки вид формалне структуре, а чији је примарни циљ постизање профита кроз илегалне активности, при чему такве криминалне групе задржавају своје позиције употребом стварног насиља или озбиљних претњи, корупцијом

³³ COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, 6204/2/97, ENFOPOL 35, Brussels, 21 April 1997. (doc 6204/2/97 Enfopol 35 Rev 2).

³⁴ Recommendation Rec(2001)11 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Guiding Principles on the Fight Against Organised Crime, Council of Europe, 19. september, 2001, pp. 6.

³⁵ *The Role of INTERPOL in Fighting Organized Crime*, 4 – ICPR 481/2000.

јавних службеника или изнуђивањем, при чему остварују велики утицај на људе у њиховој околини, регији или чак читавој земљи³⁶.

2.2. Ванинституционалне дефиниције организованог криминалитета

Ванинституционалне дефиниције организованог криминалитета представљају поимање организованог криминалитета од стране различитих научника и стручњака, како домаћих, тако и страних, из области организованог криминалитета, односно криминалистички, криминолошки, кривичноправни и други аспект организованог криминалитета. Најчешће настају као резултат дугогодишњег научног рада, засноване су на научним принципима објективности, прецизности и систематичности, или пак на вишегодишњим искуствима у супротстављању организованом криминалитету од стране стручњака из ове области. Један број научника организовани криминалитет дефинише из перспективе постојања криминалне организације, други за основу узимају организовано вршење нелегалних активности (кривичних дела), трећи пак набрајају карактеристике организованог криминалитета, док четврти дају примат крајњем продукту организованог криминалитета, а то је стицање добити. Презентоване су неке (најзначајније) дефиниције организованог криминалитета које су дали најпознатији аутори који се годинама теоријски и практично баве посматраном проблематиком. Настојања су била да се да приказ схватања организованог криминалитета из перспективе аутора из различитих делова света, у циљу сагледавања различитих приступа организованом криминалитету.

Хауард Абадински (Howard Abadinsky) организовани криминалитет дефинише као неидеолошко удружење, које укључује одређен број блиско повезаних лица, хијерархијски организованих, са најмање три нивоа/ранга, ради стицања профита и моћи укључивањем у легалне и нелегалне активности. Позиције у хијерархији и позиције функционалне специјализације морају да буду пренесене на основу сродства или пријатељства, или рационално пренесене с обзиром на вештину онога коме се одређена позиција додељује. Сталност чланства се подразумева, а чланови теже да очувају интегритет свог удружења и активност у слеђењу циљева организације. Организација избегава конкуренцију и тежи монопољу у односу на одређену индустријску грану, односно на територијалној основи. Организација је вољна да употреби насиље или да се служи подмићивањем ради остваривања својих циљева, односно ради обезбеђења дисциплине. Чланство је рестриктивног карактера, мада нечланови могу да буду укључени у активности у изузетним случајевима.

³⁶ <http://www.fbi.gov/hq/cid/orgcrime/glossary.htm>

Постоје експлицитна правила, вербална или писана, чија се примена обезбеђује претњом одређеним санкцијама, укључујући и убиство³⁷.

Џеј Албанезе (Jay Albanese), на основу дугогодишње анализе, организовани криминалитет дефинише као трајни криминални подухват који рационално делује ради остваривања профита путем нелегалних активности, док његово непрестано постојање одржава коришћењем силе, претње, контролом монопола и корупцијом јавних службеника, при чему се издвајају четири примарна елемента организованог криминалитета: 1. постојање трајне криминалне организације, 2. рационално криминално деловање, 3. стицање профита као крајњи циљ криминалног деловања и 4. коришћење силе или претњи и прибегавање корупцији ради реализације циљева и очувања имунитета од примене права³⁸.

По *Доналду Кресеју (Donald Cressey)*, доајену криминологије, организовани криминалитет заузима место у друштвеном систему, те представља организацију која је смишљено створена да максимизира профит вршењем нелегалних активности и добијањем нелегалних продуката на захтев чланова друштва у којем постоји (Cressey, 1969:72), те: организовани криминалитет је сваки злочин извршен од стране лица које припада одређеној организацији, односно лица које је укључено у одређену поделу рада и заузима позицију која укључује вршење кривичних дела, при томе осигуравајући такву поделу рада која укључује најмање једну позицију за лице које корумпира (коруптера) лица која су корумпирана и једну позицију за извршиоца³⁹.

Алан Блок и Вилијам Чејмблис (Alan Block and William Chambliss) при дефинисању организованог криминалитета тежиште стављају на тип криминалне активности, при чему организовани криминалитет схватају као оне противзаконите активности које су повезане са менаџментом и врше се координисано, где посебно наводе рекетирање (организовано изнуђивање) и друге нелегалне активности, а посебно оне везане за наркотице, нелегално коцкање, зеленаштво и проституцију⁴⁰.

Мајкл Малц (Michael Maltz), познати криминолог, проблем организованог криминалитета схвата семантички, при чему сматра да је за појам организованог криминалитета карактеристична његова организованост, а не конкретно криминално понашање, тако да организованим криминалитетом назива свако понашање које се односи на организовани криминалитет као појам у генеричком смислу, под чиме

³⁷ Abadinsky, H.: *Organized Crime*, Third Edition, Nelson-Hall, Chicago, 1990. pp. 5.

³⁸ Albanese, J.S.: *The Causes of Organized Crime, Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks No 4/2000, pp. 413.

³⁹ D.R. Cressey, *Theft of the Nation*, Harper and Row, New York, 1969, pp. 319.

⁴⁰ A. A. Block and W.J. Chambliss, *Organizing Crime*, Elsevier, New York, 1981, pp. 12.

обично подразумева један ентитет, групу људи. На основу наведене основне поставке, он организовани криминалитет дефинише као дело које се састоји у кривичним правом забрањеној трансакцији учиниоца (учинилаца) и жртве (жртава), при чему није потребно да жртва себе сматра виктимизованом. Да би такво дело било део организованог криминалитета, неопходно је да у њему учествује више о једног учиниоца, да учиниоци имају намеру да задрже своју организацију ради даљег вршења кривичних дела, док се као средство извршења појављује насиље, крађа, подмићивање, злоупотреба економске моћи, превара, споразум са жртвом или њена сарадња. Циљ организованог криминалитета јесте стицање моћи, било економске, било политичке, која се може исказати у неколико појавних облика. Политичка моћ се јавља у два вида: насилно обарање постојећег поретка и незаконитост у кривичном прогону. Економска моћ се манифестује на три начина: вршење уобичајених кривичних дела (*mala in se*), илегалним бизнисом (*mala prohibita*) и легалним бизнисом (*white collar crime*)⁴¹.

Гунтер Кајзер (*Gunther Kaiser*), немачки криминолог, под организованим криминалитетом подразумева удруживање више лица у профитно орјентисану заједницу која у оквиру организационе структуре повезује легалне и илегалне активности, поступа по плану применом флексибилне технологије деловања, коришћењем техничке инфраструктуре и вршењем утицаја на политику, медије, јавну управу, правосуђе и привреду, уз покретност и интернационалност⁴².

Ернесто Савона (*Ernesto Savona*) организовани криминалитет дефинише издвајајући њенове кључне црте: организованост и кооперативност више преступника, коришћење насиља и корупције ради лакшег вршења њихове делатности, прикривање криминалне активности кроз легалне делатности и корпорације, прибављање профита као главни циљ организације и транснационална природа криминалне делатности⁴³.

Џејмс Финкенauer и Јури Воронин (*James O. Finckenauer and Jury Voronin*) организовани криминалитет дефинишу као криминал почињен од стране криминалних организација различитог капацитета, чије је постојање дуготрајно и које користе систематско насиље и корупцију да би лакше вршиле своје криминалне активности, чиме наносе економску, политичку, друштвену и сваку другу штету друштву⁴⁴.

⁴¹ Maltz, M.D.: On Defining Organized Crime, *Crime and Delinquency*, No. 22, pp. 76.

⁴² Kaiser, G.: *Kriminologie*, Einlehrbuch, Heildeberg, 1993 (prevod na makedonski), Skopje, 1996, str. 194.

⁴³ Savona, E.: *Organized Crime Across the Borders: Preliminary Results* – u: HEUNI Papers No. 6 (eds. Savona, Adamoli, Zoffi and DeFeo), Helsinki, 1995, pp. 5.

⁴⁴ Finckenauer and Voronin, *op.cit.*, 2001, pp. 2.

Карл Хајнц Ленард (Karl – Heinz Lehnard), познати немачки аутор, организовани криминалитет дефинише као планско вршење кривичних дела ради стицања добити или моћи, која су појединачно или у својој укупности од значаја и када више од двојице учесника, у дужем или неодређеном временском периоду, саучествују у подели рада: а) унутар хијерархијских и пословних структура; б) уз примену насиља и других начина застрашивања; в) уз утицај на политику, медије, јавну управу, правосуђе или привреду⁴⁵.

Мухамед ел Абоуди (Mohsen Mohamed El-Aboudy), професор Полицијске академије у Каиру, организовани криминалитет дефинише као криминалне активности, које могу бити транснационалног карактера, које су праћене насиљем и корупцијом, ради стицања великог профита, учињене од институционалног тела које се састоји од великог броја професионалаца који раде у складу са системом који подразумева поделу посла на веома прецизне, комплексне и тајне начине, при чему постоје екстремно строга правила понашања свих чланова, за чије кршење су предвиђене строге казне које укључују убиство или физичко мучење чланова, чиме се обезбеђује апсолутна лојалност и слепа послушност⁴⁶.

Владимир Водинелић, доајен криминалистике, под појмом организованог криминалитета подразумева свесно и вољно организовање, с намером да остане трајно, заједничко криминално деловање чланства по принципу конспирације изнутра и споља и поделе рада уз широки радијус операнди и безобзирно поступање⁴⁷.

Ђорђе Игњатовић, професор криминологије, организовани криминалитет дефинише као врсту имовинског криминалитета којег карактерише постојање криминалне организације која обавља континуирану привредну делатност, користиће при том насиље и корупцију носилаца власти⁴⁸.

Мићо Бошковић, професор криминалистике, наводећи основне елементе који су обухваћени појмом организованог криминалитета, под њим подразумева постојање криминалне организације која има више од два члана, с циљем трајнијег вршења кривичних дела ради остваривања имовинске користи и одговарајућег утицаја, с тим што се оваква криминална организација, да би могла да опстане, нужно користи насиљем или неким другим средством застрашивања, или успоставља

⁴⁵ Lehnard, K.H.: Kriminalistik, Das organisierte Verbrechen, No. 3/91, pp. 228.

⁴⁶ El-Aboudy, *op.cit.*, 2002

⁴⁷ Водинелић, В.: Проблематика криминалистичко-тактичких института информант, информатор, и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, Београд, 1994, стр. 8

⁴⁸ Игњатовић, Ђ.: *Организовани криминалитет*, други део, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 25.

одговарајућу спрегу са државним, политичким, економским или финансијским субјектима, било корупцијом, уценом, изнудом или неким другим начином⁴⁹.

Мило Бошковић, професор криминологије, у Криминолошком лексикону, организованим криминалитетом (lat. crimen – преступ, злочин) сматра врсту делинквенције и типологије криминалних појава везаних за делатност криминалних организација; делатност привредног типа коју врше криминална удружења, професионалне и организоване групе, са строго утврђеном хијерархијом, дисциплином и нормама понашања; организоване или полуорганизоване групе које кривична дела врше у спрези са представницима локалне или виших степени државне власти, тј. њених органа или институција⁵⁰.

Методије Ангелски, професор криминалистике, под појмом организованог криминалитета подразумева такве групације начина извршења систематских и постојаних криминалних напада у више сфера друштвено-економског живота преко којих поједине организоване групе криминалних делинквената, као и чланови криминалних организација чврсто повезаних на хијерархијском нивоу, са подељеним улогама које се безрезервно поштују, остварују високе криминалне профите до којих долазе на бескурпулозан начин и применом високо професионалне делинквентске тактике и технике⁵¹.

Жељко Сачић наводи да организовани криминалитет обухвата припремана, поделом посла, плански и професионално извршена тежа кривична дела, која могу починити најмање три међусобно повезана учиниоца удружена у криминално удружење, чија је сврха стицање и повећање финансијске добити и друштвене моћи трајним, тајним и заједничким деловањем чланова, без поштовања међународних граница, уз примену насиља, застрашивања или корупције за осигурање свог илегалног опстанка, односно развоја криминалне делатности⁵².

Милан Шкулић, професор на Правном факултету у Београду, организовани криминалитет дефинише одређивањем организоване криминалне групације или криминалне организације као тајног удружења више лица која испуњавају потребне услове утврђене писаним или неписаним правилима којима се уређује функционисање организације и пристају на строго поштовање тих услова, која је основана ради професионалног и по правилу планског вршења кривичних дела, и то

⁴⁹ Бошковић, М.: *Организовани криминалитет и корупција*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2004, стр. 19–20.

⁵⁰ Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Нови Сад, 1999, стр. 233.

⁵¹ Ангелски, *op.cit.*, 2003, pp. 136.

⁵² Сачић, Ж.: *Организовани криминалитет у Хрватској*, МУП Републике Хрватске, Загреб, 1997, стр. 10.

тако да организација буде трајног карактера, а у циљу континуираног стицања имовинске користи или моћи, те остваривања монопола на/у одређеном подручју; заснована на хијерархијским принципима и уз строгу дисциплину својих чланова, по правилу и на принципима специјализације и поделе рада у вршењу криминалних активности, мада је организација, по правилу, истовремено укључена и у одређене легалне активности; она је, поред тога, начелно неидеолошког карактера, с тим да криминална организација широко практикује разноврсне видове насиља, те наглашено испољава спремност на употребу насиља, како у односу на спољње окружење, тако и према члановима који прекрше њена правила, а посебно настоји да коруптивним методама оствари директан или индиректан утицај на органе државне власти, ради омогућавања или олакшавања сопственог деловања и ширења непосредног или посредног утицаја⁵³.

Драгана Петровић, професор кривичног права, организовани криминалитет дефинише кроз призму основних претпоставки и карактеристичних обележја, па је, сходно томе, за његово постојање потребно да буду испуњени следећи услови, односно елементи: (1) трајно удруживање већег броја људи, (2) циљ криминалне делатности, која подразумева остваривање огромних профита, односно прибављање што веће добити, (3) хијерархијска организациона структура, субординација и надређеност, (4) планско поступање, обележено вршењем кривичних дела по начинима поделе рада и специјализације, (5) флексибилно, прилагодљиво бављење илегалним пословима, (6) флексибилна криминална технологија и разноврсност у избору криминалних метода у вршењу бројних кривичних дела (рекет, проституција, коцка, кријумчарење дроге, изнуда, уцена, убиства и телесне повреде, терор, подмићивање и др.), (7) интернационализација и обавезна мобилност, (8) спрега организованог криминалитета са државом и њеним политичким врхом, као одлучујући, неопходни услов у тоталитету активности организованог криминалитета⁵⁴.

Душко Модли и Неџад Корајлић, у Криминалистичком ријечнику, под појмом организованог криминалитета подразумевају посебно чврсте организоване групе криминалаца које по правилу делују годинама на темељу властитих норми, стандарда понашања и схваћања о вредностима, што им омогућава да успешније врше криминалне

⁵³ Шкулић, М.: Организовани криминалитет – појам и кривичнопроцесни аспекти, Досије, Београд, 2003, стр. 46.

⁵⁴ Петровић, Д.: Организовање злочиначког удружења, Српско удружење за кривично право, Београд, 1996, стр. 32.

активности, при чему је сврха деловања тих група стицање добити по сваку цену⁵⁵.

3. Анализа дефиниција организованог криминалитета

Анализом дефиниција организованог криминалитета, уз могућност да не буду наведене све, могу се идентификовати следећа четири битна (основна) елемента тих дефиниција: *први*, организованост у формалном смислу, *други*, организованост у садржајном смислу, *трећи*, стицање и увећање профита, монопола и моћи и *четврти*, остваривање утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле.

Организованост у формалном смислу – подразумева постојање криминалне организације као носиоца организованог криминалитета и независног и динамичног ентитета, самог по себи, који има мноштво карактеристика, а који представља одређени вид друштвене структуре⁵⁶. Криминалне организације развијају организационе структуре које су функционалне за остваривање пројектованих циљева и окружење у коме делују. Најчешћа структура криминалне организације је пирамидног облика са изражена три нивоа⁵⁷: руководећи ниво криминалне организације, који чини најмања група људи (а врло често један човек), који се налази на врху криминалне организације, непосредни извршиоци су припадници криминалне организације који непосредно извршавају кривична дела, и подршка криминалном деловању криминалне организације представља онај део криминалне организације задужен за пружање логистике и других облика подршке криминалном деловању криминалне организације. Резултати истраживања Центра за међународну превенцију криминала Уједињених нација који се односе на транснационалне организоване криминалне групе у Европи, на основу структуре и битних обележја организованог криминалитета,

⁵⁵ Modly, D., Korajlić, N.: *Kriminalistički riječnik*, Sarajevo, 2002.

⁵⁶ Albin, J.: *The American Mafia: Genesis of the Legend*, New York, 1971, pp 37-38.

⁵⁷ Пример организовања криминалне организације на принципу пирамиде представља америчка *La Cosa Nostra* која је организовано на следећи начин: на врху *La Cosa Nostra* налази се Комисија (*The Commission*), коју чине шефови породица, а коју води изабрани шеф (*Boss*). Следећи ниво чине саветници (*Counselors*) и помоћници (*Assistants*). Наредни ниво чини шефови породица (*Capo*). Свака од породица (*Bonanno, Colombo, Gambino, Genovese, Luchese*) развија сопствену криминалну организацију, коју чине непосредни извршиоци (*soldeirs*), који стварају своју сарадничку мрежу. Видети шире: Jacobs, James B. and Alex Hortis, "New York City As Organized Crime Fighter," New York Law School Law Review, Volume XLII, Numbers 3 & 4, 1998; Lauryn P. Gouldin, "Cosa Nostra: The Final Chapter?" Crime and Justice, Volume 25, Chicago: The University of Chicago, 1999; Finckenauer, James O, *La Cosa Nostra in the United States*, International Center, National Institute of Justice, 2001.

идентификују следеће типове криминалних организација⁵⁸: *стандардна хијерархија* (самостална хијерархијска група са јаким интерним системом дисциплине), *регионална хијерархија* (хијерархијски структуриране групе са јаким унутрашњим нивоима контроле и дисциплине, али са релативном аутономијом када је реч о регионалним компонентама), *групна хијерархија* (скуп криминалних група које су међусобно успоставиле систем координације и контроле /од слабог до јаког интензитета/ свих својих различитих активности), *језгровита хијерархија* (релативно уско организована, али неструктурирана група окружена, у неким случајевима, мрежом појединаца који су ангажовани у криминалним активностима) и *криминална мрежа* (лабава и флуидна мрежа појединаца, која често привлачи људе са посебним вештинама који у текућим криминалним пројектима преузимају на себе одређене задатке и функције).

Организованост у садржајном смислу – подразумева организовано криминално деловање криминалне организације, односно организовано, планско и систематско вршење кривичних дела која имају обележја организованог криминалитета. Вршење кривичних дела од стране криминалних организација је, заправо, последица оснивања криминалних организација, с обзиром на то да су оне основане ради вршења кривичних дела, јер уколико се у оквиру криминалне организације не врше кривична дела, онда она и нема криминални карактер, мада може да буде нелегална. Организовану криминалну делатност карактерише систематско, планско и дуготрајно вршење кривичних дела. У том контексту организовани криминалитет делује као дуготрајни подухват који се рационално обавља ради стварања профита, те се огледа у "распону" различитих криминалних активности које теже оним добрима и услугама који су у јавности веома тражени, али су нелегалног карактера⁵⁹. То практично значи да припадници организоване криминалне групе, поред кривичних дела, примењују и друге облике нелегалног понашања, који немају обележја кривичног дела, али су свакако друштвено негативне појаве⁶⁰.

⁵⁸ Global Programme Against Transnational Organized Crime, *Results of A Pilot Survey of Forty Selected Transnational Organized criminal groups in Sixteen Countries*, United Nations, Office on Drugs and Crime, September, 2002. pp. 33-43.

⁵⁹ Albanese, Y.: *Organized Crime in Our Times*, Anderson Publishing Co, Cincinnati, 2004, pp 4-5.

⁶⁰ Ово је посебно карактеристично за кривичноправне системе који познају низ кривичних дела, за које је типично да немају праву жртву, као на пример америчко законодавство у односу на тзв. порок, који обухвата следећа кривична дела: (1) проституција и са њом повезана сексуална кривична дела, (2) трговина наркотицима, (3) зеленаштво, (4) нелегална производња и трговина алкохолним пићима, (5) противзаконита коцка, (6) производња и трговина опсценим материјалима и (7) подмићивање јавних службеника. Види шире: Schultz, D.O. and Beckman, E.: Principles

Стицање и увећање профита, монопола и моћи – програмска платформа организованог криминалитета је претежно усмерена на остваривање профита, економског монопола и економске моћи, уз минималне ризике, као и накнадну легализацију стеченог профита, монопола и моћи. Ово су приоритетни циљеви организованог криминалитета, те је организована криминална делатност усмерена у том правцу, док се остали циљеви (нпр. политичка моћ) јављају као споредни циљеви и пропратни ефекти организованог криминалитета. Остваривање профита представља полазни циљ криминалне организације, који касније прераста у увећавање тог профита. Из тог разлога поједини аутори организовани криминалитет описују као "злочиначка предузећа", избегавајући термин организовани криминалитет⁶¹. Постепено с овим циљем криминална организација стиче и потребни економски монопол, што надаље представља полазну основу за стицање економске моћи. Монопол може бити усмерен ка *одређеној територији* (држава, регија, град или део града) или ка *одређеној врсти криминалне, али и некриминалне делатности*⁶².

Остваривање утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле – евидентни су различити модалитети утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле. Најчешће се то огледа у успостављању везе организованог криминалитета са наведеним категоријама, која може да буде чвршћа или лабавија, у зависности од тога да ли постоји активна сарадња, или је пак та сарадња пасивне природе. Остваривање утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле омогућава криминалним организацијама остваривање постављених криминалних циљева и несметано деловање у националним оквирима дате земље, а врло често и на међународном нивоу. Остваривање утицаја, односно повезивање организованог криминалитета са државним органима, појединцима и другим субјектима социјалне контроле обично се остварује путем корупције наведених категорија, која се најчешће испољава у широким корупцијским радњама према државним и политичким функционерима, али и другим субјектима јавног живота као што су средства масовног

of American Law Enforcement and Criminal Justice, Secnod (Revised) Editon, Custom Publishing Company, Placerville, 1992, pp. 523–525.

⁶¹ Petrus van Duyne, *Definitons of Organized Crime from other countires, The Netherlands*, 1996, pp 53: In: *Organized Crime Research*, (www.organized-crime.de/OCDEF1.htm)

⁶² На пример, организовани криминалци могу да настоје да постигну монопол у снабдевању одређеног тржишта хероином, нафтом, дуваном, итд. Да би остварили монопол на одређеном тржишту, они изазивају оружане сукобе. Понекада долази и до правих малих ратова између група организованих криминалаца. У градовима се дешавају пучњаве и убиства...а да полиција не зна ништа ни о жртвама, ни о починиоцима, ни о мотивима. У: Симоновић, Б. *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, 2004, стр. 627.

информисања, невладине организације, итд. Поред тога, врши се остваривање утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле путем насиља и застрашивања. Насиље се најчешће огледа у грубој употреби силе, путем различитих начина и средстава. Једна од карактеристика насиља које се примењује у вршењу кривичних дела организованог криминалитета јесте његова несразмерност.

4. Литература

- [1] Abadinsky, H.: *Organized Crime*, Third Edition, Nelson-Hall, Chicago, 1990.
- [2] Albanese, J.S.: *The Causes of Organized Crime*, *Jorunal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks No 4/2000.
- [3] Albanese, Y., Das, D., Verma, A.: *Organized Crime, World Perspectives*, Upper Sadle River, New Jersey, 2003.
- [4] Albanese, Y.: *Organized Crime in Our Times*, Andersnon Publishing Co, Cincinnati, 2004.
- [5] Albini, J.: *The American Mafia: Genesis of the Legend*, New York, 1971.
- [6] Ангелски М., У борби проти организованог криминалитета потребан је организованији научно стручни приступ, *Погледи*, бр. 2/2003., Полицијска академија, Београд, 2003.
- [7] Бошковић, М. *Организовани криминалитет и корупција*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2004.
- [8] Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Нови Сад, 1999.
- [9] Водинелић, В.: Проблематика криминалистичко-тактичких института информант, информатор, и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, Београд, 1994.
- [10] *Doing Research on Crime and Justice* (Ed. Roy D. King and Ema Wincup), Oxford University Press, 2008.
- [11] Игњатовић, Ђ.: Организовани криминалитет као истраживачки проблем, *Зборник радова, Организовани криминалитет – стање и мере заштите*, Полицијска академија, Београд, 2005.
- [12] Кривокапић, В.: Криминално организовање, тероризам и мере супротстављања, *Зборник радова "Организовани криминалитет – стање и мере заштите"*, Полицијска академија, Београд, 2005.
- [13] Кривокапић, В.: *Криминалистика тактика I*, Полицијска академија, Београд, 1996.

- [14] Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R.: *The Oxford handbook of Criminology*, Oxford University Press, London, 2007
- [15] Петровић, Д.: *Организовање злочиначког удружења*, Српско удружење за кривично право, Београд, 1996. Modly, D., Korajlić, N.: *Kriminalistički riječnik*, Sarajevo, 2002.
- [16] Petrus van Duyne, *Definitons of Organized Crime from other countires, The Netherlands*, 1996, Organized Crime Research, (www.organized-crime.de/OCDEF1.htm)
- [17] Robert J. Kelly et al. (eds.), *Handbook of Organized Crime in the United States*, Westport/London, 1994.
- [18] Rawlinson, P.: *Mission Impossible? Researching organized crime, Criminology and Criminal Justice*, No. 4, Oxford University Press, 2008
- [19] Savona, E.: *Organized Crime Across the Borders: Preliminary Results*, HEUNI Papers No. 6 (eds. Savona, Adamoli, Zoffi and DeFeo), Helsinki, 1995.
- [20] Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Београд, 2004.
- [21] Сачић, Ж.: *Организовани криминалитет у Хрватској*, МУП Републике Хрватске, Загреб, 1997.
- [22] Smith, D.J.: *Mafia – The Complet History of a Criminal Word*, Arcturus Publishing Limited, 2003.
- [23] Schultz, D.O. and Beckman, E.: *Principles of American Law Enforcement and Criminal Justice*, Secnod (Revised) Editon, Custom Publishing Company, Placerville, 1992.
- [24] Hagan, E.F., *The Organized Crime Continuum: A Further Specification of a New Conceptual Model*, *Criminal Justice Review* 8 (2), Fall 1983.
- [25] Toon van der Heijden, *Measuring Organized Crime in Western Europe*, www.ncjrs.gov/policing/mea313.htm – 36k.
- [26] Finckenauer, James O, *La Cosa Nostra in the United States*, International Center, National Institute of Justice, 2001.
- [27] Finckenauer, James O. and Jennifer R. Schrock, eds. *The Prediction and Control of Organized Crime: The Experience of Post-Soviet Ukraine*, Transaction, 2004.
- [28] Шкулић, М.: *Организовани криминалитет – појам и кривично процесни аспекти*, Досије, Београд, 2003.
- [29] *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1971.
- [30] Hawaii Crime Commission, *Organized Crime in Hawaii*, Vol. 1., Honolulu, August 1978.

- [31] Queensland Crime Commission and Queensland Police Service, 1999, pp. 7.
- [32] Germany: Bundeskriminalamt 2004, 15 (<http://www.organized-crime.de/OCDEF1.htm#standards>).
- [33] Belgian Annual Report Organized Crime 1997 – Organized Crime 1996, Black et al., 2003.
- [34] Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминалитета, "Сл. гласник РС", 58/2004, Београд, 2004
- [35] United Nation Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, Italy 12–15 December 2000.
- [36] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, 6204/2/97, ENFOPOL 35, Brussels, 21 April 1997. (doc 6204/2/97 Enfopol 35 Rev 2).
- [37] Recommendation Rec(2001)11 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Guiding Principles on the Fight Against Organised Crime, Council of Europe, 19. september, 2001.
- [38] The Role of INTERPOL in Fighting Organized Crime, 4 – ICPR 481/2000.
- [39] Global Programme Against Transnational Organized Crime, *Results of A Pilot Survey of Forty Selected Transnational Organized criminal groups in Sixteen Countries*, United Nations, Office on Drugs and Crime, September, 2002.

Mile Šikman, Ph.D.

Administration for police education

Banja Luka

Problems with Different Understanding of Organized Crime

Abstract: Organized crime along with other kinds of crime is negative aspect in society and it is an object of research of penal code and process law, and all criminalistic studies, crime politics, security studies, sociology and other. Due to various approaches to the issues of organized crime we deal with numerous definitions and many dilemmas of organized crime. There are various problems and theoretical approaches to the topic of organized crime. Some definitions and their connections through four determining characteristics of organized crime are presented in this work. Before we actually deal with organized crime we have to define it.

Key words: organized crime, definitions of organized crime, theoretical approach to organized crime.

Доц. др Драгомир Јовичић
Факултет за безбједност и заштиту
Бања Лука

СТРАХОВИ КОЈЕ УЗРОКУЈЕ ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ

Резиме: *организовани криминалитет је постао глобални проблем, који је нарочито изражен у земљама које су прошле транзициони период, а како наша земља још није довела процес транзиције до краја, код нас је тај проблем још актуелнији. За успјешну борбу против организованог криминалитета неопходно је имати јаке државне институције, а нарочито оне које се баве откривањем и расвјетљавањем криминалитета, као и правосудне институције. Уколико нема адекватне улоге ових органа, то засигурно ствара осјећај несигурности и страха код грађана, што није добро, нарочито ако има дужи трајање. Изградња ефикасних институција је, дакле, круцијално питање у стицању повјерења од стране оних којима у суштини државни апарат и треба да пружи између осталог и услуге личне и имовинске безбједности.*

Кључне ријечи: *организовани криминалитет, државне институције, полиција, повјерење, страх, држава.*

1. УВОД

Криминалитет као негативна појава уопште, са собом носи широк спектар разних ризика за друштво и, наравно, за појединце у друштву. Организовани криминалитет по својој природи, начину вршења, посљедицама и самим тим и степену друштвене опасности јесте вид криминалитета који, разумије се, изазива посебан страх или ризик, како за сваког појединца понаособ, тако и за институције државе. Може се, дакле, констатовати да је криминалитет у посљедње вријеме постао један од најважнијих предмета криминолошких истраживања. Овај страх је потакнут осјећајем несигурности међу грађанима и као такав он све више постаје препознатљив друштвени, али и безбједносни проблем.

Ово из разлога што стање у држави не може бити стабилно, нити држава може бити безбједна ако њени грађани истовремено не осјећају потребан ниво своје личне и имовинске сигурности. Бројни су етиолошки фактори који, условно речено, утичу на ширење страха међу грађанима. Имајући у виду савремене услове живљења, у којима до нарочитог изражаја долазе средства јавног информисања, не може се занемарити њихова улога у формирању ставова грађана, па ни оног који профилише индивидуални осјећај сигурности, односно страхове према одређеним појавама. Чини се да овај утицај средства јавног информисања најлакше остварују у земљама које су се нашле у процесу транзиције.

Поред медија, макар код нас, присутна су многобројна истраживања међународних и невладиних организација, која се неријетко експонирају у јавности на непримјерен начин, односно тако да стање представљају још неповољнијим него што оно и јесте. На тај начин код грађана се ствара утисак да је комплетна државна администрација пала под утицај организованог криминалитета, и да је готово комплетан државни апарат корумпиран.

Ово је свакако разлог да се размишља и да се предузимају активности од стране надлежних институција да се ова неповољна слика измијени, макар до нивоа реалности, иако ни она није ни приближно повољна. Тако је потребно да се прије свих направе одређени помаци у полицијским агенцијама, пошто су традиционално управо полицијске организације те које код грађана могу најадекватније одагнати непотребне страхове. Ако би институције, макар и минимално, успјеле да помјере ставове грађана у позитивном правцу, то би сигурно била основа да се и код самих грађана ствара простор да они и сами нешто учине, или да схвате да и сами могу доста чинити на изградњи своје личне сигурности. Што је већи степен самопоуздања код грађана, то је већа могућност да државне институције (прије свих полиција) учине нешто у заједничкој активности са грађанима.

Разумије се да су грађани база код које се налази широк спектар разних информација о разним криминалним дјелатностима и лицима која су склона тим дјелатностима. Ако се успостави потребан ниво повјерења, а он је код нас недвосмислено нарушен, онда ће тај ниво повјерења бити добра полазна основа за предузимање конкретних активности које ће допринијети смањењу броја кривичних дјела организованог криминалитета, али и утицати на смањење страхова код грађана од свих облика криминалитета, а посебно организованог.

2. ПОЈАМ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Питање организованог криминалитета веома је актуелно у посљедњим деценијама, а истовремено и питање појмовног одређења. Различита су мишљења о појму организованог криминалитета у различитим државама. И поред бројних ставова о овом важном "феномену" којим се баве бројни аутори, прихватљива су два основна схватања. Према првом, организовани криминалитет поразумијева, поред постојања криминалне организације са високим степеном организованости, хијерархијом, подијељеним задацима, дисциплином и планирањем криминалне дјелатности чији је циљ остваривање добити и стварање профита, и одређену везу криминалне организације са државом и појединим њеним органима. По другом схватању, за постојање организованог криминалитета није потребно да постоји одређена веза између криминалне организације и државе и њених органа, већ је довољно постојање криминалне организације, која, у циљу стицања противправне имовинске користи и богаћења, врши разне облике криминалне дјелатности.¹

Наравно да су приступи одређењу појма организованог криминалитета различити, али стоји чињеница да он представља спрегу (у великом броју случајева) између криминалаца, корумпираних политичара и представника државних органа (који су високопозиционирани), што се посебно односи на високопозициониране полицијске руководиоце.

Пошто је организовани криминалитет пошаст која има негативне консеквенце на глобалном плану, појмом организованог криминала бавиле су се и баве се и разне међународне организације. Тако је најстарији мултинационални појам организованог криминалитета, утврђен у обавезујућим међународним документима, појам криминалне организације из заједничке акције усвојен на нивоу Европске уније, а који гласи: "криминалистичка организација је организовано удруживање, које постоји одређено вријеме, најмање двије особе, дјелујући на усклађен начин у циљу учињења кривичних дјела за која се може изрећи највиша казна затвора у трајању од најмање четири године или тежа казна, без обзира да ли су та кривична дјела циљ сама за себе или су

¹ Мићо Бошковић, Организовани криминалитет и корупција, Бања Лука, 2004. год., стр. 12.

средство за стјецање материјалне користи и, ако се то може примијенити, за непримјерено вршење утјецаја на рад јавних органа."²

Расправа о организованом криминалитету може се водити са различитих аспеката, али за потребе овог рада не треба ићи превише у ширину. Зато ћемо само истаћи да је прихватљиво становиште да организовани криминалитет подразумијева организоване групе, а организована група је група људи (из различитих сфера) која је формирана, а није спонтано настала, те чији чланови не морају имати прецизно дефинисане улоге, нити мора постојати континуитет у чланству. Такође се већ широко прихвата да код одређивања организованог криминалитета треба разликовати обавезне од факултативних карактеристика. Наиме, обавезне карактеристике су:

1. сарадња најмање три лица,
2. да је та сарадња успостављена на дужи период или у неодређеном трајању,
3. да постоји лице осумњичено за извршење ових кривичних дјела,
4. да је циљ остваривање добити или моћи, а факултативне карактеристике су:
 - ☒ постојање конкретног задатка или улоге сваког судионика,
 - ☒ примјена неког облика интерне дисциплине и контроле,
 - ☒ примјена силе или других средстава погодних за застрашивање,
 - ☒ вршење утицаја на политику, средства јавног информисања, јавну управу, провођење закона, дјеловање правосуђа или економију путем корупције или неким другим средствима,
 - ☒ кориштење комерцијалних или пословних структура,
 - ☒ укљученост у прање новца и
 - ☒ дјеловање на међународном нивоу.

Поред обавезних карактеристика, потребно је да најмање двије факултативне буду заступљене да би се криминална група или њена активност могла оквалификовати као организовани криминалитет.

Организовани криминалитет је неспорно флексибилан и углавном је невидљив, а веома често блиско је повезан са легалном економијом. У земљама које су недавно прошле процес транзиције, а у нашој нарочито, организовани криминалитет шири своју мрежу на различите врсте криминалитета. Тако нисмо остали поштеђени разних облика коруптивног понашања, недозвољене трговине опојним дрогама,

² Заједничка акција 98/733/JXA од 21. 12. 1998. год., коју је усвојио Савјет Европе на основу члана К.3. Уговора о ЕУ о инкриминисању судјеловања у криминалној организацији у земљама чланицама ЕУ.

трговине људима, илегалне миграције, као и разних облика привредног криминалитета.

Дакле, стоји чињеница да се организовани криминалитет испољава у разним облицима, и то у области општег, привредног, политичког и еколошког криминалитета, прилагођавајући се новонасталим друштвеним односима, трансформишући своје форме и методе дјеловања, с циљем опстанка.³

3. ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ, ДРЖАВА И ПОВЈЕРЕЊЕ

Највећи број и теоретичара и практичара који се баве питањима криминалитета уопште, прихвата тезу да организовани криминалитет не може постојати без озбиљне помоћи државних институција. Ова теза се чини исправном прије свега због тога што је и лаицима јасно да ће, у оним случајевима гдје су државне мјере усмјерене против организованог криминалитета слабе или неуспјешне, он бити чвршће утемељен.

Значи, јасно је да има пуно разлога због којих треба усмјерити пажњу и истраживати повезаност организованог криминалитета и државе. Та повезаност снажно подрива и сама начела на којима је изграђена либерална демократија, која је поново успостављена и код нас. Нажалост, свјedoци смо и сами да те везе доводе до тога да поприличан број представника државе своју моћ користи на неодговоран и арбитраран начин. А све ово чине и поред бројних институција које су надлежне да спречавају овакве појаве, те су чак склони да, и када је потпуно јасно да је дошло до нарушавања законитог дјеловања органа, тврде да је све по процедурама и у складу са прописима. Овакав приступ државе, односно њених органа, несумњиво подрива повјерење грађана у јавне институције, што истовремено ове институције слаби.

Иако никада као данас у савременим условима живљења није посвећивано више пажње чувању људи и њихове имовине, чини се да је осјећај несигурности на прилично високом нивоу. Разлога за то има више, неки су индивидуални (нпр. социо-демографске карактеристике људи), али има доста и оних који су искључиво везани за државу и њене институције. Ради се о неефикасности државних органа у чијој је надлежности супротстављање криминалитету. Мање је са овог аспекта важно да ли се ради о неефикасности која је проузрокована корумпираношћу припадника државних органа или је разлог у недовољној оперативној способности конкретног органа, недоречености прописа по којима су органи дужни да поступају, или о нечем другом.

³ Мићо Бошковић – Драгомир Јовичић, Криминалистика методика, Бања Лука, 2002. год. стр. 477.

Постојање било какве наклоности државе (активне или пасивне), односно њених органа према одређеним лицима или групама лица (неријетко и криминалним организацијама) омогућава таквим организацијама или групама да постану препознатљиви у односу на остале организације (нпр. учеснике у неким пословима са државом), које нису имале успјеха у успостављању односа са државом односно њеним органима. У нашим условима постало је незамисливо да се добију неки већи послови (тендери) од државних институција, а да се заузврат не даје одређена сума новца неком од представника државних органа. Некад су ти представници више, а некад ниже позиционирани, о чему свједоче бројни случајеви који су свој епилог доживјели у јавности, али неки од њих и пред правосудним институцијама. Наравно да постоје и многи други начини на које се од стране представника државних органа врше неки облици коруптивних активности.

Дакле, евидентно је да је висок степен учешћа државе, односно лица која у њеним органима треба да обављају одређене послове у име и за рачун државе, али их, нажалост, обављају у своје име и за свој рачун. То, наравно, поспјешује осјећај незадовољства радом државних органа, што даље утиче на константно присуство одређене дозе страха код великог дијела популације. Успјешно супротстављање организованом криминалитету и враћање повјерења грађана у државне институције захтијева висок ниво политичке воље која је усмјерена у том правцу, што овог тренутка у нашој земљи из много разлога не постоји у потребном обиму.

4. ЗАКЉУЧАК

Након напријед изнесеног остаје да констатујемо да је стање организованог криминалитета свакако глобални проблем, који се мора третирати кроз разне облике међународне сарадње надлежних институција. За успјешно сузбијање свих облика савременог криминалитета, а посебно организованог и транснационалног организованог криминалитета изузетан значај има планирање криминалистичкотактичких радњи и мјера доказивања у оперативној дјелатности коју спроводи полиција у преткривичном поступку.⁴

Организовани криминалитет по својим обиљежјима и посљедицама које производи представља знатно већу друштвену опасност од осталих видова криминалитета, он је, дакле, најсложенија антисоцијална појава у друштву. Супротстављање организованом криминалитету захтијева

⁴ Мићо Бошковић, Транснационални организовани криминалитет, Београд, 2003. год., стр. 235.

системски и стратешки приступ од стране институција надлежних за откривање и спречавање, те процесуирање откривених случајева. Из тог разлога свака озбиљна држава плански приступа предузимању активности у спречавању, односно свођењу обима организованог криминалитета у "подношљиве оквире". Нажалост, стање у коме се налазимо ми и наше ближе окружење говори у прилог томе да су институције власти у протеклом периоду биле неефикасне у овим активностима. Поставља се питање: шта је разлог томе?

Прије свега треба знати, што је већ у пракси потврђено, да није могуће успјешно организовани криминалитет сузбијати класичним методама које се примјењују у сузбијању и откривању осталих врста криминалитета. Томе свакако треба додати и неке заблуде везане за организовани криминалитет, које су омогућиле његово бујање и експанзију у нашем друштву. Прва заблуда односи се на непризнавање постојања организованог криминалитета у друштву због политичких интереса владајућег естаблишмента. Друга заблуда се односи на минимизирање опасности које са собом доноси организовани криминалитет. Трећа заблуда је била да се организовани криминалитет може успјешно сузбијати класичним методама и уз примјену законских овлашћења која се користе у сузбијању класичних форми криминалитета.⁵

Дакле, потребно је да се надлежне институције ослободе наведених заблуда, те да у контроли и сузбијању организованог криминалитета примијене глобалну стратегију. Суштина ове стратегије је да се она издигне изнад обраде појединачних случајева, те да се криминалистичка активност фокусира на само на почињена кривична дјела, него на лица која су осумњичена да су вршила кривична дјела организованог криминалитета. Значи, држава мора више пажње посветити казненој политици. То подразумијева да се мора убрзати процес вођења кривичног поступка и привођење одговорности лица која су оптужена за ову врсту криминалитета. Свакако да је потребно да казне за ову врсту кривичних дјела буду ближе горњој граници у односу на прописану, како би се кроз откривене случајеве утицало на потенцијалне извршиоце. Овдје се мисли на то да се кроз брзо и ефикасно пресуђење, те изрицање максималних казни смањи обим ове врсте криминалитета, дакле, да се кроз судску репресију превентивно дјелује према потенцијалним извршиоцима.

Овакав приступ свакако би најбрже довео до стварања потребног нивоа повјерења у институције система, што би наравно утицало и на смањење страха код грађана од ризика које узрокује организовани криминалитет у друштву. А страх који код грађана сасвим сигурно постоји усљед евидентног постојања прекомјерног нивоа разних видова

⁵ Бранислав Симоновић, Криминалистика, Крагујевац, 2004. год., стр. 632.

криминалитета, па и организованог, може бити вишеструк. Рецимо, то може бити страх који се тиче личне сигурности сваког појединца, као што је рецимо затицање на "погрешном мјесту у погрешно вријеме" тамо гдје се дешава неки обрачун између криминалних група. Затим, то може бити страх за имовину која је на удару извршилаца кривичних дјела. Уколико изостане адекватна реакција надлежних државних институција, реално се може јавити и страх од одређеног нивоа анархије у друштву.

Значи, само једним системским приступом рјешавању овог, у свијету распрострањеног проблема, уз синхронизовану активност полицијских и правосудних органа, а све то уз безрезервну подршку политичке елите на власти, може се остварити толерантан ниво обима организованог криминалитета. На овај начин ће се вратити пољуљано повјерење у институције власти и умањити ниво страха код грађана од посљедица које производи организовани криминалитет.

5. ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Бошковић, Мићо, Организовани криминалитет и корупција, Бања Лука, 2004. год.
- [2] Бошковић, Мићо, Транснационални организовани криминалитет, Београд, 2003. год.
- [3] Бошковић, Мићо – Јовичић, Драгомир, Криминалистика методика, Бања Лука, 2002. год.
- [4] Симоновић Бранислав, Криминалистика, Крагујевац, 2004. год.
- [5] Уговор о ЕУ, о инкриминисању судјеловања у криминалној организацији у земљама чланицама ЕУ.

Dragomir Jovičić, Ph.D.

Faculty for Safety and Protection

Banja Luka

FEARS EVOKED BY ORGANISED CRIME

Abstract: Organised crime has become a global issue, especially exposed in the countries which have passed a transitional period, and since our country has not terminated this process of transition, the problem is therewith even more prominent. To successfully fight organised crime it is necessary to have strong state institutions, especially those dealing with detecting and solving crimes, as well as judicial institutions. If their role is not adequately stressed then feelings of insecurity and fear overwhelm our citizens, which is not good, especially if they are long-term. Therefore, establishment of efficient institutions represents a crucial issue, in terms of creating trust in those who are basically to be provided with personal and property safety services by the state government.

Key words: organised crime, state institutions, police, trust, fear, state.

Проф. др Остоја Крстић

Криминалистичко-полицијска академија
Београд

КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБРАДА ТЕШКИХ ТЕЛЕСНИХ ПОВРЕДА

Резиме: *Криминалистичка обрада подразумева систем свих оперативно-тактичких мера усмерених ка откривању и утврђивању конкретног кривичног дела и његовог извршиоца, односно извршилаца, а на основу претходно сазнатих индиција. Криминалистичка обрада се предузима у случајевима када се појаве основи сумње да постоји конкретно кривично дело и његов извршилац. Криминалистичку обраду, паралелну претходном поступку, карактерише комбиновање оперативно-тактичких радњи репресивног карактера са истражним радњама.*

Криминалистичка обрада тешких телесних повреда по правилу не задаје криминалистичкој пракси озбиљне потешкоће, јер се код ових кривичних дела најчешће зна извршилац, већ сазнање да је тешка телесна повреда извршена. Природно је да криминалисту примарно интересују криминалистичко-оперативне ситуације када је извршилац непознат.

Циљ овог рада је да криминалистима-практичарима укажемо на елементарне, неоправдано запостављене специфичности, које су, нажалост, још увек актуелне на овим просторима.

Кључне речи: *криминалистичка обрада, тешке телесне повреде, први захват, увиђај, судско-медицинско вештачење, информација, идентификација, жртва, извршилац, криминалистички експеримент, реконструкција.*

1. У в о д

У нашој криминалистичко-оперативној пракси неприкосновено влада неписано правило да у случајевима тешких телесних повреда треба чекати вештачење медицинара који ће се изјаснити о врсти, природи и тежини телесне повреде. Под условом да медицинар у мишљењу даје елементе који указују на тешку телесну повреду, тек тада се предузимају неопходне криминалистичкооперативне мере и истражне радње (увиђај, претрес, привремено одузимање предмета и сл.). Нема сумње да је пријава повреде од стране лекара који је повређеном указао прву помоћ или лечио повређену особу својеврсна индиција, један од многих извора сазнања о постојању кривичног дела и његовог извршиоца, које треба открити. Међутим, дијагноза повреде је, идентично очигледном случају телесне повреде, таква информација која изискује хитно предузимање мера првог захвата. Исто тако, у немалом броју случајева употребљено средство извршења указује на наношење телесне повреде: нож, секира или употребљено ватрено оружје као индиције за покушај убиства.

2. Мере првог захвата, оперативно-тактички принципи и криминалистичка обрада

Мере првог захвата криминалистичке делатности основ су за примену криминалистикотактичких и техничких мера, радњи, метода и поступака за брзо, свеобухватно прикупљање информационог фонда који ће нам послужити за даљу криминалистичкооперативну обраду. Ова фаза криминалистичкооперативне делатности услов је за неодложно разјашњавање кривичног дела, али уједно и основ за откривање извршилаца и обезбеђење материјалних и личних доказа.

Од целисходног приступа доступним информацијама зависи утврђивање објективне истине у каснијим фазама поступка. По правилу то су:

1. информације са места извршења криминалне радње ;
2. пријаве грађана (анонимне и псеудонимне);
3. идентификација на основу трагова са места извршења;
4. прикупљање обавештења од презумптивних сведока (по виђењу и чувењу) и
5. провера у кривичним, прекршајним и другим, пре свега криминалистичким евиденцијама.

Информације прикупљене из ових извора чине основ у раду са верзијама, планирању криминалистичкооперативне обраде, идентификацији и проналажењу извршилаца.

Практично, то значи да одмах по примљеној информацији о извршеној криминалној радњи неодложно треба предузети поједине криминалистичкооперативне мере и радње, а све с циљем да се откривају кривично дело и извршилац, односно да се прикупе докази како материјалне тако и персоналне природе. У овој фази обезбеђивања и фиксирања релевантних трагова неопходно је држати се принципа: *"Сваки траг садржи неку информацију"*, односно сваки траг је носилац неке информације. Овако прикупљене информације послужиће нам да детаљно анализирамо криминални догађај, што се посебно односи на начин извршења и промене које су настале као последица извршене криминалне радње. Тако мисаоном реконструкцијом долазимо у посед нових информација о криминалном догађају. У томе нам увелико помаже извођење судова (закључака) о доступним информацијама, што није ништа друго до примена оријентационо-елиминационе методе. Отуда би криминалиста требао мере и радње усмеравати ка брзом и потпуном проучавању расположивог информационог материјала. Само на тако темељан начин могуће је утврдити радње које је извршилац предузео у фази припреме за извршење (радње пре извршења кривичног дела). То је логичан след поступања са расположивим информационом материјалом у овој фази криминалистичко-оперативне активности.

Провере тачности оваквих информација обавиће се у наредним фазама поступка. За то су, поред доброг криминалистичкооперативног поступања, неопходне и организационе претпоставке. Неопходно је да истовремено рад на различитим оперативнотактичким и техничким мерама и радњама обавља више криминалиста (припадника криминалистичке полиције). Гаранција за успешно обављене мере првог захвата у сваком случају су координација расположивих снага ангажованих у раду на мерама првог захвата, апсолутно уважавање принципа јединства руковођења и акције, као и оцена резултата до којих се дошло у овој фази криминалистичке делатности. Под условом да нисмо пропустили и асервирали неку релевантну информацију, у овој фази створили смо идеалну подлогу за касније фазе и предузимање мера и радњи које је сада могуће предузимати једну по једну. Отуда се ни у ком случају првом захвату не сме приступати формалистички, а још мање према неким "устаљеним схемама".

Први захват обухвата трагање за таквим пресудним информацијама као што су оне из домена првих мера оперативног коришћења трагова, свестрану експлоатацију расположивих криминалистичких евиденција, истовремено предузимање потражних, општих радњи и радњи

доказивања¹, примену принципа узрочности, трагање за везама између појединих чињеница и појава до којих долазимо, а све с циљем њиховог разјашњавања. Само правилним, рационалним распоредом снага и средстава којима располажемо могуће је постићи жељено јединство, свестрано и неодложно спровођење првог захвата, а с циљем трагања за извршиоцем и фиксирањем свих информација које се иначе у пракси због нерационалног поступања и губитка времена свде на минимум или остају заувек незапажене.

Пропусти у фази првог захвата изискују знатно веће ангажовање снага и средстава у каснијим фазама. Резерве времена могуће је пронаћи у рационалном поступању и подизању квалитета руковођења. Динамично, оперативно, свестрано спровођење мера првог захвата једина је гаранција за правовремено осујећење намера извршиоца у настојању да уништи доказе и остане неоткривен. Исто тако, од ефикасности и реализације првог захвата зависи и криминалистичко-диференцијално дијагностички процес у криминалистичкој обради.

Има мишљења да су начелом хитности испуњени сви услови за идентификацију извршиоца и утврђивање свих релевантних информација криминалног догађаја. Међутим, ову хитност треба схватити као примарни облик реаговања полиције по пријему информације о извршеној криминалној радњи. Ове мере, које најчешће предузима дежурна служба, основ су за: организовање људства и средстава, брзо ангажовање цивилног и униформисаног састава полиције, превентивно деловање и евентуално спречавање сметњи и опасности, онемогућавање започете криминалне радње, уколико је то могуће, и обезбеђивање доказних информација са места извршења криминалне радње. Међутим, сасвим је могуће, поред наведених оперативно-организационих мера, истовремено, по принципу хитности и неодложности, обавити разговор са очевицима догађаја, извршиоцем криминалне радње, прибавити материјалне доказе до којих се може доћи претресањем и другим криминалистичко-оперативним мерама и радњама.

Повећање ефикасности мера првог захвата, поред координисаног рада учесника, није могуће без начела економичности, посебно када је време у питању. Принцип економичности времена подразумева рационалну експлоатацију личног фонда времена уз његов минимални утрошак, а максимално обављање постављених задатака. Ово се пре свега односи на рационално праћење "свежег чина". Принцип економичности времена изискује непрестану рационализацију и на тај начин аутоматски скраћује временску предност извршиоца кривичног дела. Први захват је комплексан и динамичан процес и директно зависи од врсте деликта,

¹ Овде се од радњи доказивања у фази првог захвата предузима увиђај па тек онда остале, опште (погтражне) криминалистичке радње и радње доказивања.

информативног извора и криминалистичкооперативне ситуације од које полазимо.

3. Криминалистичка обрада тешких телесних повреда

Сви прикупљени подаци треба да се односе на следећа криминалистичкооперативна питања:

1. Да ли је заиста нанета (тешка) телесна повреда чији се извршилац гони по службеној дужности?
2. Када и где је нанета таква телесна повреда?
3. Средство и начин извршења тешке телесне повреде;
4. Да ли постоје индиције за нужну одбрану или крајњу нужду?
5. Да ли постоје индиције које указују на прекорачење нужне одбране?
6. Да ли врста, природа, локација и број нанетих повреда указују на специјални мотив (осветољубивост, садизам и сл.)?
7. Да ли расположиве индиције указују на умишљајно или нехатно задавање телесне повреде?
8. Да ли су повреде нанете истовремено или у различито време?
9. Да ли је могуће утврдити број и редослед телесних повреда?
10. Да ли постоје подаци о мотиву и циљу умишљајне телесне повреде?
11. Да ли конкретне прилике и околности указују на телесну повреду нанету у афективном стању?
12. Који је био тачан положај извршиоца и жртве у тренутку наношења телесне повреде?
13. Да ли је објективан налаз у складу са исказима жртве, извршиоца и потенцијалних сведока?
14. Да ли прикупљени искази о употребљеном средству извршења одговарају чињеничном стању ствари?
15. Да ли у конкретном случају постоји могућност за самоповређивање?
16. Да ли су жртва и извршилац у тренутку наношења повреде били у алкохолисаном стању и
17. Утврдити узраст, пол, професију, образовни ниво, психологију жртве и извршиоца тешке телесне повреде.

Неопходно је предузети следеће криминалистичкооперативне и истражне радње:

1. разговор са жртвом;
2. преглед места извршења;
3. разговор са потенцијалним сведоцима, како по виђењу тако и по чувењу;
4. преглед одеће и обуће осумњичених особа;
5. телесни преглед жртве и осумњиченог(их) – одређивање судско-медицинског вештака и
6. претрес стана, радних просторија и возила осумњиченог(их).

Планирање верзија и адекватних криминалистичкооперативних и истражних радњи зависи од чињенице да ли је извршилац непознат или је сумњива особа позната. Разумљиво је да криминалисту примарно интересују криминалистичкооперативне ситуације када је извршилац непознат. У таквим ситуацијама примарно се планирају верзије, мере и радње у трагању за одговором: Ко је извршилац? Под условом да је извршилац познат, неопходно је планирати криминалистичкооперативне мере и истражне радње у циљу разјашњавања околности кривичног дела и умишљаја његовог извршиоца.

Разговор са жртвом обавља се према начелу хитности и односи се на место, време, начин, средство, мотив и циљ, наношење телесне повреде, као и личност извршиоца. Надлежни лекар одлучује да ли здравствено стање повређеног допушта разговор. Разговор по наведеним питањима треба обавити и са медицинским особљем које је повређеном указало прву помоћ, лечило га, као и са судским медицинаром.

У погледу осумњиченог неопходно је информативно испитати повређеног у случају да му је нападач непознат, са посебном интенцијом на лични опис, опис одеће, опис тетоважа, опис фризура (перика) и начин и стил говора (дијалект), ако је било вербалне комуникације између жртве и нападача. У ситуацијама када је жртви нападач познат, неопходно је прикупити податке на следеће околности: отакуда и откуда жртва познаје нападача, њихове интеракцијске везе и односе (нерашчишћени раучуни), да ли је жртва добро запазила нападача (веродостојност исказа) и сл. У обе криминалистичкооперативне ситуације треба утврдити атмосферске прилике, услове видљивости и остале околности под којима је запажено вршење кривичног дела (пут доласка, пут одласка, ко је присуствовао конфликтној ситуацији и задавању телесне повреде, како је дошло до наношења телесне повреде и сл.). Криминалиста не би смео previdети чињеницу да постоје сличне особе и да је жртва запажала у стању афекта и страха и аналогно томе планирати употребу фото-робота, састављање цртежа нападача и сл.

Посебну пажњу (начело скепсе) треба посветити исказу жртве и потенцијалних сведока када је реч о врсти и групној припадности употребљеног средства извршења, које може бити тупо или оштро, односно ватрено оружје. На основу утврђених идентификационих обележја, криминалиста ће оперативним мерама и истражним радњама (претрес) у већини случајева пронаћи употребљено средство извршења.

Планом рада треба предвидети оперативну групу чији је задатак да пронађе сведоке по виђењу и чувењу. Посебан акценат се ставља на особе које су повређеног довеле у здравствену установу, особе које посећују повређеног и оне који се распитују о његовом здравственом стању. Задатак ове оперативне групе је да идентификује и пронађе извршиоца. Ако је извршилац и сам повређен, неопходно је прикупити податке у здравственим установама о томе ко је тражио лекарску помоћ, а посебно за оне случајеве са неуверљивим исказима о пореклу повреде и повређеним особама без здравствене легитимације и оне који крију или дају лажне податке о свом идентитету. У фази прикупљања обавештења о кривичном делу и његовом извршиоцу неопходно је распитати се у оближњим фирмама ко није критичног дана дошао на посао. Нису ретки случајеви да извршилац кривичног дела тешке телесне повреде жртви или њеној родбини нуди помирење, обећава да ће он сносити трошкове лечења и друге облике надокнаде и моли да се случај не пријављује полицији или пак, ако је већ пријављен, да се одустане од поднете пријаве. Искусан криминалиста ће у оваквом манифестном понашању препознати индиције психичког дејства извршеног кривичног дела на извршиоца.

Идентично другим кривичним делима, непознатог извршиоца примарно треба тражити индицијалним методама, а посебно оним по основу мотива, како општих тако и посебних. Код осумњичених треба извршити телесни преглед (судско-медицински преглед тела), преглед одеће, обуће и криминалистичкотехничко вештачење трагова и предмета. Посебну пажњу треба посветити макроскопском и микроскопском прегледу средства извршењ, јер се, неретко, на њима могу пронаћи и дактилоскопски трагови. Исто тако, трагови на употребљеном средству извршења су својеврсни знакови који упућују на сам механизам и ток задавања телесне повреде (коса, длаке, крхотине костију, ткиво, крв односно крвна група и сл.). Присуство криминалистичког техничара и судског медицинара на увиђају је обавезно, а у случајевима сумњивог налаза, и при претресу. Нажалост, у нашој пракси су ретки случајеви прегледа места извршења кривичног дела тешке телесне повреде. Овакве кардиналне грешке доводе до константног пропадања и неоткривања релевантних трагова и предмета овог кривичног дела. Дobar је тактички потез да прегледу места извршења, према допуштености њеног здравственог стања, присуствује и сама жртва, што ће увелико олакшати

успешније обављање увиђаја, а што се, такође, у нашој пракси превиђа. Након обављеног прегледа места извршења и првог медицинског прегледа жртве, док се није напустило место извршења, обавља се детаљан разговор са жртвом, а све у циљу ефикасне провере веродостојности њеног исказа (начело непосредности). У немалом броју случајева неопходно је извршити и реконструкцију криминалног догађаја ради утврђивања јасних позиција где је стајао извршилац, где је стајала жртва, у ком положају, на којој раздаљини и низ других релевантних околности у зависности од самог криминалног догађаја (принцип индивидуалности случаја). На овај начин лаж се далеко лакше разобличава, а за разлику од канцеларијских услова у којима је то по правилу теже, ако не и немогуће утврдити.

Преглед места извршења криминалне радње је својеврстан знак који упућује на проналажење средства извршења нанете телесне повреде и посебно њеног извршиоца. Изласком на место извршења проверавају се искази осумњиченог(их), жртве, очевидаца и осталих потенцијалних сведока. Ово је јединствена прилика за њихово међусобно упоређивање са стањем на месту извршења криминалне радње (метод компарације).

Прегледом одеће и обуће жртве и потенцијалног извршиоца утврђују се, између осталих индиција, употребљено средство извршења (оруђе и оружје), положај жртве и нападача у тренутку наношења телесне повреде и остале релевантне околности криминалне радње. По начелу хитности, оштећеног до најближе здравствене установе треба да испрати криминалистички техничар или оперативац криминалистичке полиције, како би спречили уништавање трагова на одећи од стране медицинског особља. Између осталог, на одећи се могу вештачити и трагови металног оруђа (спектрографија).

Нису ретки случајеви у нашој пракси да се медицинска експертиза врши искључиво на основу медицинске документације, без прегледа повређеног, што је погрешно. Вештак би морао озбиљније схватити своју улогу и по начелу хитности отићи до болнице како би прегледао повређеног. У прилог овој тези иде и чињеица да "историја болести" не садржи многе релевантне податке криминалистичког значаја из простог разлога што они нису пресудни за лечење пацијента. Затим, криминалиста је животно заинтересован за крвне подливе, огреботине, огуљотине у погледу којих у историји болести, и ако се помињу, нема информација о њиховој локализацији и природи, што му је од пресудног значаја како за мисаону тако и стварну реконструкцију криминалног догађаја. Аутору овог рада су познати случајеви у којима су лекари због недовољног познавања и одсуства примене елементарних знања из судске медицине у "историју болести" погрешно уносили врсту повреде, замењивали улазни и изласни отвор ране и низ других атипичних

констатација.² Са друге стране, хируршки захвати мењају слику повреде, што за криминалисту значи уништавање доказа. Стога би оперативац криминалистичке полиције (одељење за сузбијање крвних деликата), идентично обдукцији, морао бити присутан при прегледу повређеног. У случајевима када вешатак то захтева треба му омогућити увид у исказе жртве и сведока. Исто тако, треба му доставити јасан и прегледан кратак приказ криминалног догађаја и приложити записник о увиђају и стварне доказе.

Криминалиста би од судско-медицинског вештака требао добити одговоре на следећа питања:

1. *Којим оруђем (оружјем) је нанета телесна повреда?* Ово тим пре што искази сведока као и саме жртве могу бити несвесно и свесно неистинити и по правилу имају субјективни призив, јер су запажани у афективном стању.

Решавајући питање да ли је повреда нанета тупим или оштрим предметом (оружјем) или ватреним оружјем, судско-медицински вештак утврђује врсту оруђа (оружја) и настоји да, поред утврђивања његове групне припадности, допринесе и његовој идентификацији. Стога судски лекар и криминалиста максимум пажње поклањају испитивању одеће повређеног вршећи комплексну криминалистичко-медицинску експертизу (трасолошке, хемијске и физичке методе). Прецизно и исцрпно се траже и вреднују ситне, за лечење пацијента безначајне, али за утврђивање употребљеног средства извршења пресудне специфичности повреда на телу и одећи жртве (димензије, место, облик повреде, дубина повреде, природа оштећења ткива, распоред појединих повреда итд.). Запажања вештака помажу криминалисти да елиминише разне врсте оруђа и оружја, а у оквиру једне усмери трагање на одређену групу. Мишљење вештака ће нам помоћи да отклонимо дилему у погледу сумње у исказ жртве која тврди да је пала са висине, а у ствари је доживела саобраћајну несрећу коју прикрива, или да је улазна рана нанета зрном, сачмом или другим средством. Уз све то, судско-медицински вештак својим налазом и мишљењем решава питање типа употребљеног ватреног оружја и друга релевантна питања криминалистичке обраде.

2. *Узајамни однос и положај извршиоца и жртве.* Ово релевантно криминалистичко питање управо решава судски лекар тако што упоређује резултате свог налаза са исказима жртве и сведока који могу бити у заблуди или давати лажан исказ. Испитујући повреде, оштећења на одећи и трагове крви на телу, одећи и месту

² У: *Занимљива криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

извршења криминалне радње, судски медицинар, у сарадњи са криминалистом, битно доприноси разрешењу енигме узајамног односа и положаја учесника овог контактеног кривичног дела.

3. *Старост нанете повреде.* Нереално је очекивати да судска медицина у садашњој фази свог развоја може одговорити на ово питање тачно у дан, час и минут. Када се формирало ожиљно ткиво, под условом да је ожиљак стар до три месеца, вештак ће приближно одредити старост повреде, али са могућом грешком од неколико дана до три седмице. После тог времена није могуће утврдити старост нанете повреде.
4. *Оцена повреда као трагова напада и одбране.* У пракси се срећемо са низом различитих повреда које јасно спознајемо као трагове одбране. Стога на ово питање одговор даје криминалиста, а не судски медицинар који према природи своје професије може једино извести поуздан закључак да је рана, примера ради, задана ножем.
5. *Да ли је рану нанела туђа рука или сама жртва?* Судски медицинар битно доприноси решавању овог питања, посебно истражујући:
 - а) да ли је рана лоцирана на делу тела који технички искључује могућност саморањавања или је оно бар крајње атипично;
 - б) да ли се оштећења на одећи и обући подударају са повредама на телу жртве;
 - в) ако постоји више повреда, да ли су оне истородне;
 - г) да ли на телу жртве има пробних повреда и
 - д) да ли су искази жртве и сведока у контрадикцији са налазом вештака ?

Криминалистичкооперативна питања која се постављају судском медицинару гласе:

1. Да ли се на дотичној особи налазе повреде и која је њихова природа, број и локализација. У случајевима угриза у вештачењу учествује судски одонтолог, а у погледу одеће криминалистички вештак;
2. На који је начин и којим средством повреда нанета, посебно да ли је реч о предоченом оруђу (оружју);
3. Узајамни однос и положај жртве и нападача;
4. Старост повреде;
5. Да ли су повреде нанете приближно у исто или у различита времена;

6. Да ли су утврђене телесне повреде могле бити нанете онако како то приказује жртва, и с тим у вези:
 - а) да ли исказ жртве, сведока и осумњиченог одговара објективном стању;
 - б) да ли судско-медицински налаз потврђује или негира те приказе;
 - в) да ли налаз вештака побија исказ о самоодбрани и
 - г) да ли је оштећени могао сам себи нанети повреду?
7. Који је број рана и редослед њиховог задавања;
8. Да ли је на месту ране формирано ожиљно ткиво (последича болести или трауме);
9. Која је старост ожиљка;
10. Да ли је могуће по старости ожиљка оценити тежину телесне повреде;
11. Да ли се на основу нанетих повреда може утврдити интензитет ударца;
12. Који је степен тежине телесне повреде;
13. Да ли је телесна повреда опасна по живот;
14. Који је временски период нарушавања здравља повређеног нанетим телесним повредама;
15. Који је могући исход нанете телесне повреде;
16. Да ли је нанета повреда такве природе да се не може отклонити пластичним хируршким захватом и
17. Које су размере губитка радне способности повређеног?

Код осумњиченог, сходно начелу темељитости и упорности, обавезно извршити претрес стана и радних просторија како би се пронашло скривено или прерађено употребљено средство које је послужило за наношење телесне повреде. Извршити увиђај тела и одеће осумњиченог, када се на основу постављених верзија претпоставља да би се на њима могли пронаћи трагови са места извршења, укључујући и трагове са жртве на извршиоца (контактни трагови) и када су на њему опажени неки особени знакови од стране жртве и сведока (тетоваже, ожиљци, трагови болести и сл.). Прегледу тела осумњиченог треба да присуствује и лекар. Предочавање ради препознавања је идентично осталим афективним стањима, крцато недостацима, због чега се треба придржавати начела скепсе.

На претпостављеном или на месту извршења остављеном средству извршења проналазе се и фиксирају трагови који омогућују идентификацију његовог власника (трагови папиларних линија). Трагови

на употребљеном средству извршења разјашњавају механизам наношења телесне повреде и уједно иду у прилог чињеници да је она изазвана тим оруђем (крв, микротекстилна влакна, власи косе, длаке и сл.).

По правилу, осумњичени пориче везу са извршењем ове криминалне радње. Стога суочење има важну улогу у разоткривању тачно осумњиченог и истовремено доприноси расветљавању улоге жртве у разрешавању њихове конфликтне ситуације. Контрадикције нису ретка појава и изискују системски приступ при планирању верзија и контраверзија и аналогно томе предузимање криминалистичкооперативних и истражних радњи у циљу њиховог проверавања и елиминације. Идентично другим кривичним делима, верзије могу бити опште, по елементима кривичног дела и посебне. Тако, примера ради, осумњичени даје исказ да је ударио металном штанглом жртву по глави, јер је она претходно кренула према њему са ножем у руци, а жртва даје исказ да код себе није имала нож.

Методика откривања, разјашњавања и доказивања ове врсте кривичних дела неминовно изискује примену реконструкције догађаја и криминалистичког експеримента. Искуства из наше праксе иду у прилог овој тези, јер без реконструкције и криминалистичког експеримента не би било ни могућности за проверу истинитости исказа жртве, сведока, осумњиченог и окривљеног, уз опаску да је за обе ситуације неопходно учешће судског медицинара. Ово се посебно односи на кафанске, уличне и хулиганске туче на фудбалским стадионима у којима се, по правилу, наносе тешке телесне повреде и, нажалост, неке особе лишавају живота.

4. Класификација и квалификација телесних повреда

Класификација подразумева поделу повреда према врсти, а квалификација одређивање њихове тежне. Класификација телесних повреда се врши према изгледу и особинама повреде, према средству којим је повреда нанета, а квалификација према степену оштећења здравља које је повреда у моменту наношења произвела.

Приликом вештачења телесних повреда вештак судске медицине одговара на извесна питања која му поставља суд или орган пред којим се води кривични поступак. Циљ давања одговора је правно-медицинско објашњење које ће допринети разјашњењу насталих последица. Судско-медицинско вештачење подразумева преглед повређеног и подношење извештаја у писаној или усменој форми. Преглед повређеног се састоји од клиничког прегледа, а у зависности од случаја (принцип индивидуалности) и других, као што су: рендгенолошки, ехосонографски, ЦТ-прегледи (скенер), електрокардиографски, бактериолошки, хемијски, токсиколошки, ускоспецијалистички и други прегледи. Резултат прегледа

треба да буде јасно написан, да садржи и негативне налазе (одречне чињенице), кратак опис рендгенског снимка, лабораторијског налаза, а посебно треба да буде издвојен опис повреде(а). Опис повреде подразумева њену локализацију, величину, дубину, облик, изглед, ивице и зидове, садржај ако постоји у нутрашњости ране и сл. Под условом да на телу повређеног има више рана, неопходно је описати сваку посебно са прецизном размером, удаљеношћу једне од друге или њихову повезаност. У случајевима телесних повреда изазваних ватреним оружјем, неопходно је да се описују улазне и излазне ране и њихове специфичности.

После описаног налаза, а по извршеном прегледу, следи судско-медицинско мишљење, које се заснива на објективном налазу конкретног случаја. Најпре се истиче да ли уопште постоји повреда, а ако постоји, онда се наводи какве је врсте. Реч је о раздеротинама, крвним подливима, нагњечинама, огуљотинама, преломима костију, убодинама, посекотинама, устрелинама и другим врстама телесних повреда. Следи квалификација повреде: лака, тешка, тешка с опасношћу по живот, тешка с трајним или привременим ослабљењем или уништењем важног органа или дела тела. Под условом да на телу повређеног има више повреда, свака се посебно квалификује и објашњава њихово скупно деловање. Судско-медицинско мишљење обухвата и утврђивање личног својства повређеног, као и да ли је код повређеног постојало нарочито стање или какво обољење, а потом, да ли су повреде нанете од стране друге особе или је пак реч о самоповређивању, задесу, покушају самоубиства или покушају убства. На крају, судско-медицински вештак даје мишљење о томе какво дејство нанета повреда има уопште, а какво дејство је произвела у конкретном случају.

Повреде се деле на: лаке, тешке, опасне по живот, тешке с трајним уништењем функције неког важног органа или дела тела, тешке које су проузроковале неспособност за рад и унакаженост. Под смртном повредом се подразумева она која је на посредан или непосредан начин проузроковала смрт повређеног.

При утврђивању тежине повреде не постоји неки правилник по коме би једна врста повреде у свим случајевима била лака односно тешка. Ово из разлога што свака врста повреде може у једном случају бити лака, а у другом тешка, а неретко и опасна за живот и смртоносна, што зависи од обима, места на коме се налази, бројности, животне доби и других специфичности од случаја до случаја. Произилази да сваку повреду треба ценити у конкретном случају, а на основу тога какво је оштећење здравља произвела и да ли су таква оштећења трајног карактера.

5. Закључак

У нашој криминалистичкооперативној пракси неприкосновено влада неписано правило да у случајевима тешких телесних повреда треба чекати вештачење медицинара који ће се изјаснити о врсти, природи и тежини телесне повреде. Ако лекар у мишљењу даје елементе који указују на тешку телесну повреду, тек тада се предузимају неопходне криминалистичкооперативне мере и истражне радње (увиђај, претрес, привремено одузимање предмета и сл.). Дијагноза повреде је, идентично очигледном случају телесне повреде, таква информација која изискује хитно предузимање мера првог захвата. Исто тако, у немалом броју случајева употребљено средство извршења указује на наношење телесне повреде: нож, секира или употребљено ватрено оружје као индиције за покушај убиства.

Мере првог захвата криминалистичке делатности су основ за примену криминалистикотактичких и техничких мера, радњи, метода и поступака за брзо, свеобухватно прикупљање информационог фонда који ће нам послужити за даљу криминалистичкооперативну обраду. Ова фаза криминалистичкооперативне делатности је услов за неодложно разјашњавање кривичног дела, али уједно и основ за откривање извршилаца и обезбеђење материјалних и личних доказа.

Планирање верзија и адекватних криминалистичкооперативних и истражних радњи зависи од чињенице да ли је извршилац непознат или је сумњива особа позната. Разумљиво је да криминалисту примарно интересују криминалистичкооперативне ситуације када је извршилац непознат. У таквим ситуацијама примарно се планирају верзије, мере и радње у трагању за одговором: Ко је извршилац ? Под условом да је извршилац познат, неопходно је планирати криминалистичкооперативне мере и истражне радње у циљу разјашњавања околности кривичног дела и умишљаја његовог извршиоца.

Преглед места извршења криминалне радње је својеврстан знак који упућује на проналажење средства извршења нанете телесне повреде и посебно њеног извршиоца. Изласком на место извршења проверавају се искази осумњиченог(их), жртве, очевидаца и осталих потенцијалних сведока. Ово је јединствена прилика за њихово међусобно упоређивање са стањем на месту извршења криминалне радње (метод компарације).

Прегледом одеће и обуће жртве и потенцијалног извршиоца утврђују се, између осталих индиција, употребљено средство извршења (оруже и оружје), положај жртве и нападача у тренутку наношења телесне повреде и остале релевантне околности криминалне радње.

Од пресудног значаја за криминалистичку обраду тешких телесних повреда је трагање за одговорима на следећа питања:

1. Којим оруђем (оружјем) је нанета телесна повреда;
2. Који је узајамни однос и положај извршиоца и жртве;
3. Које су старости нанете повреде;
4. Оцена повреда као трагова напада и одбране и
5. Да ли је рану нанела туђа рука или сама жртва?

При утврђивању тежине повреде не постоји неки правилник по коме би једна врста повреде у свим случајевима била лака односно тешка. Ово из разлога што свака врста повреде може у једном случају бити лака, а у другом тешка, а неретко и опасна за живот и смртоносна, што зависи од обима, места на коме се налази, бројности, животне доби и других специфичности од случаја до случаја. Произилази да сваку повреду треба ценити у конкретном случају, а на основу тога какво је оштећење здравља произвела и да ли су таква оштећења трајног карактера.

6. Литература

- [1] **Алексић, Ж.:** *Криминалистика*, Савремена администрација, Београд, 1982.
- [2] **Водинелић, В.:** *Криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
- [3] **Горкич, С.:** *Медицинска криминалистика*, Привредна штампа, Београд, 1981.
- [4] **Крстић, О.:** *Криминалистика тактика 2*, Полицијска академија, Београд, 1999.
- [5] **Крстић, О.:** *Практикум за криминалистику-тактику*, Полицијска академија, Београд, 2002.
- [6] **Крстић, О.:** *Занимљива криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.
- [7] **Миловановић, М.:** *Судска медицина*, Медицинска књига, Београд–Загреб, 1975.

Prof. Ostoja KRSTIĆ, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies
Belgrade

CRIMINALISTIC PROCESSING OF SEVERE BODILY INJURIES

Abstract: Crime evaluation determines the system of all operative-tactical measures that are directed to discovering and determination of one particular crime act and its perpetrator, and based on discovered indications. The crime evaluations is performed in cases when there are indications for a particular crime act and its perpetrator. In such cases we combine operative-tactical repressive activities in combination with investigation activities.

The crime evaluation of severe body injuries are not complicated to investigate, since the perpetrator is usually known. When the perpetrator is unknown then the crime-operative situations are of primar interst for inspectors.

The aim of this work is to show the inspectors to primal charateristics that are still important in this region.

Key words: crime eveluation, severe body injuries, first capture, investigation, medical forensics, information, identification, victim, perpetrator, criminalistic experiment, reconstruction.

Проф. др Милан Милошевић
Криминалистичко-полицијска академија

**ЛЕГИСЛАТИВНИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ
БОРБЕ ПРОТИВ ВИСОКОТЕХНОЛОШКОГ
КРИМИНАЛА**

Резиме: *Откривање и сузбијање високотехнолошког криминала одвија се паралелно на националном и међународном плану. Полазећи од тога, Република Србија је почетком 2005. године потписала Европску конвенцију о борби против сајбер криминала, која ће ускоро бити ратификована и потпуно имплементирана у национално законодавство. У међувремену је битно измењено легислативно и друштвено окружење, што ствара квалитативно нове могућности у борби против свих видова високотехнолошког криминала. Због тога је у овом раду најпре анализиран каталог инкриминација којима се у Србији сузбијају такви облици криминала, а затим је учињен краћи осврт на текуће реформе специјализованих полицијских, тужилачких и правосудних органа, као и на специфичне оперативне и доказне радње којима се прикупљају и проверавају дигитални докази и врше форензичке анализе у овој области. Анализирани су неки практични проблеми у вези са откривањем и доказивањем високотехнолошког криминала, уз указивање на правце и могућности њиховог превазилажења.*

Кључне речи: *кривични поступак, високотехнилошки криминал, полиција, правосудје, дигитални докази, специјалне истражне технике.*

1. Увод

Високотехнолошки криминал (High-Tech Crime) се законски дефинише као „вршење кривичних дела код којих се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или

електронском облику“. Овако дефинисаним високотехнолошким криминалом у потпуности је обухваћен појам “сајбер криминала“ (Cyber Crime) не само у ужем, већ и у ширем смислу. Наиме, у официјелним документима ОУН под сајбер криминалом у ширем смислу подразумева се „свако незаконито понашање везано за или у односу на компјутерски систем и мрежу, укључујући и такав криминал какво је илегално поседовање, нуђење и дистрибуирање информација преко компјутерских система и мрежа“.

У основи идентичне дефиниције садржи и Конвенција Савета Европе о сајбер криминалу¹, потписана у Будимпешти 23. новембра 2001. године, као и Додатни протокол који се односи на инкриминацију дела расистичке и ксенофобичне природе извршених путем компјутерских система, који је сачињен у Стразбуру 16. априла 2005. године. До краја 2007. године, поменути Конвенцију ратификовала је 21 држава, док су је потписале чак 43 – међу којима Јапан, Канада и САД. Република Србија такође је потписала и поменути Конвенцију (и Додатни протокол), чему је претходило усвајање владиног Антипиратског акционог плана из октобра 2004. године

У међувремену су усвојени одговарајући законски и подзаконски прописи којима се реализује акциони план и имплементирају поменути Конвенција и Додатни протокол у кривичноматеријално, кривичнопроцесно, полицијско и правосудноорганизационо право Републике Србије. Најважнији међу тим прописима су: Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, Закон о ауторским и сродним правима, Кривични законик и Законик о кривичном поступку², као и Закон о полицији („Сл. гласник РС“, бр. 101/2005), Закон о телекомуникацијама („Сл. гласник РС“, бр. 44/2003), Закон о електронском потпису („Сл. гласник РС“, бр.135/2004), Закон о посебним овлашћењима ради ефикасне заштите права интелектуалне својине („Сл. гласник РС“, бр. 46/2006) и Правилник о условима за пружање интернет услуга и садржају одобрења („Сл. гласник РС“, бр.60/2006).

Полазећи од тога, у даљем тексту ћемо сагледати правне оквире деловања државних органа који су специјализовани за борбу против високотехнолошког криминала на националном и међународном плану,

¹ О самој Конвенцији детаљније видети: Ковачевић Љ. (2005), „Конвенција о сајбер криминалу“, у : *Правни живот*, бр. 9, стр. 965–977; „Иницијатива Савета Европе за сузбијање информатичког криминала“, у: *Плус* (јул–август 2005), стр. 38–39; и сл.

² Познато је да је почетак примене новог Законика о кривичном поступку Републике Србије ("Службени гласник РС", бр. 46/2006 и 49/2007) одложен до 1. јануара 2011. године. Према томе, још увек је огромној већини актуелан стари Законик о кривичном поступку ("Службени лист СРЈ", бр. 70/2001, 68/2002 и "Службени гласник РС", бр.58/2004, 85/2005, 115/2005, 46/2006 и 49/2007).

са посебним освртом на специфичне доказне радње којима се откривају, прикупљају и проверавају докази у овој области. Самим тим размотрићемо и питање да ли је и у коликој мери измењено легислативно и друштвено окружење у Србији утицало на могућности и практичне ефекте откривања и сузбијања високотехнолошког криминала, односно апострофираћемо неке од практичних проблема у вези са тим.

2. Кривични законик као оквир борбе против високотехнолошког криминала

Борба против високотехнолошког криминала у Србији превасходно подразумева откривање и кривично гоњење извршилаца кривичних дела против безбедности рачунарских података одређених Кривичним закоником („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 и 107/2005). У основи исто важи и за кривична дела против интелектуалне својине, имовине и правног саобраћаја код којих се, као објекат или као средство извршења, јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику. Реч је, пре свега, о тзв. интелектуалној (електронској, дигиталној) пиратерији, односно злоупотреби и неовлашћеном стављању у промет заштићених ауторских дела из сфере тзв. индустрије садржаја (филмска, музичка, издавачка-књиге, software), и др.

Прописано је, међутим, да се одредбе Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала („Сл. гласник РС“ бр. 61/2005) могу применити ради откривања, кривичног гоњења и суђења код овог типа кривичних дела само ако број ауторских примерака прелази 500 или ако настала материјална штета прелази износ од 850.000 динара. Овакво решење може створити одређене проблеме у пракси (нпр. само један компакт-диск може садржати изузетно велики број неовлашћено копираних музичких или филмских дела). Упркос томе, начелно га треба подржати, јер се њиме конкретно раздвајају криминалне злоупотребе информационих технологија које имају карактер индивидуалних појава, од оних које представљају организован и на професионалне основе постављен бизнис³.

С друге стране, став законодавца Републике Србије у погледу материјалног лимита надлежности органа за борбу против високотехнолошког криминала је у моменту прописивања био правилно одређен, будући да је у потпуности одговарао правном схватању

³ Миловановић З. (1991), „Компјутерски криминалитет и електронско пиратство“, у: *Правни живот*, бр. 8–10, стр. 1.006.

кривичног одељења Врховног суда Србије о „великој вредности“ и „имовини већег обима“ код појединих кривичних дела (850.000 динара). У међувремену је овај лимит превазиђен, јер се по правном схватању кривичног одељења Врховног суда Србије из 2006. године под „имовином већег обима“ подразумева износ од 1.200.000 динара.⁴ Нема сумње да је и тај износ у међувремену превазиђен, тако да лимит надлежности органа за борбу против високотехнолошког криминала у догледној будућности свакако треба кориговати.

У смислу Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, под производима у електронском облику посебно се подразумевају „рачунарски програми и ауторска дела која се могу употребити у електронском облику“. Из тога се закључује да су усклађене кривичноправна и грађанскоправна заштита ауторских права, будући да се према Закону о ауторским и сродним правима ("Сл. лист СЦГ", бр. 61/2004), ауторским делима сматрају „нарочито рачунарски програми у било којем облику њиховог изражавања, укључујући и припремни материјал за њихову израду, затим музичка дела са речима или без речи, као и филмска (кинематографска и телевизијска) дела“.

Такође се, у смислу надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала рачунарсим податком сматра „представљена информација, знање, чињеница, концепт или наредба која се уноси, обрађује или памти или је унета, обрађена или запамћена у рачунару или рачунарској мрежи“, рачунарском мрежом „скуп међусобно повезаних рачунара који комуницирају размењујући податке“, а рачунарсим програмом „уређени скуп наредби који служи за управљање радом рачунара, као и за решавање одређеног задатка помоћу рачунара“. Најзад, рачунарсим вирус је „рачунарсим програм или неки други скуп наредби унет у рачунар или рачунарску мрежу који је направљен да сам себе умножава и делује на друге програме или податке у рачунару или рачунарској мрежи додавањем тог програма или скупа наредби једном или већем броју рачунарсим програма или података“.

Из овако одређених дефиниција појмова: рачунарсим податак, рачунарсим програм, рачунарсим вирус и рачунарска мрежа, са сигурношћу се може закључити да они имају значење у смислу чл. 112 ст. 17–20. Кривичног законика Републике Србије. При томе се у стручној јавности и одредбе Кривичног законика које се односе на

⁴ Упореди правна схватања Кривичног одељења Врховног суда Србије о новчаним износима за кривична дела код којих нису одређене вредности у Кривичном закону Републике Србије (седнице од 20. и 27. марта 2002. године) и о новчаном износу код неодређених вредности као обележја неких кривичних дела у Кривичном законнику (седница од 16. априла 2006. године).

високотехнолошки криминал сматрају застарелим и недовољно адекватним, а у значајној мери и непотпуним (нпр. Кривични законик даје дефиниције рачунарског податка и рачунарске мреже, али не дефинише основни хардвер – рачунар, као ни рачунарски систем).⁵

Из става законодавца Републике Србије такође се закључује да у категорију високотехнолошког криминала спада више кривичних дела која се могу груписати на следећи начин: (1) сви деликти који за групни заштитни објект имају безбедност рачунарских података (глава XXVII), (2) сви деликти против интелектуалне својине (глава XX) и (3) друга кривична дела код којих се као објект или средство извршења јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику.

Полазећи од свега што је до сада изнето, са сигурношћу се може закључити да у високотехнолошки криминал, у потпуности или под одређеним условима, можемо сврстати следеће инкриминације из Кривичног законика Републике Србије:

- ☒ повреда моралних права аутора и интерпретатора – чл. 198;
- ☒ неовлашћено искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права – чл. 199;
- ☒ неовлашћено уклањање или мењање електронске информације о ауторским и сродним правима – чл. 200;
- ☒ повреда проналазачког права – чл. 201;
- ☒ неовлашћено коришћење туђег дизајна – чл. 202;
- ☒ прављење, набављање и давање другом средства за фалсификовање – чл. 227 ст. 2;
- ☒ неовлашћена употреба туђе фирме – чл. 233;
- ☒ одавање пословне тајне – чл. 240;
- ☒ оштећење рачунарских података и програма – чл. 298;
- ☒ рачунарска саботажа – чл. 299;
- ☒ прављење и уношење рачунарских вируса – чл. 300;
- ☒ рачунарска превара – чл. 301;
- ☒ неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи или електронској обради података— чл. 302;
- ☒ спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи – чл. 303;

⁵ О тим критикама детаљније видети: Радуловић С. (2008), „Претње високотехнолошког криминала и домаћа законска регулатива“, у: *Ревизија за безбедност*, бр. 8, стр. 18–24; Комлен-Николић Л. (2008), „Проблеми домаћег правосуђа у борби против високотехнолошког криминала“, у: *Ревизија за безбедност*, бр. 9, стр. 22 и даље.

☑ неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже – чл. 304.

Пракса је у међувремену убедљиво доказала да овако одређен каталог „високотехнолошких“ кривичних дела није ни потпун ни сасвим адекватан. Показало се, наиме, да њиме нису обухваћена нека од кривичних дела из ове категорије која су у пракси најбројнија, односно дела чија је друштвена опасност знатно изражена. У првом реду реч је о кривичном делу фалсификовања и злоупотребе платних картица (чл. 225. КЗ)⁶, а исто важи и за дистрибуирање тзв. децје порнографије путем Интернета, тј. за кривично дело приказивања порнографског материјала и искоришћавања деце за порнографију (чл. 185 ст. 3КЗ).⁷

Полазећи од наведених околности, нимало не изненађује чињеница да је Посебно тужилаштво за борбу против високотехнолошког криминала током фебруара 2009. године упутило иницијативу републичком Министарству правде за хитну измену Закона, са образложењем да су „позитивноправним прописима из стварне надлежности Посебног тужилаштва неоправдано изостављена кривична дела која се односе на злоупотребу платних картица и интернет порнографију“.

Стручна јавност у Србији има донекле амбивалентан став и по питању оштрине запређених санкција за кривична дела високотехнолошког криминала. С једне стране изражава се мишљење да су запређене санкције за дела високотехнолошког криминала веома благе (па чак и да су „стимулативне“), због чега ће у блиској перспективи бити неминовно њихово усаглашавање са инкриминацијама садржаним у Конвенцији о сајбер криминалу. С друге стране, чињеница је да се прописане санкције за кривична дела из главе XXVII КЗ крећу од новчане казне (нпр. за неовлашћено коришћење рачунара) до 10 година затвора (за квалификовани облик рачунарске преваре), што се у делу стручне јавности с правом сматра неадекватним и претерано ретрибутивним.

⁶ Детаљније видети: Ђокић З.(2008), „Фалсификовање и злоупотреба платних картица“, у: *Примјена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета*, Интернационална асоцијација криминалиста, Брчко, стр. 482–497.

⁷ О мерама за сузбијање „интернет-педофилије“и уопште високотехнолошких кривичних дела видети: Becker G. (1997), „Einstatz von VE und technishen Mitteln im Deliktbereich "Kinderpornographie", in: *Der Kriminalist*, No. 3, pp. 141-147; Lorch S. (2001), "Ermittlungen im Internet : Eine Zwischenbilanz und Standortbestimmung Telefonkarte", in: *Kriminalistik*, No. 5, pp. 328–333; и сл.

3. Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала

Прихватањем Европске конвенције о сајбер криминалу из 2001. године Република Србија се, између осталог, обавезала и да устроји органе специјализоване за откривање и процесуирање високотехнолошког криминала. Поштовање те обавезе, али и препорука Савета Европе из 1989. и 1995. године и других мултилатералних докумената, представља и усвајање Закона о организацији и надлежности државних органа специјализованих за борбу против дела високотехнолошког криминала, који је ступио на снагу 27. јула 2005. године.

Функцију кривичног гоњења извршилаца поменутих кривичних дела врши **Посебно тужилаштво за борбу против високотехнолошког криминала**, које је основано 20. фебруара 2007. године. Ово тужилаштво је организовано као посебно одељење Окружног јавног тужилаштва у Београду, и у вршењу своје надлежности поступа пред посебним одељењем Окружног суда у Београду. Сачињавају га: посебни тужилац за високотехнолошки криминал, заменици тужиоца, портпарол, секретар и остало тужилачко особље. По самој природи ствари, посебни тужилац (а по нашем мишљењу и заменици и остало тужилачко особље) мора имати одговарајућа знања из области информатичких и радиодифузних технологија.

Посебног тужиоца за високотехнолошки криминал именује републички јавни тужилац на период од четири године, и то из редова тужилаца, односно заменика тужилаца који испуњавају услов да буду окружни јавни тужиоци, а уз посебну писмену сагласност лица које ће бити постављено. Посебни тужилац и његови заменици имају положај окружног јавног тужиоца, при чему су месно надлежни на подручју читаве Републике Србије, док је стварна надлежност везана само за поступање у предметима високотехнолошког криминала. По закону, републички јавни тужилац може разрешити посебног тужиоца за високотехнолошки криминал и пре истека времена на које је постављен.

Иако се од самог оснивања суочава са различитим проблемима, Посебно тужилаштво за борбу против високотехнолошког криминала је у току 2008. године постигло сасвим солидне резултате: стављен је захтев за спровођење истраге против 147 лица, подигнуте су оптужнице против 75 лица, а укупно 95 истрага било је у току.⁸ Упркос томе, нови Закон о

⁸ Детаљније видети: Комлен-Николић Л., *op. cit.*, стр. 20–25.

јавном тужилаштву, који ће се примењивати од почетка 2010. године, као јавна тужилаштва посебне надлежности познаје само Тужилаштво за организовани криминал и Тужилаштво за ратне злочине. То практично значи да ће се укинути досадашње Посебно тужилаштво за борбу против високотехнолошког криминала, а да ће се у оквиру Окружног јавног тужилаштва у Београду формирати ново Одељење за високотехнолошки криминал са надлежношћу за целокупну територију Републике Србије.

С друге стране, сва првостепена суђења по одговарајућим предметима овог типа криминала и убудуће би требало да остану у надлежности **Већа за борбу против високотехнолошког криминала** Окружног суда у Београду (који ће од почетка 2010. године носити назив Виши суд). Пошто је за одлучивање у другом степену за дела високотехнолошког криминала надлежан „непосредно виши суд“, за другостепено одлучивање по правним лековима до краја 2009. године биће надлежан Врховни суд Србије, а касније Апелациони суд. Главни претреси ће се у будуће одржавати у две специјално адаптиране суднице у београдској Палати правде. Сагласно потребним компетенцијама и специјализације, судије које поступају у предметима високотехнолошког криминала имају дугогодишње радно искуство, а укључени су и у РАСО програм који се бави едукацијом из области злоупотребе информатичких технологија у криминалне сврхе.⁹

Иначе је, по прибављеном мишљењу са седнице свих судија, председник Окружног суда у Београду утврдио распоред судија тог суда за 2008. годину, којом приликом је у ово Одељење распоредио пет судија – од којих су двојица истражних судија, а троје судија су председници судећих већа. Истом приликом је одређен и председник Одељења за високотехнолошки криминал. Поменуте одлуке су у складу са ставом законодавца да председник Окружног суда у Београду распоређује судије у Веће за борбу против високотехнолошког криминала из реда судија тог суда, као и судије других судова упућених на рад у тај суд, а уз њихову сагласност. У сваком случају, распоређивање траје најдуже две године, а може бити и продужено одлуком председника Окружног суда у Београду, такође уз писмену сагласност распоређеног лица.

На плану обезбеђења релевантних доказа за дела компјутерског криминала и електронског пиратства делује специјализована полицијска јединица коју законодавац назива **Службом за борбу против високотехнолошког криминала**. Њеног старешину поставља и разрешава министар унутрашњих послова по прибављеном мишљењу посебног тужиоца. Исто тако, предвиђено је да министар унутрашњих

⁹ РАСО Serbia – Пројекат за борбу против економског криминала у Републици Србији започет је децембра 2005. године. Финансира га Европска унија, реализује Европска агенција за реконструкцију, а спроводи Савет Европе.

послова ближе уреди рад ове „службе“ одговарајућим подзаконским актом у складу са законом. Из тога се закључује да Служба за борбу против високотехнолошког криминала у организационом смислу припада полицији, али да истовремено представља и сервис јавног тужилаштва, јер у обављању конкретних послова откривања кривичних дела и хватања извршилаца високотехнолошког криминала у земљи и иностранству поступа по налозима и инструкцијама посебног тужиоца.

Пошто се имала у виду не само експанзија високотехнолошког криминала, него и недвосмислена законска обавеза, формирана је одговарајућа организациона целина („Служба“) за борбу против кривичних дела која се врше злоупотребама високих технологија. У ствари, она је формирана као Одељење за борбу против високотехнолошког криминала у оквиру Службе за борбу против организованог криминала, што значи да је систематизована у Управи криминалистичке полиције Дирекције полиције, тј. у седишту Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

У практичном поступању поменутог Одељења СБПОК током 2008. године такође су остварени охрабрујући резултати. Тако су полицијски службеници овог одељења од извршилаца кривичних дела високотехнолошког криминала одузели 53 рачунара и 48.400 компакт-оптичких дискова, са више десетина хиљада неовлашћено умножених ауторских дела (филмова, музике, рачунарских игрица и др.). Истовремено су полицијски службеници поднели кривичне пријаве Посебном тужилаштву за високотехнолошки криминал против 166 лица, што представља значајан пораст у односу на стање из 2007. године.

Одељење за борбу против високотехнолошког криминала је по природи ствари упућено на сарадњу са другим организационим целинама Службе за сузбијање организованог криминала, посебно са Одсеком за прикупљање и обраду дигиталних доказа у оквиру Службе за специјалне истражне методе, али и са осталим организационим јединицама Дирекције полиције. Исто важи и за друге службе у земљи и иностранству, којима је у надлежност стављено откривање, праћење и пресецање делатности организација и лица усмерених на вршење кривичних дела против интелектуалне својине, имовине и правног саобраћаја.¹⁰

У међувремену је Одељење за борбу против високотехнолошког криминала развијало свестрану сарадњу и са Националним централним бироом Интерпола Београд, будући да високотехнолошки криминал

¹⁰ Између осталих и са познатом британском службом за сузбијање организованог криминала (SOCA), у оквиру које делује Национална јединица за борбу против високотехнолошког криминала (National Hi-Tech Crime Unit – NHTCU) са седиштем у Лондону, која је основана у априлу 2001. године.

представља један од најчешће коришћених облика прекограничног (транснационалног) криминала. Ово утолико пре што је место за контакте које је доступно 24 сата сваког дана у недељи („пункт 24/7“) тренутно лоцирано у оквиру поменутог Националног централног бироа. Пошто ће након предстојеће ратификације Конвенције о сајбер криминалу бити неопходно да се проблем пункта 24/7 трајно разреши, сматрамо сасвим рационалним решењем да он и даље остане у Националном централном бироу Интерпола Београд, да би се олакшала међународна сарадња у борби против различитих облика високотехнолошког криминала.

4. Проблеми обезбеђивања електронских доказа и форензичких анализа

Појавни облици високотехнолошког криминала захтевају овладавање новим методима откривања кривичних дела, који подразумевају и прибављање доказа у електронској форми, који се у теорији и пракси називају дигитални, софтверски или компјутерски докази. Сматрамо да кључне факторе на овом плану представљају: ратификовање Европске конвенције о сајбер криминалу, усклађивање Кривичног законика са том Конвенцијом, новелирање Закона о организацији и надлежности државних органа у борби против високотехнолошког криминала, ступање на правну снагу Закона о јавном тужилаштву и Закона о судовима из 2008. године и, посебно, доношење новог Законика о кривичном поступку Републике Србије, који ће заменити постојеће законике из 2001. и 2006. године.

Наиме, ефикасно откривање и сузбијање високотехнолошког криминала укључује и веома специфичне оперативне мере и радње („радње претходне истраге“), као и посебне доказне радње („специјалне истражне технике“). У питању су интернет-патроле, пресретање телекомуникација у реалном времену, трагање на мрежи – Tracing и сл. Овакве и сличне мере често се срећу у упоредном праву. Штавише, неке националне полицијске јединице "патролирају" интернетом да би обезбедиле јавну безбедност и у тој области. Те јединице су развиле специфичне софтверске алате да би откриле кривична дела као што су хаковање или дистрибуирање тзв. децје порнографије.

У Републици Србији, нажалост, још увек нема законског основа за такве мере и радње. Наиме, могућност Посебног тужилаштва за високотехнолошки криминал за примену специјалних истражних техника ограничена је на примену чл. 234 ЗКП, који се односи на достављање података о стању пословних и личних рачуна осумњичених, али само за

кривична дела за која је прописана казна затвора од најмање четири године¹¹.

Због тога су надлежни државни органи принуђени да се користе постојећим, „класичним“ овлашћењима. Тако се прибављање електронске поште осумњиченог, односно окривљеног од интернет провајдера, уз наредбу истражног судије, спроводи применом чл. 85 ЗКП, којим је регулисана предаја писама, телеграма и других поштиљки од стране субјеката регистрованих за пренос информација, упућених окривљеном или које он одашиље, ако постоје околности због којих се може основано очекивати да ће дате поштиљке послужити као доказ у кривичном поступку.¹²

Поштанска, телеграфска и друга предузећа, друштва и лица регистрована за преношење информација су дужна да овлашћеним службеницима полиције (и Безбедносно-информативне агенције) омогуће извршење наведених мера. Неспорно је да оваква овлашћења омогућавају прикупљање комуникационих података у складу са одредбама Конвенције о сајбер криминалу, али проблеми у пракси настају због специфичности начина прибављања доказа за тако софистицирана кривична дела, будући да се до њих често долази мониторингом на мрежи у реалном времену ("on-line").

Изражен је и став да су кривичнопроцесне одредбе које су од посебног значаја за борбу против високотехнолошког криминала садржане у члану 232. ЗКП којим се даје могућност да истражни судија, на писмени и образложени предлог јавног тужиоца, нареди надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима (нпр. телефаксом, телепринтером, пејџером, електронском поштом – Интернетом и др.) оних лица за која постоји основана сумња да су сама или са другим лицима извршила одређена кривична дела. Овакво схватање је прихватљиво само делимично и условно, на пример када се конкретан случај високотехнолошког криминала односи на прање новца.

Овове иде у прилог чињеница да се Предлогом Закона о изменама и допунама новог ЗКП из 2007. године проширује круг кривичних дела за чије откривање се може користити посебна доказна радња аутоматског рачунарског претраживања личних и других података (тзв. растер претраге), и то на нека од типичних кривичних дела високотехнолошког криминала (дела против безбедности рачунарских података и кривично дело фалсификовања и злоупотребе платних картица).

¹¹ Упореди: Комлен-Николић Л., *op. cit.*, стр. 23

¹² Исто.

У основи је прихватљив и предлог да се коригују одредбе ЗКП које се односе на овлашћење припадника полиције да у преткривичном поступку (претходној истрази) предузимају потребне мере и радње.¹³ Иако по нашем схватању текст ове одредбе уопштеном формулацијом "и друге потребне мере и радње" дозвољава вршење прегледа рачунарских података на компјутеру или другом уређају или предмету који садржи такве податке у смислу оперативно-потражне радње, *de lege ferenda* је треба допунити експлицитним овлашћењем полиције да, по наредби истражног судије, а у смислу радње преткривичног поступка (претходне истраге), врше тзв. *on-line* претрес рачунарских података на компјутеру или компјутерској мрежи, односно другом уређају или предмету који садржи такве податке.¹⁴

Најзад, евидентно је да радња у преткривичном поступку (претходној истрази) и истрази за овај тип кривичних дела по природи ствари мора задирати у приватност лица, због чега је битно да то буде само у мери која је нужна и сагласна међународним стандардима у овој области. У том смислу с правом се инсистира на поштовању основних стандарда уставом гарантоване заштите од незаконитог претресања (пресретања и анализе порука) и заплене (сакупљања порука, програма и рачунара), тако да у поступању постоји равнотежа између интереса заштите приватности и друштвеног интереса за кривични прогон.

С тим у вези треба подсетити и на чињеницу да податке којима се нарушава право на приватност, а до којих дођу органи откривања и кривичног гоњења у току преткривичног поступка (претходне истраге) или истраге, они морају чувати као службену тајну и не смеју их користити ни у какве сврхе осим за потребе кривичног поступка.

5. Закључак

Континуирани развитак науке и технике извршио је значајан утицај и на облике и методе сузбијања криминалитета, док је експанзија развоја информационих технологија и телекомуникација омогућила коришћење доказа у електронској форми или, како их неки називају, дигиталних доказа који се у ранијој пракси нису могли ни замислити. Отуда је апсолутно прихватљиво, како становиште криминологије да свако друштво има своје наличје у криминалитету, тако и став криминалистике

¹³ Ђокић З.; Живановић С. (2004) „Проблеми прибављања, обезбеђивања и коришћења доказа у електронској форми, од значаја за кривични поступак“ у: *Тежки облици криминала*, ИКСИ;ВШУП, Будва, стр. 152.

¹⁴ У упоредном праву (Француска и др.) експлицитно се дозвољава *on-line* претрес, који се врши убацивањем одређеног компјутерског програма помоћу којег се подаци на циљаном рачунару прегледају док је он на Интернету.

да се високој техници криминалаца мора супротставити још вишом техником криминалиста.

У легислативном смислу, Република Србија је испунила низ међународних обавеза од есенцијалног значаја за борбу против високотехнолошког криминала. У питању су, између осталих, препоруке Савета Европе о криминалитету везаном за компјутере из 1989. године (Recommendation No. R(89)6), и о сагледавању проблема у кривичном процесном праву везаном за информациону технологију из 1995. године (Recommendation No. R(95), затим Директива ЕУ за заштиту компјутерских програма из 1991. године, Акциони план ЕУ о промовисању безбедније употребе Интернета из 1999. године, Резолуција о компјутерском криминалу VIII конгреса ОУН о превенцији криминалитета и др.

Осим тога, усвајањем Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала доследно је испуњена једна од најмаркантнијих међународних обавеза, које су за Републику Србију настале самим потписивањем Конвенције о сајбер криминалу у априлу 2005. године. Овим Законом је обухваћен широк спектар криминалних злоупотреба информационих и радиодифузних технологија, а посебно кривична дела код којих су рачунари средство извршења (Computer Related Crime), кривична дела код којих су рачунари објект извршења (Computer Crime), као и кривична дела противправног коришћења Интернета (Netcrime).

Важан део Конвенције о сајбер криминалу посвећен је обавезама држава у правцу осавремењивања прописа о кривичном поступку, потребе проистекле из постојања препрека у откривању и прибављању судски валидних доказа о кривичним делима у овој области. Земље потписнице требало би да створе нормативне претпоставке за увођење нових овлашћења и поступака како би се омогућило ефикасно спровођење истраге и процесуирање случајева информатичког криминала. Посебно је неопходно давање овлашћења државним органима у погледу брзе заштите, претраге, пресретања и узапћења рачунарских података релевантних за откривање починилаца кривичног дела.

У сваком случају неопходно је што пре ратификовати како поменути Конвенцију, тако и Додатни протокол уз њу, да би се након тога у национално законодавство уградила и конкретна решења која су *conditio sine qua non* њихове имплементације (пункт 24/7, трагање на мрежи и друге специјалне истражне технике, и сл.). Ово утолико пре што је Међународна алијанса за интелектуалну својину, коалиција која штити интересе седам трговачких асоцијација САД које се баве индустријом у области ауторског права, у свом „Специјалном 301“ извештају који се односи на пиратерију широм света, предложила да Србија буде смештена

на такозвану WASTH листу заједно са још 27 земаља у којима је стање заштите ауторског права на веома ниском нивоу.

6. ИЗАБРАНА ЛИТЕРАТУРА¹⁵

- [1] Бановић, Б. (2006), „Електронски докази“, у: *Ревиија за криминологију и кривично право*, бр. 3, стр.223–231.
- [2] Бећирић, Д. (2005), “Високотехнолошки криминал”, у : *Билтен Округног суда у Београду*, бр. 67, стр. 9.
- [3] Boni, W.; Kovacich G, L.(2000), *The Global Information Butterworth*, Woburn: Heinemann
- [4] Britz, M.T. (2004), *Computer forensics and cyber crime: An introduction*, New Jersey: Pearson Education.
- [5] Ветсби, Ц. Р. и др. (2004), *Међународни водич за борбу против компјутерског криминала*, Београд: Продуктивност АД.
- [6] Gercke, M. et al. (2008), *Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala*, Beograd: PACO Serbia – Projekat za borbu protiv ekonomskog kriminala u Republici Srbiji.
- [7] Живановић, С. (2008), „Практични аспекти високотехнолошког криминала“, у: *Примјена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета*, Интернационална асоцијација криминалиста, Брчко, стр. 138–152.
- [8] Ковачевић, Љ. (2005), „Конвенција о сајбер криминалу“, у: *Правни живот*, бр. 9, стр. 965–977
- [10] Крстић, Ј. (2007), "Изазови у борби против високотехнолошког криминала", у: *Криминалитет у транзицији: феноменологија, превенција и државна реакција*, ИКСИ, Београд, стр. 287–307.
- [11] Лепојевић, Б.; Лепојевић-Ковачевић, М. (2007), „Међународни стандарди у супротстављању компјутерском (cyber) криминалу и њихова примена у Србији“, у: *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр 1–2, стр. 265–291.
- [12] Миловановић, С. (2000), „Кривичноправни аспекти електронских хартија од вредности у виду злоупотреба и компјутерски

¹⁵ У попису изабране литературе неће се наводити дела од пре 2000. године, нити ће се понављати одреднице које су већ наведене у фуснотама, а које заједно са одредницама наведеним у попису представљају јединствени преглед литературе за даље изучавање ове проблематике.

- криминалитет“, у: *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2, стр. 56–68.
- [13] Рељановић, М. (2007), „Високотехнолошки криминал“, у: *Страни правни живот*, бр. 3, стр. 75–98.
- [14] Stephson, P.(2000), *Investigating Computer-Related Crime*, Boca Raton (etc.): CRC Press.
- [15] Спасић, В. (2006), „Актуелна питања у области сајбер криминала“, у: *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 1, стр. 107–130.
- [16] Цветковић, З. (2001) „Компјутерски криминал“, у: *Бранич*, бр. 2–3, стр. 5–11.
- [17] Džukleski, G. (1999/2000), „Najčesti oblici na izvršivanje na kopjurskiot kriminal vo SAD“ u: *Godišnik na Fakultetot za bezbednost*, br. 1, str. 66–70.
- [18] Шешић, З. (2006), „Кривичноправна заштита безбедности рачунарских података“, у: *Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени*, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе; Интермекс, Београд, стр. 171–183.

Prof. Dr Milan Milošević
Crime Police Academy

**LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS OF FIGHT
AGAINST HIGH-TECH CRIME**

Abstract: Discovering and fight against high-tech crime is a parallel process on the international and domestic level. In 2005 Republic Of Serbia signed the European Convention against sayber crime that will be implemented into the national legislation. In the meantime, our legal and social surrounding has changed, and this makes a positive environment for the fight against high-tech crime. Firstly, we will show the analysis of already existing kinds of this crime. Secondly, the shorter overview on reforms will be given, and finally, some specific operative actions and evidence collecting will be presented.

Key words: crime procedure, high-tech crime, police, ministry of justice, digital evidences, special investigation techniques.

Др Миле Ракић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

ТЕРОРИЗАМ И МАСМЕДИЈСКО МАНИПУЛИСАЊЕ ЈАВНОСТИ¹

Апстракт: *Насиље од стране терориста јавља се као метод демонстрације силе чију деструкцију прате изузетни психолошки ефекти што, у ствари, представља битну особину феноменологије савременог тероризма. Због тога информисање о насиљу, а нарочито о терористичким акцијама, треба да представља стручно и објективно информисање јавности о реалним могућностима тероризма данас. Нужно је да информисање буде засновано на чињеницама о објективним могућностима савременог тероризма и његовом месту и улози како у међудржавним односима тако и у односима унутар друштва једне државе. У противном, масмедији и извештавања о терористичким акцијама могу бити у функцији политичке манипулације, па чак и рекламирања тероризма, што је у основи контрпродуктивно у борби против тероризма.*

Кључне речи: *друштво, безбедност, масмедији, извештавање, политика, тероризам*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Очигледно је да и међу теоретичарима који се баве тероризмом данас постоје различити приступи његовом тумачењу и схватању. Схватање тероризма, нарочито после догађаја од 11. септембра 2001. год. у САД, постало је изузетно компликовано. У прилог томе иде сазнање да се у покушају дефинисања тероризма дошло до настанка око пет стотина дефиниција, од којих су неке међусобно чак и дијаметрално различите. Оно што је посебно индикативно јесте чињеница да тероризам данас

¹ Овај текст је рађен у оквиру пројекта “Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији” (149057Д), финансираног од Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

често покушавају објаснити и дефинисати медији на спектакуларан, а неретко и ненаучан (површан) и необјективан начин. Ово се у неким земљама, а посебно у онима које себе сматрају демократским, ради и путем фаворизовања искључиво пробраних вести и информација најчешће унапред одређених (фаворизованих) „експерата“. Комуниколошке науке нас уче да су масмедији средство јачања демократије, јер „разголићују односе који се не подударају са јавним моралом“². Они разноврсној публици презентују информације различитог садржаја, а њихов је значај у томе што омогућавају да друштвени, а нарочито безбедносни проблеми постану транспарентни. Начин презентирања вести и информација често може бити и тенденциозан, што може допринети повећању или смањењу политичко-безбедносне проблематике везане за тероризам.

2. НАЈЧЕШЋА КВАЛИФИКОВАЊА ТЕРОРИЗМА

Чињеница је да се свет у последњих петнаестак година суочио са екстремним порастом терористичких активности. Највећи допринос у информисању о тероризму су, поред обелодањивања конкретних извршених терористичких аката, њихове брахијалности, и давање одређених информација становништву. Прецизније говорећи, медијско извештавање и презентација тероризма начелно се може разматрати са неколико аспеката

- ☒ представљање тероризма као борбе за слободу,
- ☒ представљање тероризма као бруталног (насилничког) акта,
- ☒ представљање и извештавање о тероризму у циљу манипулација.

Нема сумње да се у овим приступима може констатовати заједнички именилац, а то је да извештавања о тероризму сасвим сигурно доприносе стварању одређених ставова и реакција према тероризму код становништва, а свакако и код државних безбедносних институција. Такође је неопходно истаћи да се приликом извештавања тероризам генерално квалификује као „напаст времена у коме живимо“. Објективности ради, истиче се да тероризам представља феномен данашњице (по његовим могућностима, особинама, циљевима итд.). Међутим, и тероризам као и многе друге појаве угрожавања друштва, тј. други политичко-безбедносни проблеми и извори угрожавања безбедности, има своју историјску развојну димензију, али са различитим фазама, интензитетом и методама експонирања.

² Врег, Франц: Демократско комуницирање, Сарајево, НУБ, 1991.год., стр. 53

3. ПРЕДСТАВЉАЊЕ ТЕРОРИЗМА КАО БОРБЕ ЗА СЛОБОДУ

Имајући у виду најчешће до сада уочене карактеристике тероризма, начин испољавања, методе деловања, коришћења средстава, потенцијалне могућности итд., извештавање о тероризму захтева посебан приступ, односно квалификованост.

Неспорно је да се десио 11. септембар у САД, а очигледна је и реакција САД после тог терористичког акта. Нарочито су индикативне акције, односно агресије које су уследиле као одмазда против неких земаља под изговором борбе против тероризма. У том контексту је немогуће пренебрегнути директан утицај САД на догађања у Србији, јер су оне директно допринеле отцепљењу Косова и Метохије од Србије. Међутим, претходно су дале огроман допринос разбијању СФРЈ, претњама светској безбедности размештањем својих нуклеарних база широм света, подржавањем сепаратистичких покрета и настојања на дестабилизацији безбедности у неким земљама и директним мешањем у унутрашње ствари суверених држава итд. С друге стране, све више је извештаја разних медија, а нарочито су интересантни и медији из САД, који су притиснути објективним чињеницама везаним за 11. септембар, и у којима се изражава сумња у аутентичност догађаја од 11. септембра. И сумње које се пласирају јавности у вези с мучењем ухапшених терориста у Гвантанаму, итд., имају несумњиво велики утицај на настанак и обликовање „новог“ става светске јавности према терористима и тероризму, с једне стране, и оних који се боре против њега, а међу којима САД свакако заузимају најважније место, с друге стране.

У првом случају се терористи и терористичке акције све чешће и све упорније настоје приказати као нешто нормално и легитимно, односно као једно од преосталих расположивих средстава у борби против светског (америчког) империјализма и хегемонизма. Нема сумње да је широм света велики део правдољубивог и демократски оријентисаног становништва, које подржава борбу против америчке хегемоније и које је из тих разлога спремно да оправда и тероризам уперен против САД и њихових савезника по оружју. Ради се о стварању малих, али значајних поена у корист тероризма. Рекли бисмо да у том контексту постоје објективне (реалне) околности и чињенице које доприносе оваквим ставовима тј извештавању о тероризму. С друге стране постоје и необјективне и непринципијелне околности и ставови који се користе за извештавање о тероризму, који се често веома тешко или тек након одређене временске дистанце могу схватити (открити). За овај други случај карактеристично је егзистирање ставова дела становништва које одобрава терористичке акције унутар једне или више држава које су

окарактерисане као недемократске државе, државе које угрожавају безбедност других држава, остварење хегемонистичких циљева. Ради се, дакле, о поистовећивању, односно априорном идентификовању, обично, дела становништва са владајућом елитом у држави, односно државном политиком. Свакако да овакво идентификовање (поистовећивање) захтева дубље анализе и истраживања. У том контексту се чак подржавају и терористичке активности уперене ка угрожавању унутрашње безбедности одређене државе. Подржавају се терористичке акције које су уперене ка отцепљењу дела територије суверене државе, што је нарочито било изражено на Космету. Медијска извештавања су се кретала у распону од оних објективних, којих је нпр. у Западној Европи било знатно мање, па до оних медија који су сатанизовали српски народ, званичну државну политику, и отворено агитовали за подршку светске јавности терористима на Космету, а касније и оружаним снагама, тзв. „Ослободилачкој војсци Косова“.

Често „операционализацију“ оваквих извештавања додатно подржавају и неке од невладиних организација или екстремни противници актуелене власти у држави својим саопштењима за јавност, а неретко се то чини и преко приватних телевизијских станица, приватне штампе итд., који су у неким земљама под строгим надзором владајуће политичке елите. Тако је било могуће на основу медијског извештавања сврстати медије у разне категорије, нпр. западни медији и њихово извештавање о Космету, источни медији и њихово извештавање, извештавање унутрашњих медија и оних финансираних споља; на основу односа према европским интеграцијама итд. Нема сумње да таква извештавања и данас доприносе заузимању одређених ставова (неретко пројектованих и жељених), па чак и поларизацији становништва по питању става према тероризму уопште, не само у одређеној земљи него и када се ради о међудржавним односима.

Са аспекта терориста, мултилатералан начин извештавања медија о терористичким акцијама и тероризму уопште може имати по њих позитиван ефекат. Политички лидери терористичких организација могу тако максимално искористити снажан утисак који масмедији остављају код становништва (мисли се на утицај на део становништва који тероризам схвата као један од начина одговора на глобализацију, хегемонизам итд.) и тај утицај максимално усмерити за остварење својих циљева. Због тога се може закључити да у ту сврху терористи морају бити или добро обучени за медијску промоцију и наступе или им у томе неко професионално помаже.³

³ У том контексту индикативно је сазнање да у БиХ има остатака терористичких група из протеклог рата, против којих актуелна власт у федерацији не предузима потребне мере ради њиховог хапшења или протеривања нпр. Ово највероватније из разлога што

Веома је важно да постоји и тзв. „циљана публика“. Овај термин представља фактор без којег не делује ниједан медиј. „Циљана публика“ је потребна како терористима тако и држави која се бори против терориста и тероризма уопште. Подударност потребе за циљаном публиком упозорава да онај ко упражњава тероризам рачуна на медијску експлоатацију својих идеја и активности, те настоји и сам експлоатисати те медије. Ако се овоме дода да је терористима неопходан публицитет, односно јавна промоција, онда је јасно да они без подршке масмедија у својој борби не могу успети. При томе, сувишно је износити чињеницу да и терористи могу наручити (платити) текст нпр. у новинама, телевизији, радију и сл. о сопственим извршеним акцијама, који ће се јавности пласирати у време и на начин који то терористима највише одговара. Такође, терористи могу наручити извештаје који су уперени против империјализма и хегемонизма, нпр., што додатно може да утиче на став читалаца према хегемонизму, глобализму, тероризму итд. Дакле, терористи своје унапред пројектоване извештаје могу пласирати становништву тако да обични грађани, а неретко и уредници новина и сл., веома тешко могу открити да се ради управо о тзв. „терористичком информисању“ (пропаганди, порукама итд.). Циљ терориста је, према томе, стварати анимозитет код становништва према свему ономе против чега, или против кога се терористи боре, с једне стране. С друге стране се доприноси величању сопствених акција, њиховом правдању пред јавношћу, па се чак и утиче на стварање регрутационе популације међу становништвом.

4. ТЕРОРИЗАМ КАО ЧИН НАСИЉА

Данас је објективно тешко наћи државне медије који отворено подржавају тероризам или оправдавају терористичке акте. Но, свет је данас више него икада раније бременит неправдама, кршењем људских права, изразитим социјалним раслојавањем становништва итд. Осим тога, јасно су уочљива настојања да се мали број људи безобзирно богати на рачун осталог већинског дела становништва. Речју, постоје огромне економске и многе друге разлике и супротности међу државама, а нарочито међу становништвом унутар њих. У свему томе фрустрирајуће је сазнање да постоје и они који сматрају да та неравноправност мора да се исправи, али по одређеном „моделу“ и одређеним „правилима“ који објективно нису једнако прихватљиви за све. Такође, чињеница је да

су терористичке групе управо финансиране од стране тадашње актуелене власти и несумњиво би било контрапродуктивно данас када БиХ тежи чланству у ЕУ отворати питање сарадње тадашњих политичара са терористичким организацијама, када се неки од тих политичара налазе и у актуелној власти.

постоји огромна разлика у војној развијености међу државама и да неке државе (нарочито западне) настоје ту огромну разлику у војној моћи да користе као аргумент убеђивања и присиљавања у циљу остварења искључиво сопствених циљева. Економски и војно развијене државе данас у односу на „остатак света“ имају моћ и дају себи за право да потчињавају тај остатак света. У суштини, ради се о, пре свега, настојању да се дође до природних богатстава која се налазе у другим земљама. Проблем настаје када се становништву у некој држави настоје насилно наметнути „нови“ стандарди у култури, историји, обичајима, итд., а све под паролом да се то ради управо за његово добро, у циљу изједначавања са осталим светом и сл. Сваки отпор тим настојањима се мање или више отворено санкционише. Будући да је војну моћ развијених и неразвијених држава немогуће поредити, остаје питање како се супротставити тим настојањима савременог поробљавања. Као један од начина у том супротстављању јавља се тероризам. Међутим, много је настојања и покушаја да се тероризам прикаже као револуционаран феномен, ослободилачки покрет и сл. Како се насиље, што тероризам у суштини јесте, не може оправдати насиљем, поставља се питање сврсисходности, односно оправданости оваквог третирања тероризма од стране појединих медија.

Иако се до сада може навести објективно велики број разлога за овакав став (однос) према тероризму у медијима, чини се посебно занимљивим, за ову прилику, онај разлог који представља покушај подизања свести, односно максималне пажње код становништва кроз претњу терористичким актом. Овакав став према тероризму заузима се, пре свега, тамо где се намерава утицати на неке догађаје, најчешће из политичког миљеа, при чему то не мора да значи аутоматско извођење терористичких акција. Често се наступа са аспекта ексклузивности тих претњи, детаљно „анализираних“ у некима од масмедија јер се настоји анимирати не само становништво једног града него становништво једне или више држава. Немогуће је пренебрегнути ставове огромног броја медија (нарочито западних) према дешавању и стању у Ираку пре, уочи и након извршене НАТО агресије на њега. Ништа мање није интересантан ни став тих медија према дешавањима у Авганистану, који је представљен као генератор који продукује терористе и који је произвео Бин Ладена и Ал Каиду која данас угрожава безбедност западних земаља. Да би се поспешила претња и брахијалност терориста, често се прибегавало и додатном медијском застрашивању тероризмом, као нпр. слањем порука са белим прахом (антракс) и сл. С обзиром на то да често има назнака да би могла бити извршена нека терористичка акција, објективно је немогуће од стране субјеката безбедности одмах демантовати таква медијска сазнања. Ова чињеница несумњиво доприноси порасту страха од тероризма, што опет неизоставно изазива

одређене реакције код становништва. Међутим, нарочито интересантним извештавањима о тероризму се чине она која тероризам представљају као одговор на хегемонизам, империјализам и глобализам. Без обзира на последице извршених терористичких акција, ове акције се оправдавају и величају са аспекта исправности терористичке идеологије, односа слабијег и јачег, односа наметања воље и сл. Основни проблем је што се у томе пренебрегава чињеница да се у суштини на тај начин оправдава насиље. Неретко се дешава да у земљи у којој се афирмативно износе чињенице о терористима долази до имиграције терориста, који, пракса то показује, постају проблем за ту земљу и претња њеном становништву. Последице се испољавају и на међудржавном плану.

У суштини, може се говорити да се на тај начин од стране појединих медија (не)намерно утиче на став становништва у смислу да, у зависности од садржаја и начина извештавања, он постаје афирмативан за „терористичку ствар“. Овакво афирмативно извештавање и подршка се могу наћи на интернет-сајтовима које користе терористичке организације и њихови симпатизери. У садржајима ових извештаја у основи је величање тероризма и терористичких акција као јединог, тј. једног од начина супротстављања империјализму односно западним вредностима.

Трећи разлог за овакво извештавање се може наћи у незнању и нестручности оних који извештавају о терористичким акцијама. Најчешће се овде прави грешка када се поједине криминалне радње изједначавају са терористичким акцијама, чиме се по аутоматизму тероризам квантитативно увећава. Ово опет за последицу може имати повећање страха и несигурности у земљи, али и у другим, нарочито суседним земљама, а што такође доприноси компликовању политичких и других међудржавних односа.

5. ТЕРОРИЗАМ И МАНИПУЛИСАЊЕ

Манипулисање извештавањем о тероризму се по правилу тешко открива, јер се најчешће ради о прикривеним (дозираним) намерама да се утиче на становништво одређене државе у циљу изазивања унутрашње дестабилизације, односно у циљу изазивања несигурности и неповерења становништва у државне органе и актуелну државну власт, нарочито у државне безбедносне институције (полицију, војску, судство итд.). Може се применити као облик специјалног рата према државама или регионима који су означени као мета. Најчешће се ради о увертири у друге радикалнице, па чак и оружане акције. Као индикативан пример за овакво стање могу послужити дешавања око Космета, Авганистана, Ирака итд. Познато је да су косметски Албанци изводили терористичке акције према легитимним органима безбедности, а потом и према неалбанском

становништву. При томе су неалбанско становништво убијали, киднаповали, наносили му огромну материјалну штету паљењем имања итд. Циљ им је био да трајно протерају неалбанско становништво. Супротстављајући се албанским терористима, а касније и наоружаним јединицама Албанаца насталим укрупњавањем и прерастањем из мањих терористичких јединица, легални органи безбедности СРЈ су били присиљени да адекватно одговоре. Те акције су од стране западних медија оцењене као злоупотреба и прекорачење нужне употребе силе. Неретко, право стање на Космету се прикривало, намерно изокретало, креирало по сопственом нахођењу или по директиви. Овакво извештавање је несумњиво допринело стварању негативног расположења становништва у западним, али и неким исламским земљама према српском становништву. Идентична збивања су била и када је реч о српском становништву у БиХ, које је означено као извор свих лоших дешавања на територији Србије и БиХ. Нарочито су Срби окривљени за дешавања на Космету, у Сребреници итд. Истине ради, било је и домаћих медија који су тенденциозно погрешно извештавали о догађајима на Космету, због чега су представници званичних државних органа (полиције и војске) неке извештаје морали демантовати. Планским и тенденциозним пласирањем (не)истина становништву западних земаља, уз чињеницу да је објективно извештавање дела новинара било онемогућено у западним медијима који себе називају демократским и слободним, несумњиво је створен анимозитет према српском народу, што је након кратког времена, уз вешто политичко манипулисање и притиске, те уз претходно уведене санкције, довело до подршке већег дела светске популације агресији НАТО-а на СРЈ. Уосталом, ништа мањег значаја за каснију оружану интервенцију није било извештавање о постојању НХБ оружја у Ираку, тероризму у Авганистану итд.. И након што се дошло до великог броја доказа да Ирак не поседује НХБ оружје, настављена је бесомучна и диригована медијска сатанизација власти у Ираку. Нарочито су оваква извештавања допринела подршци политици САД према Ираку, која је такође резултирала извршењем оружане агресије, уз огромну подршку и одобравање од стране већине земаља. Данас је у вези с Ираком извештавање сасвим другачије, пре свега у САД. Међутим, нико до сада није одговарао за такву злоупотребу медија. Због тога и даље постоји могућност да се о некој унапред одређеној земљи пише у негативном контексту и тако изазове анимозитет осталих према њој. За све то потребно је претходно да постоји политичко одобрење, односно потребно је да одређена земља буде интересантна савременим хегемонистима из политичких, економских, војних или неких других разлога да би била подвргнута медијској сатанизацији као увертири за евентуалне оружане акције. Дволичност на светској политичкој сцени постала је „нормални“ елеменат међународног општења. „Своје дволично

понашање, посебно у последњих педесетак година, Америка је вешто камуфлирала глобалним акцијама чији тобожњи ефекат би био бољитак за цело човечанство. Прво је то био рат против комунизма, затим рат против дроге, а данас је то борба против тероризма, да би крајњи резултат свих ових „добročинитељских“ дела била увек нека војна интервенција, као она против Вијетнама, Панама, Југославије, Авганистана или Ирака⁴. За причу о Ираку је свакако од значаја истинит податак да је тешко неке доказати да је потпуно беспомоћна земља, измучена деценију примењиваним санкцијама споља и изнутра вођена окрутним лидером који је одговоран за смрт више хиљада својих неистомисљеника, опустошена ратовима и унутрашњим терором, могла бити озбиљна претња најмоћнијој сили света. Да иронија буде већа, Тони Блер је пред крај 2003. године признао да Ирак нема и није имао оружје за масовно уништавање због кога су САД ипак извршиле агресију на њега. Реакција медија у западним земљама на ову информацију је била знатно мања него што се то од јавности очекивало. Разлози за то се могу тражити у више праваца, а највероватније је да су медији под директном контролом актуелне власти, ма колико се истицала слобода медија.

Двојне стандарде информисања САД су примениле делећи Европу на стару и нову. По тој подели стара конзервативна Европа, због осуде агресије на Ирак, доживела је претећи прекор, док је онај део нове Европе који је безрезервно оправдавао и подржавао напад на Ирак проглашен за кооперативан и прогресиван. Дакле, двоструки стандарди нису ништа ново за САД, тог „највећег борца против тероризма“. Они су одређени, грађирани и функционишу у зависности од тога да ли злочине чине клијентске државе или оне које са САД немају блиске односе. Такав став су САД задржале и у погледу терористичких акција на Космету, што им је касније омогућило да на територији суверене државе оснују једну од својих највећих војних база.

6. МЕДИЈСКИ ШАБЛОН МАНИПУЛИСАЊА

Да би се медији могли (зло)употребити за остварење одређених циљева, мора се познавати механизам њиховог коришћења. У том смислу познато је да су медији, без обзира да ли се ослањају на државне (званичне) или недржавне (незваничне) изворе, по природи ствари отворени део друштва. И површном анализом медија која се баве ненаучном проблематиком, може се открити методологија извештавања. Примарно је за готово све медије да им је у првом плану брзина и

⁴ Ђурић, В.: „На половини пута“, Владимир Путин и васкрс Русије – други део, Београд, 2004, стр. 70.

спектакуларност у ономе о чему извештавају. Дакле, примарно им је привући што већу пажњу јавности, па им је тек онда у интересу изнети одређену информацију или вест. Такви случајеви се дешавају често, јер готово свакодневно долази до спектакуларних догађаја који привлаче пажњу јавности.

Будући да је, посматрано са техничког аспекта, могућност извештавања данас уједначена, може се говорити само о аспектима објективности (истинитости) извештавања. Разлика која при томе постоји огледа се само у организацији извештавања, средствима извештавања, различитим шаблонима итд., што је занемарљиво у односу на објективност извештавања. Дакле, онај ко познаје тај шаблон медијског извештавања, има огромну шансу да искористи медије за остварење својих циљева.

Међутим, данас постоји могућност да се до одређених информација дође на више начина. Један од тих начина представља и долажење до информација путем интернета. Данашње медијско извештавање је незамисливо без коришћења интернет технологије – услуга. Ипак, интернет има и своје мане, које се огледају у томе да сви не поседују компјутере, што може изазвати и осећај мање вредности (завидности) код одређеног дела становништва (пре свега у социјално-економском смислу). Ипак најтрагичнијом се чини могућност злоупотребе интернета од оних који га користе за креирање својих извештавања. Као оригиналан пример злоупотребе интернета може нам послужити негативно искуство с репортерским извештавањем о стању у средњој Африци 1996. године. Извештавајући о настанку велике избегличке кризе у Гоми, новинар ББЦ-а Ник Говинг некритички је пренео ставове владе у Руанди, што је, због чињенице да су се на његова извештавања ослањали остали медији као и многе обавештајне службе, имало негативне последице – одустајање од војне интервенције припадника снага УН која је већ била испланирана и која је одложена. Ова дешавања су ишла у прилог победи тадашње владе у Руанди. Догађај је превагнуо у страховању које је владало у Белој кући у Вашингтону због опасности од понављања негативних искустава и последица из Сомалије. Нажалост, као директна последица тог догађаја, сукоб који је тада био још увек унутрашњи, проширио се на суседне земље....⁵

Међутим, на интернету данас постоји више од две хиљаде сајтова терористичких организација, којима је због кратког и брзог креирања објективно тешко ући у траг. Овоме је, свакако, основни узрок могућност коришћења ничим лимитираног простора глобалне мреже интернета. Тако су и терористи у позицији да пропагирају своје идеје, објављују

⁵ Бандула, Д.: „Асиметрични изазови глобализације“, Хрватски војник, Загреб, 2001, бр. 68, стр. 7–12.

приручнике за деловање и упутства за акције, прикупљају средства за своје даље активности, комуницирају са јавношћу итд. Ипак, сами терористи, ако нису посебно обучени и истренирани за коришћење интернета и уопште медијско представљање не могу очекивати да ће медији сами од себе пружити информације о теоризму или да ће с њим манипулисати. Чињеница је да медији пружају информације из широког спектра различитих друштвених и политичких питања, па се може очекивати да се информисање може злоупотребити само извештавањем, нпр. нестручних новинара, о проблематици тероризма, али и намерним (нарученим) тенденциозним информисањем. Због могућности коришћења медија и злоупотребе медијског информисања несумњиво је да се и данас користе прљави пропагандни трикови, јер мета на којој је отровна жаока обавезно је крива за оно што ће јој се догодити.

Све веће сиромаштво и беда с једне стране, и богатство малог дела земаља с друге стране, несумњиво провоцирају настанак нових облика тероризма који ће, пре свега, бити уперен према тим богатим земљама. Због тога ће и терористи морати да примене нову тактику употребе медија за своје потребе, при чему ће у циљу постизања спектакуларности изводити терористичке акције тамо где им то буде најлакше изводљиво. Дакле, на тај начин ће бити потенцијално угрожене све земље и глобално становништво. Двоструки стандарди за терористичке акције ће морати уступити место принципу универзализма. Односно, биће неопходно да сва медијска извештавања објективно квалификују терористичке акције, ма где се оне изводиле, а не као до сада, примењивањем дуплих стандарда, као што је био случај са Косметом нпр. Смишљено (диктирано) извештавање о теророризму може да утиче не само на исход терористичке акције него да има утицај и на знатно шира дешавања, на односе унутар државе али и на међудржавне односе.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Несумњиво је да медији имају кључну улогу када су у питању последице катастрофе неког терористичког акта. Медији дају најчешће прве информације и вести о учињеном терористичком акту. Неретко, оне су извор значајних информација, али и инструкција које се односе на службе безбедности. Међутим, медији често нису припремљени за терористичке акције, што се најчешће веома једноставно може уочити. Питање је само да ли се ради заиста о пуком (нехотичном) или о нарученом незнању. Имајући у виду савремене политичко-безбедносне и привредне односе међу државама као и тенденције привредно развијених земаља ка остварењу глобализације, све је јасније да ће у наредном периоду тероризам бити све атрактивнији облик супротстављања тим

тенденцијама. Одговорност медија и уопште медијско извештавање на тему оваквих облика насиља ради политичких циљева, намеће се као важан фактор у заштити савременог демократског друштва. Медијско извештавање испод нивоа свих професионалних стандарда лако може бити искоришћено у функцији терориста, али и империјалиста, тј. као фактор дестабилизације безбедности и мира у политички и економски забринутој светској јавности. Дајући публицитет терористичким акцијама, медији постају важна полуга у пропаганди идеја терориста, али такође могу имати улогу промовисања империјализма, што објективно доприноси дестабилизацији глобалне заједнице.

Од значаја је, нарочито данас, чињеница да постоје двоструки стандарди медијског извештавања: извештавање неких медија иде низ а неких уз „длаку“ интересима САД. На тај начин се не доприноси борби против тероризма, већ се примарно доприноси промоцији и наметању политике двоструких стандарда на међународној сцени.

Комбинација економије, политике и тероризма, која је потпомогнута синхронизованим медијима, свет може довести на ивицу глобалног сукоба цивилизација. Савремена цивилизација изгледа да није свесна да монопол у стварању данашње политике и односа међу државама припада масмедијима, тј. комуникацијским империјама које у наше домове уносе слике спољног живота често уобличеног по нечијој жељи и у нечијем интересу. С друге стране и тероризам се прилагођава променама у друштвеном окружењу. Догађаји везани за тероризам се стварају, пласирају и реализују уз намерно креирање масовности и брахијалности, како би последице биле интензивније и како би њихов утицај у пропагандном смислу био већи. Терористичка акција се шири, осим на оружаном плану, и на плану масовне хипнозе конзумента масмедија, који одлуке доносе неретко под дејством презентираних медијских информација, а које често не представљају реалан одраз стварности. Због тога у масмедијском информисању не би смело бити импровизовања, јер би то могло имати несагледиве последице по регион, али и по човечанство у целини. Доследност професионалног медијског извештавања о тероризму нема алтернативу и гарант је правде и истинитости. Двојни стандарди извештавања представљају велику опасност или чак и узрок раздора и отворених сукоба међу државама и међу народима.

8. КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Alexander, B. J.: Future War, Thomas Dunne Kooks, New York, 1999;
- [2] Бандула, Д.: Асиметрични изазови глобализације, Хрватски војник, број 68, Загреб,
- [3] 2001;
- [4] Bodansky, Y.: An intimade History of Killing, Basic Books, New York, 1999;
- [5] Димитријевић, В.: Тероризам и екстрадиција, Зборник Правног факултета у Загребу, 1979;
- [6] Ђурић, В.: На половини пута, Владимир Путин и васкрс Русије – други део, Београд, 2004;
- [7] Фукујама, Ф.: Крај историје и последњи човек, ЦИД, Подгорица, 1997;
- [8] Јовашевић, Д. – Ракић, М.: Тероризам – безбедносни и правни аспекти; ИПС, Београд, 2007;
- [9] Прленда, А.: Одговорност медија у савременим асиметричним сукобима, ФКН, Криминалистичке теме, број 1–2, Сарајево, 2003;
- [10] Радојковић, З.: Тероризам и средства комуникација, НИРО „Дечије новине“, Горњи Милановац, 1988;
- [11] Ракић, М.: Неки аспекти технологизације савременог тероризма, ФКН, Криминалистичке теме. број 1–2, Сарајево, 2003;
- [12] Ракић, М.: Неки аспекти технологизације савременог тероризма, ФКН, Криминалистичке теме, број 1–2, Сарајево, 2003;
- [13] Ракић, М.: Безбедносна превентива – стање и перспектива едукације субјеката безбедности, ИПС, Београд, 2007;
- [14] Ракић, М.: Неки од прагматичних начина за превазилажење тероризма у СРЈ, Зборник радова ФЦО, Београд, 2000;
- [15] Ракић, М.: Неки од нетрадиционалних начина угрожавања безбедности и развоја државе и друштва, Политичка ревија, број 3, ИПС, Београд, 2005;
- [16] Ракић, М.: Нужност раздвајања појмова тероризам и организовани криминалитет, Безбедност, полиција, грађани, број 2, ВШУП, Бања Лука, 2005;
- [17] Шабани, А.: Друштво ризика – од терора несигурности ка антропологији страха, ФКН,
- [18] Тофлер, А.: Рат и антират, Педеија, Београд, 1998;
- [19] <http://video.google.com/videoplay?docid>

Dr Mile Rakić
Police college
Banja Luka

TERRORISM AND MASS-MEDIA PUBLIC MANIPULATION⁶

Abstract: Violence done by terrorists appears as a method of force demonstration, whose destruction follow extreme psychological effects, one of most important characteristics of the contemporary terrorism. We should have objective and professional public informing on terroristic acts and real danger of terrorism. It is necessary that informing has to be based on facts on terrorism and its role in international community. Otherwise the mass-media and reporting couldbe used as tools of political manipulation or advertising, which is counterproductive in a fight against terrorism.

Key words: sociaty, security, mass-media, reporting, politics, terrorism.

⁶ This text is done in the project „Social and political presumtions in building of democratic institutions in Serbia“ (149057D) financed by the Ministry for Science and Technology of Republic of Serbia.

Мр Дарко Паспаљ
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

**ЛАТЕНТНЕ МОТОРИЧКЕ СТРУКТУРЕ
ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ТЕХНИКЕ
ЧИШЋЕЊА НАСТУПАЈУЋЕ НОГЕ ИЗ
ПРОГРАМА СФО**

Резиме: Истраживање је спроведено на узорку од 84 студента прве године ВШУП из Бање Луке, старости између 19 и 21 године. Основни циљ истраживања је идентификација латентних моторичких способности и неких морфолошких карактеристика које су значајне за ефикасно извођење технике чишћења наступајуће ноге из програма Специјалног физичког образовања. За реализацију овог истраживања примијењена је батерија од седамнаест моторичких и двије морфолошке варијабле. Добијени резултати показују да изоловане главне компоненте објашњавају 64,41% заједничке варијансе цијелокупног система примијењених варијабли, при чему је изоловано седам фактора који у највећој мјери детерминишу технику чишћења наступајуће ноге из програма Специјалног физичког образовања, а означени су као координација цијелог тијела, фреквенција покрета, реализација ритмичких структура, експлозивна снага опружача ногу, тјелесна димензионалност и одржавање равнотежног положаја у условима смањеног ослоња. Добијени резултати би могли послужити као оријентација за развијање одређених моторичких способности, али и као смјерница при изради батерије тестова за процјену моторичких способности при провођењу процеса селекције кандидата за упис у Високу школу унутрашњих послова.

Кључне ријечи: специјално физичко образовање, техника чишћења наступајуће ноге, моторичке способности, морфолошке карактеристике.

1. Увод

Специјално физичко образовање (у даљем тексту СФО), као интегрални дио цјелокупног образовања на Високој школи унутрашњих послова, спада у уже стручне предмете који су својим садржајем и циљем у директној повезаности са развојем оних способности и знања која помажу успјешнијем обављању професионалних задатака. Изучава се три семестара, а реализује кроз три испитна нивоа. На основу анализе ефикасности техника из програма СФО-а, примјењује се модел фазног учења специфичних моторичких структура, које се проводи кроз основну, усмјерену и ситуациону обуку. Поред осталих техника, студенти уче до нивоа примјене и технике чишћења као што су: чишћење заостале ноге, чишћење наступајуће ноге, чишћење преко обје ноге, чишћења са полуконтактом и чишћења без контакта. Наведене технике се изучавају у основној и усмјереној обуци, а примјењују при рјешавању ситуационих проблема различитих нивоа сложености у ситуационој обуци. Све то изводи се у директном сукобу са нападачем у условима непрестаног мијењања динамичке ситуације са контролисаном деструкцијом, што захтијева добру усвојеност техничко-тактичких стереотипа који се примјењују, као и способност тренутне реорганизације тих стереотипа у новонасталим условима.

У ограниченом временском периоду едукације овако сложеним захтјевима немогуће је у потпуности одговорити без познавања одговарајућих психомоторних способности појединца, због чега је, поред осталих законитости, важно установити и који су то фактори који су значајни за ефикасно и економично усвајање, те практичну примјену одређених елемената техника чишћења из програма СФО-а.

2. Предмет, циљ, и задаци истраживања

У већем броју раније објављених истраживања утврђено је да ефикасност усвајања садржаја из програма Специјалног физичког образовања у значајној мјери зависи од моторичких способности и морфолошких карактеристика студената. У том контексту и предмет овог истраживања односи се на процјену квалитета усвојености технике чишћења наступајуће ноге као основног елемента примјене специјалних знања и способности. Циљ је идентификација латентних моторичких способности и неких морфолошких карактеристика које су значајне за усвајање и извођење технике чишћења наступајуће ноге из програма Специјалног физичког образовања. Ова анализа треба да изолује факторе

који у највећој мјери детерминишу технике чишћења, како би се добијени резултати могли примијенити, како у периоду едукације тако и у процесу селекције кандидата за упис у Високу школу унутрашњих послова.

3. Методологија истраживања

3.1. Узорак испитаника

Узорак испитаника су сачињавала 84 студента прве године Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци, мушког пола, старосне доби између 19 и 21 године. Сви испитаници су били клинички здрави, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација. Студенти који су имали ранија знања компатибилна са техникама чишћења из програма СФО-а, овим истраживањем нису били обухваћени.

3.2. Узорак варијабли

За реализацију овог рада примијењена је батерија од седамнаест моторичких и двије морфолошке варијабле. Из простора морфолошких варијабли мјерене су: тјелесна висина (ТВ) и тјелесна тежина (ТТ), док је за процјену моторичких варијабли примијењена Еурофит батерија са сљедећим тестовима: провлачење и прескакање (МБКПОП), кораци у страну (МАГКУС), окретност на тлу (МАГОНТ), полигон натрашке (МРЕПОЛ), неритмичко бубњање (МРКБУБ), ударање по хоризонталним плочама (МКРПЛХ), бубњање ногама и рукама (МКРБНР), стајање на двије ноге уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима (МБАУ2О), стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима (МБАУ1О), стајање на двије ноге попречно на клупици за равнотежу са отвореним очима (МБАП2О), стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу са отвореним очима (МБАП1О), тапинг руком (МБФТАП), тапинг ногом (МБФТАН), тапинг ногама о зид (МБФТАЗ), скок удаљ с мјеста (МФЕСДМ), скок увис с мјеста (МФЕСВМ), скок увис из залета суножним одразом (МФЕСВЗ) и специфични тест чишћење наступајуће ноге – de ashi barai (ДАБ).

3.3. Опис истраживања

Измјерене су и утврђене моторичке способности и морфолошке карактеристике студената. Мјерења моторичких способности спроведена су у послеподневним терминима, при температури ваздуха од 25° Целзијусових, док је мјерење морфолошких карактеристика урађено у пријеподневним часовима. Испитаници су долазили на мјерење у

групама од по 25, а при мјерењу су били обучени у спортско одијело (гаћице, мајица, патике). Мјерење су обавили за то едуковани испитивачи. Сви тестови су стандардизовани, а били су распоређени тако да се након једног урађеног теста сасвим уклони утицај замора насталог при претходном тесту. Како би се спровела мјерења моторичких способности, коришћени су: штоперица са 1/10 секунди, 4 оквира од шведског сандука, 4 струњаче, кимоно за цудо, сто, 2 столице, школска клупа, метроном, клупица за равнотежу, даска за тапинг руком, дрвена конструкција за тапинг ногом, одскачна даска, кројачки метар, самољепљива трака у боји и 30 струњача за цудо. За мјерење тјелесне висине и тјелесне тежине коришћен је антропометар по Мартину са могућношћу читавања од 0,1 цм и медицинска децимална вага са могућношћу читавања од 0,1 кг.

Укупна едукација техника чишћења трајала је 8 часова, након чега је експертском оцјеном три испитивача утврђен достигнути ниво квалитета извођења технике чишћења наступајуће ноге. Испитаници су изводили технику два пута, а за вријеме извођења технике били су окренути тако да је тори према испитивачима код првог извођења технике био окренут лицем а код другог леђима. Извођење технике је снимано видео камером која је била постављена тако да је сниматељ могао снимити најбитније фазе извођења технике. Испитивачи су оцјењивали извођење технике независно један од другог, оцјенама од 5 до 10.

3.3.1. Опис извођења технике

Техника се изводи из основног става и десног гарда у кретању тако што уке¹ започиње кретање уз истовремен искорак десном ногом напријед, гурајући торија² десном руком у предјелу лијевог рамена према назад, услед чега тори ради закорак десном ногом у десну страну, истовремено повлачећи десни рукав укеа својом лијевом руком налијево и надоље. У исто вријеме тори десном руком вуче лијеви ревер кимона укеа према горе, тако да покрет његових руку подсјећа на окретање волана. Заједно са покретима руку тори, који је цјелокупну своју тежину пребацио на десну ногу, табаном стопала своје лијеве ноге дочекује укеову десну ногу у висини скочног зглоба и дијагоналним замахом у своју десну страну чисти укеову десну ногу, уз истовремено повлачење лијевом руком ка себи и гурање десном руком надоље, бацајући га при том на лијеви бок испред својих ногу, исправљајући при том своје тијело нагоре, како би на тај начин контролисао пад укеа са циљем онемогућавања да он удари леђима и главом о подлогу и тако задобије

¹ Уке - испитаник на којем се изводила техника

² Тори – испитаник који је изводио технику

повреду. Ово избијање које је најважнији дио бацања мора се извести великом брзином управо у оном моменту када уке треба да ступи десном ногом на подлогу а да при том није стао на њу.

3.3.2. Статистичка обрада података

Статистичка обрада података урађена је на персоналном рачунару Пентијум 4, уз коришћење апликационог статистичког програма СПСС (верзија 10,00). Подаци добијени истраживањем обрађени су параметријском статистичком процедуром – факторском анализом, при чему су прије саме анализе израчунате вриједности Кајзер–Мајер–Оклинов (КМО) и Бартлетовог теста значајности, како би се утврдило има ли смисла проводити ову анализу на систем примијењених варијабли. За утврђивање латентне структуре моторичких варијабли коришћен је метод главних компоненти, а одређивање броја главних компоненти урађено је примјеном Кајзер–Гутман критерија, према којем највећу количину информација дају само оне компоненте чији су карактеристични корјенови већи или једнаки 1,00.

4. Интерпретација резултата са дискусијом

Прије саме примјене факторске анализе утврђена је подобност матрице израчунавањем КМО коефицијента као мјере репрезентативности скупа манифестних варијабли, при чему је добијена вриједност (0,619) која указује на задовољавајућу репрезентативност.

Бартлетовим тестом сферичности матрице интеркорелација одбачена је нулта хипотеза (која претпоставља да је матрица интеркорелација једнака матрици идентитета), што указује на то да је оправдано примијенити факторску анализу на предложеним варијаблама.

Табела 1. Вриједности КМО коефицијента и Бартлетовог теста сферичности

Кајзер-Мајер-Олкинов коефицијент		.619
Бартлетов тест сферичности	вриједности χ^2 теста	440.918
	Број степени слободе	190
	Ниво значајности	.000

У табели 2 приказане су вриједности карактеристичних корјенова и објашњених дијелова варијансе прије и после ротације Варимакс методом са Кајзеровом нормализацијом. Према Кајзер–Гутман критерију екстраховано је седам главних компоненти које објашњавају 64,40%

заједничке варијансе система примијењених варијабли. Прва главна компонента објашњава 14,45% заједничке варијансе, при чему њен карактеристичан коријен има вриједност од 2,89. Карактеристичан коријен друге главне компоненте има вриједност од 2,18, а сама компонента објашњава 10,91% заједничког варијабилитета посматраних варијабли. Трећа главна компонента објашњава 9,11% заједничког варијабилитета чији карактеристичан коријен износи 1,82, док остале главне компоненте редом величина објашњавају 8,53%, 7,80%, 6,90% и 6,69% са вриједностима карактеристичних корјенова од 1,71, 1,56, 1,38 и 1,34.

Табела 2. Вриједности карактеристичних корјенова и објашњених дијелова варијансе прије и после ротације Варимакс методом са Кајзеровом нормализацијом

Компоненте	Иницијални корјенови			Екстракција суме квадрата			Ротација суме квадрата		
Укупно	% од варијансе	Кумулативни %	Укупно	% од варијансе	Кумулативни %	Укупно	% од варијансе	Кумулативни %	
1	4.078	20.392	20.392	4.078	20.392	20.392	2.891	14.454	14.454
2	1.996	9.978	30.370	1.996	9.978	30.370	2.183	10.915	25.369
3	1.713	8.564	38.933	1.713	8.564	38.933	1.822	9.112	34.481
4	1.573	7.867	46.801	1.573	7.867	46.801	1.707	8.534	43.014
5	1.301	6.507	53.308	1.301	6.507	53.308	1.561	7.804	50.819
6	1.175	5.876	59.183	1.175	5.876	59.183	1.380	6.899	57.718
7	1.045	5.223	64.406	1.045	5.223	64.406	1.338	6.688	64.406
8	.983	4.914	69.320						
9	.911	4.557	73.877						
10	.858	4.289	78.166						
11	.773	3.863	82.029						
12	.666	3.328	85.358						
13	.558	2.789	88.147						
14	.510	2.550	90.698						

15	.428	2.140	92.838						
16	.403	2.015	94.853						
17	.326	1.628	96.481						
18	.288	1.440	97.921						
19	.240	1.200	99.121						
20	.176	.879	100.000						

У табели 3 приказане су вриједности комуналитета, односно оног дијела варијансе варијабли који је објашњен дјеловањем заједничких фактора. Добијени резултати указују да је најбоље објашњен варијабилитет (преко 80%) за варијаблу морфолошког простора ТВИС, којом се испитује тјелесна висина, затим три варијабле (преко 70%): тест ударање по хоризонталним плочама МКРПЛХ, тјелесна тежина ТТЕЗ и скок удаљ с мјеста МФЕСДМ, док је код девет варијабли објашњен варијабилитет преко 60% и пет варијабли преко 50%, на основу чега је могуће закључити да су сви тестови погодни за поуздано закључивање.

Табела 3. Вриједности комуналитета

	Иницијалне вриједности	Екстраховане вриједности
ДАБ	1.000	.753
МБКПОП	1.000	.598
МАГКУС	1.000	.647
МАГОНТ	1.000	.630
МРЕПОЛ	1.000	.578
МКРБУБ	1.000	.667
МКРПЛХ	1.000	.784
МКРБНР	1.000	.649
МБАУ2О	1.000	.679
МБАУ1О	1.000	.530
МБАП2О	1.000	.602
МБАП1О	1.000	.696
МБФТАП	1.000	.568
МБФТАН	1.000	.544
МБФТАЗ	1.000	.322
МФЕСДМ	1.000	.761
МФЕСВМ	1.000	.639
МФЕСВЗ	1.000	.646
ТВИС	1.000	.834
ТТЕЗ	1.000	.754

Да би се задовољио принцип постизања једноставне факторске структуре тј. да би се максимално олакшала интерпретабилност добијених резултата, главне компоненте су ротиране Варимакс методом са Кајзеровом нормализацијом. Добијени резултати су приказани у Табели 4, из које се види да прва главна компонента која објашњава 14,45% заједничког варијабилитета највише корелира са тестом провлачење и прескакање – МБКПОП (0,720), којим се испитује брзина извођења сложених моторичких покрета, затим тестом тапинг ногом – МБФТАН (0,696), којим се испитује брзина покрета ногом, а потом са сљедећим тестовима: полигон натрашке МРЕПОЛ (0,648) – испитује се брзина кретања на неуобичајен начин, окретност на тлу МАГОНТ (0,585) – испитује се способност брзог извођења сложених кретања, неритмичко бубњање МКРБУБ (0,573) – испитује се осјећај за ритам, кораци у страну МАГКУС (0,541) – испитује се способност брзе промјене правца кретања. Друга главна компонента која објашњава 10,91% заједничке варијансе дефинисана је варијаблама: МФЕСДМ – скок удаљ с мјеста (0,818) и МФЕСВМ – скок увис с мјеста (0,708), дакле са тестовима којима се испитује експлозивна снага опружача ногу. Трећа главна компонента објашњава 9,11 % укупног варијабилитета, а корелира са варијаблама МБАП1О – стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу са отвореним очима (0,725), МБАП2О – стајање на двије ноге попречно на клупици за равнотежу са отвореним очима (0,713), дакле с тестовима којима се испитује равнотежа и МФЕСВЗ – скок увис из залета суножним одразом (0,613), тј. тестом којим се испитује експлозивна снага ногу. Четврта компонента објашњава 8,53% варијабилитета, а дефинисана је тјелесном висином ТВИС (0,839) и тјелесном тежином ТТЕЗ (0,783), дакле варијаблама које одређују тјелесну димензионалност. Пета компонента објашњава 7,80% варијабилитета, а дефинисана је варијаблама МКРБНР – бубњање ногама и рукама (0,780) и МКРПЛХ – ударање по хоризонталним плочама (0,643), дакле тестовима којима се испитује осјећај за ритам. Шеста компонента објашњава 6,90% варијабилитета, а дефинисана је варијаблама МБАУ1О – стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима (0,699) и МБАУ2О – стајање на двије ноге уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима (0,514), дакле са тестовима којима се испитује равнотежа. Седма компонента објашњава 6,69% заједничког варијабилитета, али у склопу ње се није издвојио нити један тест који је остварио статистички значајан појединачан утицај на критеријску варијаблу, па га као таквог не треба узети у разматрање.

Табела 4. Структура главних изолованих компоненти

	1	2	3	4	5	6	7
ДАБ	-.103	-6.300E-03	6.559E-02	1.480E-02	.128	-9.274E-02	-.845
МБКПОП	.720	-.160	-.114	.133	-.142	3.885E-02	4.054E-02
МАГКУС	.541	-.200	-4.754E-02	-5.787E-03	.169	-.394	.358
МАГОНТ	.585	-.319	-1.963E-02	7.217E-02	.207	-.136	.346
МРЕПОЛ	.648	-.240	-.164	.235	.101	-8.877E-02	2.450E-03
МКРБУБ	-.573	-.147	.148	.167	.487	.121	-.123
МКРПЛХ	-4.061E-03	.453	-.301	-6.677E-02	.643	.206	-.165
МКРБНР	5.144E-02	-3.882E-02	7.336E-02	-4.963E-02	.780	-.168	-4.119E-03
МБАУ20	-.187	-.393	.189	-.101	.322	.514	.275
МБАУ10	2.168E-03	9.600E-02	.164	7.427E-03	-4.632E-02	.699	6.375E-02
МБАП20	-.164	-4.550E-02	.713	.165	1.939E-02	.192	-2.005E-02
МБАП10	7.999E-02	.196	.725	-.220	-2.577E-02	.105	-.258
МБФТАП	-.182	.366	-.330	-.208	-.260	.423	-5.042E-02
МБФТАН	-.696	4.643E-02	-5.650E-02	-.204	-1.717E-02	-6.815E-02	8.516E-02
МБФТАЗ	-.326	.112	-.103	-.105	5.547E-02	-.335	.257
МФЕСДМ	-.193	.818	.199	8.242E-02	2.364E-02	7.681E-02	-4.522E-02
МФЕСВМ	-.305	.708	.128	.150	3.668E-02	-2.738E-02	5.855E-02
МФЕСВЗ	-.181	.369	.613	-.257	3.677E-02	-8.486E-04	.185
ТВИС	.159	.262	-8.093E-02	.839	-1.926E-02	-5.686E-03	.170
ТТЕЗ	.308	-3.851E-02	-2.994E-02	.783	-4.030E-02	-1.540E-02	-.206

Природа ових веза може се објаснити чињеницом да наведене варијабле у суштини детерминишу извођење технике бацања чишћењем наступајуће ноге. Обрасци моторних активности планирају се у мозгу, а команде мишићима углавном се шаљу путем кортикоспиналног и кортикобулбарног система. Техника бацања чишћењем наступајуће ноге је сложена структура, чији моторни програм обухвата више сложених покрета који се изводе са партнером на неуобичајен начин у условима смањеног ослона са наглашеном промјеном правца и ритма кретања. Могуће је закључити да је за извођење технике чишћења наступајуће ноге веома значајна унутармишићна и међумишићна координација, како би се рационално користила енергија и укључио само онај број моторичких јединица потребних за извођене моторичког програма, док је за правовременост, брзину и прецизност покрета потребно усклађивање рада моторичких јединица свих мишића према захтјеву кретања у којем учествују. Лако је, дакле, закључити да способност координације заузима најважније мјесто у смислу моторичког понашања, па је самим тим и за очекивање да ће већи ниво координације имати позитиван утицај на извођење технике бацања чишћењем наступајуће ноге. Поред координације, за извођење основних елемената технике веома значајне су

се показале и реализација ритмичких структура, брзина покрета ногом, експлозивна снага опружача ногу и одржавање равнотежног положаја у условима смањеног ослонаца. У првом дијелу покрета тори из нарушеног равнотежног положаја треба да повећа ниво активности ангажовањем снаге опружача ногу тако да тијело које се под дејством силе покреће у правцу кретања заустави и постави у нови равнотежни положај (гдје до изражаја долази брзо кретање и постављање тијела у положај за извођење технике чишћења), којом приликом се тежина преноси на стајну ногу која активно учествује у одржавању не само равнотежног положаја већ и као чврст ослонац за извођење технике. У другом дијелу покрета до изражаја долази међумишићна и унутармишићна координација, гдје се поред стајне ноге која се налазила у лаганој флексији (у сагиталној равни у односу на пројекцију тијела), а која се истовремено са покретом чишћења опружа у зглобу кољена и кука, укључују и покрети рукама у којима се наизмјенично смјењују рад лијеве и десне руке који се огледају у покретима вучења и гурања, чиме се уке доводи у стање неравнотеже, што резултује извођењем технике а потом и контролом пада укеа са циљем спречавања повређивања истог.

5. Закључак

На основу спроведене факторске анализе добијени су резултати који показују да изоловане главне компоненте објашњавају 64,41% заједничке варијансе цјелокупног система примијењених варијабли. Из система који је сачињавало седамнаест моторичких и двије морфолошке варијабле, екстраховано (изоловано) је седам латентних димензија. Прва компонента која објашњава 14,45% заједничке варијансе дефинисана је координацијом цијелог тијела, фреквенцијом тј. брзином покрета ногом и реализацијом ритмичких структура, а дефинисале су је сљедеће варијабле: провлачење и прескакање, тапинг ногом, полигон натрашке, окретност на тлу, неритмичко бубњање и кораци у страну. Други фактор који објашњава 10,91% укупног варијабилитета може се дефинисати као експлозивна снага опружача ногу, а дефинисан је варијаблама скок удаљ с мјеста и скок увис с мјеста. Трећа компонента, која објашњава 9,11 % заједничког варијабилитета, дефинисана је равнотежом и експлозивном снагом опружача ногу, а дефинишу је варијабле: стајање на једној нози попречно на клупици за равнотежу са отвореним очима, стајање на двије ноге попречно на клупици за равнотежу са отвореним очима и скок увис из залета суножним одразом. Четврти фактор који објашњава 8,53% укупног варијабилитета можемо означити као тјелесну димензионалност, будући да се пројектовао кроз двије морфолошке димензије (тјелесну висину и тјелесну тежину). Пета компонента која објашњава 7,80%

заједничког варијабилитета дефинисана је као способност реализације ритмичких структура, а дефинишу је варијабле бубњање ногама и рукама и ударање по хоризонталним плочама. Шести фактор који објашњава 6,90% укупног варијабилитета означен је као способност одржавања равнотежног положаја у условима смањеног ослона, а дефинисана је варијаблама стајање на једној нози уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима и стајање на двије ноге уздужно на клупици за равнотежу са отвореним очима. Седма компонента објашњава 6,69% заједничког варијабилитета, али у склопу ње се није издвојио нити један тест који је остварио статистички значајан појединачан утицај на критеријску варијаблу, па се она као таква није ни разматрала у коначном објашњењу извођења технике.

Резултати овог рада дјеломично указују на неке латентне моторичке способности и неке морфолошке карактеристике које су значајне за усвајање и квалитетно извођење технике чишћења наступајуће ноге из програма Специјалног физичког образовања. Могли би послужити као оријентација за развијање одређених моторичких способности, али и као смјерница при изради батерије тестова за процјену моторичких способности при провођењу процеса селекције кандидата за упис у Високу школу унутрашњих послова.

6. Литература

- [1] Благојевић, М., (1996): Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност учења цудо техника, Полицијска академија, Београд.
- [2] Божић, С., (1989): Утицај антропометријских димензија и способности брзог усвајања нових сложених моторичких задатака на ефикасност извођења техника бацања код студената Више школе унутрашњих послова. Магистарски рад. Факултет за физичко васпитање, Београд.
- [3] Гужвица, М.,(2003/2004): Релације морфолошких и моторичких карактеристика и ефикасност примјене појединих борилачких техника из програма Специјалног физичког образовања.
- [4] Гужвица, М., (2007): Предикција утицаја латентних моторичких способности и морфолошких карактеристика на успјешност извођења техника из програма Специјалног физичког образовања, Безбједност–Полиција–Грађани, 1/07, стр. 879–890. Бањалука.
- [5] Гужвица, М., (2008): Латентне моторичке структуре значајне за извођење удараца челом песнице, Безбједност–Полиција–Грађани, 1/08, стр. 21–30. Бања Лука.

- [6] Јовановић, С., Милошевић, М., Мудрић, Р., Арлов, Д., (1994): Неке методолошке смјернице за дијагностику и прогностику у Специјалном физичком образовању, Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања.
- [7] Метикош, Д., Хофман, Е., Прот, Ф., Пинтар, Ж., и Ореб, Г. (1989): Мјерење базичних моторичких димензија спорташа, Факултет за физичку културу, Загреб.
- [8] Милошевић, М., (1985): Одређивање структуре моторичких својстава милиционара, ВШУП, Земун.
- [9] Мудрић, Р., Јовановић, С., (2000): Модел моторичких карактеристика студената ВШУП, Зборник радова наставника Више школе унутрашњих послова – 2, Београд.

Mr Darko Paspalj

Police College

Banja Luka

**LATENT MOTOR STRUCTURES IMPORTANT FOR
TECHNOLOGY CLEANING COMING LEGS
FROM SPECIAL PHYSICAL EDUCATION**

Abstract: The research was conducted on a sample of 84 students the first year Police College from Banja Luka age between 19 and 21 years. The main aim of the research is the identification of latent motor skills and some morphological features that are important for effective cleaning performance techniques forthcoming feet from the program of special physical education. For the realization of this research applied the battery of seventeen motor and two morphological variable. To get results show that the isolated major components explain 64.41% of common variance of the overall system applied variables where the isolation of seven factors to the greatest extent, determine the cleaning technique forthcoming feet from Special physical education, and are marked as the coordination of all bodies, the frequency of movement, the realization rhythm's structure, explosive power triceps legs, Body dimensionality and maintenance balance position in terms of reduced support. The results could serve as orientation for the development of certain motor skills as well as guidelines in creating a battery of tests for the assessment of motor skills in the implementation process of selection of candidates for enrollment in the College of Internal Affairs.

Key words: special physical education, technology cleaning coming legs, motor abilities, morphological characteristics.

Мр Миломир Амовић

Замјеник предсједника Комисије за концесије БиХ

Мр Српко Косорић

Висока школа унутрашњих послова

Бања Лука

ТЕОРИЈСКИ АСПЕКТИ КОНЦЕСИЈА, ЈАВНИХ НАБАВКИ И ЈАВНО-ПРИВАТНОГ ПАРТНЕРСТВА

***Резиме:** Концесије и јавне набавке у Босни и Херцеговини уређене су посебним законима, а досадашња пракса показује да овако уређивање ових области није оправдало очекивања. Наиме, у свијету је у посљедњих петнаестак година развијен посебан облик заједничког учешћа јавног и приватног сектора у финансирању инфраструктуре и услуга кроз тзв. јавно-приватно партнерство (Public Private Partneship – ППП). Европска унија је тај модел посебно уредила својим актима и све земље чланице га успјешно примјењују у финансирању саобраћајне инфраструктуре, изградњи јавних установа, изградњи спортских и туристичких садржаја, уређењу и заштити околиша, пружању јавних услуга и сл. Стога овдје излажемо основне аспекте уређења концесија и јавних набавки у Босни и Херцеговини и европску праксу у овим областима.*

***Кључне ријечи:** концесије, јавне набавке, приватни капитал, јавно-приватно партнерство.*

1. Увод

Већ дужи низ година Босна и Херцеговина се налази у фази транзиције, промјене власничке структуре и реформе у скоро свим областима друштвеног живота. Босна и Херцеговина је определијелена за европске интеграције и потписала је “Споразум о стабилизацији и придруживању” са Европском унијом. Да би могла постати и њеним пуноправним чланом, један од услова је свакако и изградња

инфраструктуре у свим сегментима, изградња јавних и друштвених установа, унапређење јавних услуга и достизање стандарда Европске уније у складу са дугорочним развојним плановима и смјерницама које је усвојила Европска комисија.

Несумњиво да је за реализацију ових планова неопходно инвестирати веома замашна финансијска средства. За јавно финансирање постоје три могућности: директно државно финансирање, државно кофинансирање које подразумева активно учешће међународних финансијских институција и ограничено државно финансирање, које се односи искључиво на давање гаранција, тј. покривање ризика који не може бити покривен типичним економским и/или комерцијалним средствима¹.

Међутим, традиционалним јавним финансирањем такве инвестиције није могуће реализовати ни у много развијенијим земљама.

Проблеми јавног финансирања и развоја у државама централне и југоисточне Европе далеко су израженији него у развијеним земљама ЕУ, што аргументује чињеница да је већина земаља овог региона суочена са буџетским дефицитом, присуством монетарног одбора, те активном супервизијом Међународног монетарног фонда.

То упућује на потребу ангажовања страног и приватног капитала, а концесионарство и јавно-приватно партнерство представљају један од посебно погодних облика за такву врсту улагања.

2. Правни оквир за концесије и јавне набавке у Босни и Херцеговини

Области концесија и јавних набавки у Босни и Херцеговини уређене су посебним законима.

Концесије су уређене Законом о концесијама БиХ² (на државном нивоу), Законом о концесијама Републике Српске³ и Законом о концесијама ФБиХ⁴. Сва три Закона су донесена током 2002. године; припремани су истовремено, уз координацију Министарства спољне трговине и економских односа БиХ.

Законом о концесијама БиХ прописују се начин и услови под којима се могу додјелјивати концесије у Босни и Херцеговини, надлежност за додјелу концесија, институционална структура, надлежност и друга питања везана за рад комисија за концесије у Босне и

¹ Б. Ивковић и други, Концесије по БОТ моделу, „Прометеј“, Нови Сад, 1999, стр 18.

² Закон о концесијама БиХ, Сл. гласник БиХ, 32/02

³ Закон конвенцијама РС, Сл. гласник РС, 25/02

⁴ Закон о конвенцијама ФБиХ, Сл. новине ФБиХ, 40/02

Херцеговини, тендерски поступак, садржај и дјеловање уговора о концесији, права и обавезе концесионара и друга питања везана за концесије.

Овим Законом прописује се да предмет концесија у БиХ могу бити:

- ☒ изградња и кориштење или кориштење: путева и припадајућих инфраструктурних објеката, железничких пруга, пловних канала, лука и аеродрома;
- ☒ кориштење водотокова и других вода;
- ☒ изградња енергетских објеката;
- ☒ изградња и/или кориштење хидроакумулација, изузев преноса електричне енергије;
- ☒ истраживање и/или кориштење енергетских и других минералних сировина;
- ☒ истраживање и/или кориштење сирове нафте и земног гаса;
- ☒ кориштење грађевинских земљишта;
- ☒ кориштење шума и шумског земљишта;
- ☒ ловство и риболов;
- ☒ изградња, кориштење и управљање цјевоводним транспортом нафте и гаса и складиштење у цјевоводима и терминалима;
- ☒ игре на срећу;
- ☒ поштанске и телекомуникацијске услуге, изузев заједничких и међународних комуникација из члана III (х) Устава Босне и Херцеговине;
- ☒ путнички и теретни железнички саобраћај;
- ☒ јавни линијски превоз лица;
- ☒ кориштење љековитих, термалних и минералних вода;
- ☒ истраживање и/или кориштење неметалних минералних сировина, укључујући све секундарне минералне сировине утврђене посебним законом;
- ☒ хидромелиорациони системи и системи за вађење материјала из водотока и водних површина;
- ☒ уређивање и/или кориштење корита, обала ријека и језера;
- ☒ кориштење пољопривредног земљишта;
- ☒ простори и објекти природног и грађевинског наслеђа;
- ☒ друга добра утврђена у Документу о политици додјеле концесија.

Јавне набавке уређене су јединственим Законом о јавним набавкама у БиХ⁵ који је донесен 2004. године. Основни принципи које овај Закон прописује у најкраћем се могу дефинисати као принципи економичног кориштења јавних средстава и једнаког третмана добављача.

Закон дефинише уговорне органе на које се примјењују одредбе Закона, тј. све органе управе (на државном, ентитетском или локалном нивоу), јавне субјекте и јавна предузећа (на примјер предузећа која пружају јавне и комуналне услуге).

Према овом Закону, поступци јавних набавки се примјењују у:

- ☒ свим јавним набавкама с циљем обезбјеђивања робе, радова и услуга, укључујући и оне које уговорни органи директно или индиректно субвенционирају;
- ☒ оквирним споразумима.

Поступци се примјењују на све уговоре чија је вриједност изнад установљених вриједносних разреда, осим општих изузетака који су посебно наведени. Уговори на које се не примјењују одредбе Закона јесу :

- (а) уговори који се односе на државне тајне, као што је дефинирано релевантним законима, другим прописима и управним одредбама важећим у Босни и Херцеговини;
- (б) уговори чије извршење мора бити попраћено посебним мјерама сигурности, у складу с релевантним законима, другим прописима и управним одредбама важећим у Босни и Херцеговини;
- (в) уговори који се додјељују у складу са споразумом према којем се примјењује посебна процедура међународних, кредитних или донаторских субјеката;
- (г) уговори из области одбране који се односе на производњу или трговину оружјем, војном опремом и намјенским материјалом;
- (д) куповина или изнајмљивање, било којим финансијским средствима, земљишта, постојећих објеката или друге непокретне имовине или права која из њих проистичу.

Уговори о концесијама су изузети из овог Закона и додјељују се у складу са законима БиХ о концесијама.

Постојећи правни оквир у подручју концесија и јавних набавки у Босни и Херцеговини могао би се описати као фрагментиран.

Закон о јавним набавкама (ЗЈН) се очито не односи на додјелљивање уговора о концесији, иако се о томе може дискутирати у смислу

⁵ Закон о јавним набавкама у БиХ, Службени гласник БиХ, 49/04.

дефиниције “уговора о јавној набавци” која се користи у Закону о јавним набавкама, која је – бар у принципу – довољно широка да обухвата и уговор о концесији. Дефиниција концесије је у законима о концесијама у Босни и Херцеговини, с друге стране, толико широка да обухвата и јавне уговоре (јавне набавке). Поред тога, ни у једном од Закона не постоји регулисање додјељивања уговора о јавно-приватном партнерству како је то уредила Европска унија.

Феномен јавно-приватног партнерства (Public Private Partnership- ППП) се развио у многим подручјима дјелокруга јавног сектора. Разни фактори објашњавају повећано прибјегавање ППП-у. У погледу буџетских ограничења с којима се суочава држава и локална самоуправа, оно удовољава потреби приватног финансирања јавног сектора. Друго објашњење је жеља за већом користи у јавном животу коју пружају знање-искуство (*know-how*) и разне методе приватног сектора.

Развој ППП је такођер дио опћенитије промјене улоге јавног сектора у економији, која се из улоге директног учесника мијења у улогу организатора, регулатора и контролора.

Пројекти јавно-приватног партнерства веома су успјешни код финансирања инфраструктуре, енергетике, јавних установа (школа, болница, студентских кампуса...), туристичких и спортских садржаја, као и у пружању квалитетније јавне услуге грађанима.

Европска унија је класични институт концесије у потпуности „модификовала“ и успоставила нове односе јавног и приватног сектора кроз тзв. јавно-приватно партнерство.

3. ЕУ политика и правни оквир за концесије, јавне набавке и јавно-приватно партнерство

Класични појам “концесије” у Уговору о Европској заједници или другим изворима примарног закона ЕУ није дефинисан. У секундарном праву ЕУ, дефиниција концесија може се наћи у Директиви 2004/18/ЕЦ, гдје се спомињу двије врсте концесија: “концесије за јавне радове” и “концесије за услуге”.

Члан 1.(3) Директиве 2004/18/ЕЦ дефинише “концесије за јавне радове” као уговор исте врсте као што је и уговор о јавним радовима, осим чињенице да се радови које је потребно извести састоје или само од права експлоатације рада или од овог права уз плаћање. “Јавни уговор” је уговор о новчаном интересу закључен, у писаној форми, између једног

или више привредних субјеката и једног или више уговорних власти, чији је предмет обављање радова, пружање услуга или опскрба⁶.

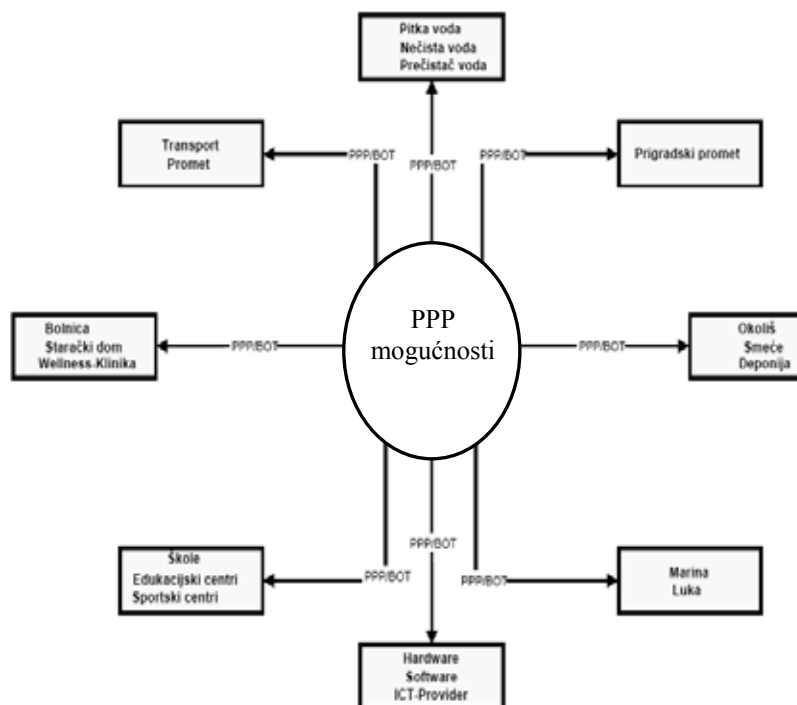
Не постоји јасна (правна) дефиниција на нивоу ЕУ о томе шта чини јавно-приватно партнерство (ППП). Начелно, јавно-приватно партнерство може бити описано као било који облик сарадње између јавних органа и приватних привредних субјеката, често са циљем осигуравања финансирања, изградње, обнове, управљања и одржавања инфраструктуре (радови) и/или пружања услуга (види *Зелену књигу о јавно-приватном партнерству и законодавству Заједнице о јавним уговорима и концесијама*, Европска комисија, 30. април 2004. године, ЦОМ (2004) 327 финални).

Према Зеленој књизи, разликују се два основна облика јавно-приватног партнерства:

- ☑ *Јавно-приватно партнерство уговорне природе (ППП), у коме се партнерство између јавног и приватног сектора заснива на искључиво уговорним везама.*
- ☑ *Јавно-приватно партнерство институционалне природе (ИППП), укључујући сарадњу јавног и приватног сектора у оквиру посебних институционалних тијела.*

⁶ Прецизније, радом се сматрају “радови у оквиру значења прописаног Директивом 2004/18/ЕЦ”: “уговор о јавним радовима” мора за циљ имати или извршење пројекта и извршење радова везаних за неку од активности у оквиру значења прописаног у Анексу I (тј. одјељак Ф према NACE номенклатури, при чему су различите врсте активности градње наведене појединачно) или реализацију, било којим средствима, рада који одговара захтјевима наведеним од стране уговорних органа [види члан 1. (2) (б) Директиве 2004/18/ЕЦ].

Javno-privatno partnerstvo Mogući JPP natječaj

У фебруару 2008. године, Европска комисија је објавила „The Interpretative Communication“⁷ о примјени прописа ЕУ о јавно-приватним партнерствима и концесијама на “институционализирана јавно-приватна партнерства” (ИППП)⁸. Разлика између јавно-приватних партнерстава и ИППП јесте у томе што у структури ИППП-а јавни партнер улази у субјект са мјешовитим капиталом како би обавио задатке који је том субјекту додијелио јавни партнер кроз јавни уговор или концесију. За одабир овог приватног партнера у субјекту са мјешовитим капиталом, морају се примјенити правила набавке ЕУ⁹.

⁷ У неким документима преведено као „Тумачењски комунике“

⁸ ЕС Interpretative Communication on IPPP, 5. фебруар 2008. године, Ц(2007)6661

⁹ Ово значи да су директиве о набавкама Европске комисије за додјелу јавног уговора у потпуности примјенљиве; за концесије за обављање јавних радова примјењују се посебне одредбе Директиве 2004/18/ЕЦ везане за додјеливање таквих концесија, а за концесије за пружање услуга примјењују се, у најмањој мјери, принципи из Уговора о ЕЗ.

Ипак, Европска комисија је припремила неформални “Водич за основне административне структуре неопходне за примјену Acquisa за партнерске земље које су ангажоване у процесу апроксимације свог законодавства са оним које постоји у ЕУ” (углавном за земље кандидате и будуће кандидате), који је задњи пут ажуриран у мају 2005. године. У овом Водичу Комисија презентира своје становиште у смислу тога које су институције неопходне у области јавних набавки и ППП у циљу задовољавања критерија ЕУ.

Европска комисија препоручује оснивање два одвојена тијела за јавне набавке и ППП:

Централна јединица за политике (доносиоци политика): Оваква централна јединица се сматра кључном за успјешну имплементацију законодавства о јавним набавкама и за стварање ефикасног система јавних набавки. Какава год да је унутрашња организација државе, централна јединица за политике има три основна задатка која треба обавити:

1. организовање/управљање политикама јавних набавки;
2. израда законодавства и давање оперативне подршке (нпр. смјерница и упутстава);
3. давање информација, омогућавање контроле и подузимање неопходних корекција.

Тијела за мониторинг и ревизију: Ова тијела, без обзира на то да ли су судска или управна, од суштинске су важности за припрему за провођење и само провођење законодавства о јавним набавкама. Кроз административну контролу – прије или након дешавања – верификују се процедуре додјеле независно од било какве жалбе. Тијела за жалбе и судије интервенишу по жалби особе која је оштећена у процедури додјеле. Циљ овог система правног лијека је омогућити да се одлуке које уговорни органи донесу ревидирају ефикасно и, посебно, што је прије могуће.

У зависности од властитих развојних потреба, ресурса и ранијих искустава у земљама ЕУ, јавно-приватно партнерство се нарочито развило у секторима инфраструктуре (изградња и реконструкција путева, жељезнице, аеродрома, лука), у секторима јавних услуга (школа, болница, затвора, студентских кампуса и сл.) и сектору екологије.

Такође постоје различити институционални и административни приступи јавно-приватном партнерству.

Шпанија је 2003. год. донијела Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама¹⁰. Њено Министарство развоја и инвестиција

¹⁰ Извор, Ministerio de fomento, www.mfom.es, јануар 2007.

бави се искључиво координацијом PPP пројеката и има годишњи буџет од 15,8 милијарди еура. У већини осталих министарстава шпанске владе основане су тзв. PPP јединице које координира Министарство развоја и инвестиција. Акценат јавно-приватног партнерства је на изградњи инфраструктуре и екологији. Овим моделом Шпанија је изградила комплетну жељезницу, 12.000 км аутопутева, два аеродрома и неколико морских лука. Задњих 5 година Шпанија је избацила на концесионо тржиште око 300 PPP пројеката укупне вриједности 23 милијарде еура.

Сличан приступ је и у Португалији, која је 1985. године имала свега 120 км аутопутева, да би до 2007. године овим моделом било изграђено 2.300 км аутопутева¹¹. Институционални и административни модел је сличан шпанском, с тим да португалска влада нема посебно министарство које координира PPP пројекте и PPP јединице у осталим министарствима. Та надлежност је делегирана посебном тијелу – Удружењу јавног и приватног сектора.

Такве централне јединице за политике су често укључене у помагање провођења појединачних пројеката током оперативне фазе. На примјер, британска организација Partnerships УК [основана 2000. године у циљу подршке имплементацији пројеката *приватно-финансијске иницијативе* (ПФИ), а која је 51% у власништву приватног сектора и 49% британске Владе] је основала Оперативну радну групу (ОТФ) ради давања подршке уговорним органима. Улога ОТФ-а је да помогне јавном сектору у побољшавању његовог оперативног извршавања уговора ПФИ, те да подржава појединачне пројекте у смислу бављења оперативним питањима. Грчка је основала посебни „Специјални секретаријат за PPP“, који је у саставу Министарства финансија, са улогом сличном улози ОТФ.

4. ЗАКЉУЧАК

Босна и Херцеговина је област концесија и јавних набавки уредила на „традиционални“ начин, који је у Европи већ одавно превазиђен.

Да би Босна и Херцеговина унаприједила инвестирање приватног сектора путем ЈПП и концесија и привукла приватни капитал за крупније инфраструктурне пројекте, неопходно је да што прије свој модел концесија и јавних набавки прилагоди европским трендовима и пракси у овом сегменту. Класични модел концесија који је Европа „модификовала“ у форми јавно-приватног партнерства у концесијама и јавним набавкама, неопходно је модификовати и у Босни и Херцеговини.

¹¹ ИЕП, Instituto das estradas de Portugal

За ту модификацију већ постоји неко „језгро“ у институционалном смислу (министарства у ентитетима и на нивоу БиХ која могу координирати све активности, комисије за концесије, Дирекција за економско планирање Савјета министара, ФИПА, Агенција за јавне набавке...), као и дјелимично административно и законодавно уређен простор који је потребно прилагодити стандардима и пракси који се односе на јавно-приватно партнерство у ЕУ.

Босна и Херцеговина би требала с канцеларијом ЕЦ у БиХ или канцеларијом Свјетске банке у БиХ покренути један пројекат који би се односио на „Јачање институционалних и административних капацитета за ЈПП у БиХ“. Такву врсту пројекта имале су све земље које су приступале ЕУ. У том смислу неопходно је да Савјет министара БиХ и владе ентитета донесу акт по узору на Чешку Републику, Хрватску или неку од земаља ЕУ, којим ће дати политичку подршку процесу успоставе институционалне структуре и административног уређења јавно-приватног партнерства. Као носиоци ових активности могли би се задужити Дирекција за економско планирање Савјета министара БиХ, Министарство развоја, подузетништва и обрта у Федерацији БиХ и Министарство за економске односе и координацију Републике Српске или министарства финансија, како је то урађено у неким од земаља чланица ЕУ.

Може се очекивати заинтересованост међународних финансијских институција за овакав приступ и уређење легислативе у овој области. Такође је за очекивање да концесиона понуда по моделу ЈПП у Босни и Херцеговини добије нову димензију и да, осим природних ресурса, у концесије буде укључена изградња инфраструктуре, јавних установа, пружање јавних услуга, заштита околиша и сл.

5. ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Бендековић, Ј.: Водич за анализу трошкова и користи инвестиционих пројеката, Денона, Загреб, 2007.
- [2] Брежански, Ј., Ченгија, Ј., Врана, К.: Јавно-приватно партнерство и други начини управљања некретнинама, Графички завод Хрватске, Загреб, 2007.
- [3] Ивковић, Б., Павић, М., Луковић, Ј.: Концесије по БОТ моделу, Duplex, Нови Сад, 1999
- [4] Кофрц, Х., Концесија као облик страног улагања у БиХ, Економски факултет, Тузла, 2003
- [5] Мужина, А.: Концесије, правна уредитив в Републики Словенији, Заложнишка хиша Приматх, Љубљана, 2004.

- [6] Перић, Ј., Драгичевић, Д.: Партнерство јавног и приватног сектора, Fintrade d.o.o, Ријека, 2006.
- [7] Попов, Д.: Нека актуелна питања развоја концесија и добара у општој употреби, Привредни приручник 1, Београд, 1991.
- [8] Сејменовић, Ј.: Акционарство и хартије од вриједности, Универзитет пословних студија Бањалука, 2008.
- [9] Топчагић, О.: Стратегија интеграција БиХ у ЕУ, Arka Press, Сарајево, 2006.
- [10] Trybus, М.: Директиве ЕУ о јавним набавкама, Eurppr, Сарајево, 2006.

M.A. Milomir Amović
Concession Board Deputy BiH
M.A. Srpko Kosorić
Police College
Banja Luka

**THEORETICAL ASPECTS OF CONCESSION,
PUBLIC PURCHASE AND PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP**

Abstract: Concessions and public purchases in Bosnia and Herzegovina are modulated by special laws, and in praxis showed no positive results. Namely, there is a particular shape of unique involment of public and private sector in infrastucture financing through Public-Private-Partnership or PPP. The European Union has organized this model through its acts and all member countries apply them in traffic infrastucture financing, public institute building, building of sports and turistic contents, organizationa and protection of environment, and similar actions. In this work we provide the basic aspects of concession and public purchase organization in Bosnia and Herzegovina, and some examples of european praxis.

Key words: concessions, publich purchases, private capital, Public-Private-Partnership.

Мр Дејан Бошковић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ЕТИОЛОШКА ОБЕЛЕЖЈА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Резиме: *Насиље у породици је све учесталије, испољава се у одређеним облицима и нису му подједнако изложени сви чланови породице, већ се као жртве најчешће појављују жене и деца. Успешно спречавање и сузбијање насиља у породици није могуће без познавања његових узрока, па ће се у раду обрадити најбитнији садржаји који се односе на етиолошка обележја насиља у породици.*

Кључне речи: *породица, насиље, узроци, спречавање, сузбијање.*

1. Општа разматрања

Насиље у породици, као што му и само име каже, одвија се у кругу породице, која представља основу сваког друштва, јер се у њој остварују репродуктивна, васпитна, биолошка, економска и социјална функција, и као таква је основа за правилан развој појединца, чиме остварује одговарајући утицај на даљи развој друштва. У здравој породици сви ови односи се остварују кроз разумевање супружника, деце и других чланова породице. Међутим, деловањем разних спољних и унутрашњих фактора долази до поремећаја породичних односа који се манифестује кроз разне негативне последице, међу којима се посебно испољава насиље у породици. Може се слободно рећи да се насиље у породици може пратити упоредо са настанком и развојем породице и евидентно је, негде више негде мање, у свим временским раздобљима, у свим државама и културама, без обзира на то о каквом се политичком систему и економској развијености радило.

Познато је да је у Римској империји жена сматрана својином мужа и њена судбина је зависила од мужевљеве воље, па у том контексту треба указати и на одредбу раног римског права према којој је муж имао посебну моћ и право у односу на своју жену. Тако је имао право да туче и претуче жену, могао је од ње да се разведе, а оно што је по њу могло

најгоре да буде јесте да је имао право и да је убије уколико је жена неком својом радњом повредила мужевљево право или угрозила имовинска права.

У XV веку католичка црква је установила „брачне заповести“ које су омогућавале супругу, уколико жена учини неке прекршаје, да сам суди својој жени и да је туче штапом. На тај начин, сматрала је црква, муж је бринуо о „чистоћи душе“ своје жене. Англосаксонско право је такође предвиђало норме по којима је мужу дозвољено да бије своју жену како би одржао „породичну дисциплину“.¹

Деветнаести и двадесети век (све до шездесетих година) били су карактеристични по томе што се насиље у породици третирао као приватна ствар која се дешава између супружника и осталих чланова породице и да оно, као такво, треба да остане у кругу породице, тј. ван домаћа институција система које се баве спречавањем и сузбијањем криминалних и других друштвено штетних појава. Тек у последње три деценије прошлог века долази до значајније измене схватања у односу на насиље у породици, тако да насиље постепено излази из круга породице и постаје све више посебна област интересовања државних органа и друштвених субјеката који се баве овом проблематиком. Тако, према неким сазнањима, управо почетком седамдесетих година прошлог века долази први пут и до употребе појма насиље у породици, који се у то време углавном односио на насиље које мушкарци врше над женама.

У XIX и већим делом XX века насиље у породици је сматрано приватном ствари између супружника у коју држава није требало да интервенише. Тек шездесетих и седамдесетих година прошлог века отпочиње процес реформисања породичног насиља и његовог, додуше врло спорог, увођења у правне системе модерних држава. Овај процес правних реформи био је инициран развојем и све снажнијим захтевима разних друштвених покрета, пре свега покрета за заштиту права жена, да се насиље у породици престане третирати као приватна ствар између супружника и да се изнађе адекватан и ефикасан начин друштвене и правне реакције на ову појаву. Деведестих година прошлог века овај процес доживео је кулминацију, тако да данас већина правних система санкционише насиље у породици.²

Без обзира на постојаност разлика у дефинисању породице, породицу можемо дефинисати као животну заједницу мужа и жене са њиховом децом коју издржавају, и то је појам породице у ужем смислу.

¹ E. Schneider, *Battered Women and feminist Lawmaking*, New Haven and London: Yale university Press, 2000, str. 13,

² Мр С. Миливојевић, „Одговор савремених правних система на насиље у породици – упоредноправна анализа решења неких европских земаља и државе Њујорк,САД“, *Телида*, Београд, бр. 2./03, стр. 73.

Међутим, у контексту разматрања садржаја појма породице с аспекта узрока и могућих облика насиља и њихових носилаца, значајно је указати и на схватање ширег појма породице, према којем се породица одређује као животна заједница лица везаних браком и ванбрачним заједницом и сродством (крвним и грађанским) која имају међусобна права и обавезе, што значи да породицу у ширем смислу, поред родитеља и деце, чине и други чланови породице, као што су отац и мајка родитеља, усвојилац, усвојеник, ближи рођаци и сл.³

Треба указати и на чињеницу да до 2002. године у кривичном законодавству Србије није постојало кривично дело насиље у породици. Изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије уводи се кривично дело насиље у породици – чл.218а, а први пут је предвиђено као кривично дело силовање женске особе са којом се живи у браку⁴. Кривични законик Републике Србије донет 2005. године у глави кривичних дела против брака и породице систематизује и кривично дело насиље у породици – чл. 194.⁵

Немогуће је одредити садржај насиља у породици, а да се претходно не дефинише сам појам насиља, пошто смо појам породице претходно дефинисали. Насиље се бележи у свим историјским периодима развоја друштва – и данас се манифестује у разним облицима и у различитом интензитету. У најширем смислу речи о насиљу се може говорити као о нападу на човека, на ствари, али и на друге вредности које су од значаја за друштво и за појединце. У доступним дефиницајама насиља постоје одређене разлике између разних аутора, али оно што им је заједничко јесте да је насиље увек производ силе која је у ствари битан фактор насиља и инструмент за остваривање одређеног циља, мада треба рећи да сила може бити и сама себи циљ.

Број кривичних дела код којих је насиље конститутивни елемент њиховог бића је велик, али за све њих је заједничко да обухватају примену силе и претње, с тим што се међусобно разликују по неким другим обележјима, као нпр. правном добру које је изложено нападу, циљу који се жели постићи и последицама које из тога произилазе.⁶ Ако то доведемо у везу са кривичним делима насиља у породици, постаје јасно да су чланови породице према којима је примењено насиље изложени примени силе или претње.

³ Др М. Јањић-Комар, др Р. Кораћ, др З. Поњевић, *Породично право*, оп. cit., стр. 41.

⁴ Службени гласник Р. Србије, бр. 10/02

⁵ Службени гласник Р. Србије, бр. 85/05

⁶ Др Г. Зрилић, *Насиље у породици у светлу новог кривичног законодавства Србије, Казнено законодавство: прогресивна или репресивна решења*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005, стр.543.

Насиље у породици се може одредити као облик понашања који се користи за успостављање или покушај успостављања моћи и контроле над чланом породице, употребом силе, злостављањем и манипулацијом.⁷

Породично насиље постаје модел понашања који се преноси с генерације на генерацију и оно представља манифестацију моћи и контроле над жртвом, резултирајући нарушавањем односа и угрожавањем домена сигурности.⁸

Насиље у породици представља употребу физичке силе или претње да ће се она употребити према брачном или ванбрачном партнеру или према другом члану породице.⁹

По нешто широј дефиницији, под насиљем у породици се подразумева континуирана примена физичке и психичке силе према члановима породице, уз угрожавање и повређивање домена сигурности и односа поверења и испољавања контроле моћи над члановима породице, без обзира да ли јето у важећем законодавству предвиђено као кривично дело и да ли је извршилац насиља пријављен органима гоњења.¹⁰

Насиље у породици се може одредити као скуп понашања чији циљ је контрола над другим особама употребом силе, застрашивањем и манипулацијом, и који се могу применити у свим облицима породичног насиља – физичко, психичко и сексуално злостављање, материјално и радно искориштавање, којим облицима насиља у породици су највише изложени жене, деца и старије особе.¹¹

Насиље у обитељи је сваки чин или пропуст у међусобној интеракцији и динамици међусобних односа којим се другој особи наноси психичко или физичко зло, физичком или психичком силом, индивидуално или колективно.¹²

Критичком анализом садржаја наведених дефиниција може се констатовати да се насиље у породици остварује применом силе или озбиљне претње, односно застрашивањем, те да се не ради о неком повременом виду насиља, већ да се оно одвија у континуитету и да

⁷ М. Радовановић, *Насиље у породици – Национални план акције за жене СРЈ*, Београд, 2000, стр. 27.

⁸ Др В. Николић-Ристановић, *Од жртве до затворенице – насиље у породици и криминалитет жена*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2000, стр. 9.

⁹ *Насиље над женама у браку – правна решења и однос институција*, Београд, 1997, стр. 110.

¹⁰ Др С. Константиновић-Вилић, др В. Николић-Ристановић, *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2003, стр. 128.

¹¹ Б. Зековић, „Насиље у породици“, *Перјаник*, МУП Црне Горе, Даниловград, бр. 3/03, стр. 9.

¹² Dr D. Modly, N. Korajlić, *Криминалистички речник*, Центар за културу и образовање, Тешањ, 2000, стр. 355.

представља непрекидно насиље, које се може испољити у више разних облика, међу којима су најкарактеристичнији физичко, психичко и сексуално насиље које се најчешће врши према женама и деци. Пошто се породица може посматрати у ужем и ширем смислу, тако се може посматрати и насиље према појединим члановима породице. Насиље у породици је специфичан вид насиља који се остварује противправном употребом физичке или психичке силе и који се испољава између брачних и ванбрачних супружника, према деци, родитељима и осталим члановима породице.¹³

Сходно наведеном, насиље у породици у ужем смислу обухвата оне облике насиља који се испољавају према брачном другу или деци, док се насиље у породици у ширем смислу испољава према брачном и ванбрачном супружнику, деци, баби и деди, осталим крвним сродницима, усвојенику, усвојиоцу и другим члановима породичне заједнице.

2. Узроци насиља у породици

Променом схватања насиља у породици и отварањем овог проблема према широј јавности створили су се и услови да ова појава постане и предмет одговарајућих научних истраживања која су, поред осталог, обухватила и истраживање узрока насиља у породици. Ако се има у виду развој насиља у породици и његова распрострањеност, при чему треба узети у обзир и „тамну бројку“ у овој области, и ако се то повеже са обимношћу ове појаве, није тешко закључити да се не може радити о неким појединачним поремећајима, већ да се ради о појави која је условљена разним друштвеним факторима. Сходно томе, узроци насиља у породици не могу се посматрати искључиво у односу на актуелне друштвене односе, већ се узрочност ове појаве мора доводити у везу и са претходним друштвеним односима, који су такође садржавали одговарајуће повољне услове који су погодвали вршењу насиља у породици.

Интересантно и значајно је мишљење о узрочности криминалитета, према којем на криминалитет делују две групе чинилаца: општи услови и корени криминалитета, где на дезорганизовање и отуђење личности утичу: противуречност између друштвених потреба и могућности

¹³ У пракси се као насилник у породици најчешће појављује супруг, али има и случајева да се жена појављује као насилник, и то најчешће према деци, али и према супругу и осталим члановима породице, и врши нарочито психичко и економско насиље, уколико у породици једино она привређује и тако материјално издржава породицу. Међутим, има и случајева, и то и у сиромашним и у добро ситуираним породицама, да деца према родитељима испољавају поједине видове насиља, најчешће физичко насиље, којем су склонија лица мушког пола.

њиховог задовољења, тежња за стицањем профита и богаћењем и лични интерес и индивидуалистичка психологија, који корени остварују свој утицај на појединачно недопуштено понашање посредством криминогених фактора, као непосредних изазивача криминалне делатности.¹⁴

Свако криминално понашање изазвано је спојем две групе чинилаца, и то личним цртама појединца и спољним (пре свега социјалним) чиниоцима, при чему њихово дејство нема исту снагу код свих кривичних дела, јер је код неких претежан утицај индивидуалних, код других спољашњих фактора, док код трећих и једни и други делују са приближним интезитетом.¹⁵

Пре него што се пређе на разматрање узрока насиља у породици, значајно је указати и на резултате истраживања који су показали да је највећи број предрасуда у погледу насиља у породици везан за насиље између брачних, односно ванбрачних партнера. То је значајно, јер се многе од предрасуда, које ћемо презентирати у наредном излагању, могу довести у везу са узроцима насиља у породици.

Поменуто истраживање је указало на чињенице према којима се сматра да:

- ☒ је насиље које се дешава између брачних и ванбрачних супружника приватна ствар две одрасле особе,
- ☒ државне институције не треба да се мешају у проблеме ове природе, већ сами актери треба да се обрате саветовалиштима и институцијама социјалног старања,
- ☒ физичко насиље дешава се само у проблематичним породицама (сиромашним породицама, где је присутан алкохолизам, између партнера без образовања)
- ☒ жене су насилне као и мушкарци
- ☒ супруге увек могу да зауставе насиље или напусте насилника без већих проблема,
- ☒ насиље између родитеља не утиче на децу, итд.¹⁶

Када се анализирају резултати наведеног истраживања и изврши њихово поређење с нашим друштвеним условима, може се констатовати да су неке од наведених чињеница неодрживе, као нпр. да насиље између родитеља не утиче на децу или да жена може да заустави насиље или да

¹⁴ Др М. Милутиновић, *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1990, стр.56.

¹⁵ Др Ђ. Игњатовић, *Криминологија, Номос, Београд*, 1996, стр. 214.

¹⁶ Now-Legae Defense and Education, Domestic Violence and Sexual Assault Resource Kit, New York, 2000, str. 6.

напусти супружника без већих проблема. У сваком случају, све наведене чињенице до којих се дошло спроведеним наведеним истраживањем не треба посматрати генерално и као да су апсолутно дате, већ их треба релативизовати и посматрати их посебно у сваком конкретном случају, јер сваки облик насиља према женама и деци у породици има своје специфичности по којима се разликује од истог облика насиља у другој породици. Неке од наведених чињеница до којих се дошло спроведеним истраживањем јесу код нас већ превазиђене, јер насиље је све мање приватна ствар породице и њених чланова, док неке друге садрже криминогене факторе који се управо и појављују као узроци насиља у породици.

Уз брже друштвене промене долази и до трансформације породице, у којој до изражаја долази еманципација жене, али и до стварања породице са мањим бројем чланова, најчешће породице у смислу њене дефиниције у ужем смислу, с једне, али и до компликованих ситуација праћених насиљем међу супружницима и над децом, као и до развода супружника и растурања породице, с друге стране, што указује на постојање кризе у односима у савременој породици. Узроци таквом стању вуку корене још из претходног периода, уз настајање нових узрока који су детерминисани савременим друштвеним односима. У претходном периоду дошло је до распадања бивше СФРЈ, формирања на њеном простору нових држава, међу којима је била и СРЈ, која је 2003. године трансформисана у Државну заједницу Србија и Црна Гора, да би током 2006. године, након референдума у Црној Гори, дошло до стварања самосталних држава Србије и Црне Горе. У том периоду распада и стварања нових држава на простору бивше Југославије дошло је до прекида политичких и економских веза између бивших република, често онемогућавања комуникација између чланова породице, родбине и пријатеља који су остали у различитим републикама. Такво стање поспешује политичку и економску кризу, која се појављује као значајни фактор узрочности насиља у породици. Политичка криза, коју су посебно употпуњавали ратови, НАТО бомбардовање, етнички сукоби и разни политички притисци, директно је утицала у смислу разарања и опште кризе многих породица и распада мешовитих бракова, тј. бракова између супружника различитих националности, што свакако није могло проћи без тежих последица у многим таквим породицама.

Економска криза такође се може довести у везу са кризом у породици, јер утиче на дестабилизацију породице, што опет проузрокује поједине облике насиља у породици. Економска криза, коју су у претходном периоду посебно карактерисали: економска блокада међународне заједнице, висока инфлација, низак стандард, некредитбилитет банака, нереалан курс динара, сива економија, сиромаштво и велики број незапослених радника, фактори који су

непосредно утицали на стварање кризе у породици, и то кроз слабљење материјалног и друштвеног статуса жене, а уз то и деце, што опет доводи жену у неповољнији положај, нарочито у оној породици у којој она трпи насиље, јер је фактички онемогућена да напусти породицу, пошто у таквим околностима тешко може да нађе неке адекватније услове за живот.

Ову констатацију потврђују и резултати истраживања у Србији, према којима су све форме породичног насиља заступљене у породицама са лошом материјалном ситуацијом, односно променљивим материјалним стањем, али које је као крајњи резултат имало осиромашење породице. Тако се, нпр., присуство психичког насиља креће у распону од 56,3% до 62,2% у породицама у којима је материјална ситуација током периода од десет година била стално лоша или променљива, а посебно када је након побољшања материјалног стања оно поново постало лоше, док је тај проценат мањи када се ради о породицама у којима није било осцилација материјалног стања, односно у којима се бележи његово постепено побољшање, и износи 31,6% до 45,5%. Или, физичко насиље је заступљено у 38,8% породица у којима је материјално стање констатно било лоше, односно у 45,9% породица где је оно варирано од лошег ка добром да би потом поново постало лоше, или у 46,2% породица у којим је некад добра материјална ситуација постала лоша.¹⁷ Све то указује да тешки материјални финансијски услови који се испољавају кроз низак стандард грађана или слабљење њихове куповне моћи, незапосленост и живот на минимуму материјалне егзистенције, услед немогућности да се превазиђе таква ситуација и немоћи да се побољша стандард породице, доводе до конфликта у породици, до неразумевања и испољавања појединих облика насиља према члановима породице.

Међутим, погрешно је схватање да се насиље у породици дешава само у сиромашним и материјално слабо стојећим породицама, као и да су лица која врше насиље у породици необразована или на ниском степену образовања, пошто пракса демантује такво схватање, јер се насиље, поред таквих породица, врши и у другим породицама које имају већи стандард, бољи материјално-финансијски статус, у којима су супружници вишег или високог образовања, и то најчешће физичко насиље између супружника, где је жена најчешће жртва. Међутим, стоји констатација да је насиље у породици учесталије у сиромашним и материјално лошије стојећим породицама, па се, разматрањем наведених криминогених фактора, може логично закључити да је сиромаштво један од значајних узрока који доприносе вршењу насиља у породици.

¹⁷ Мр С. Ђокић, „Породично насиље у земљама бивше Југославије: преглед најважнијих резултата истраживања“, *Темид*, Београд, бр. 2/03, стр. 22.

У условима транзиције, коју, поред осталог, карактерише и висок степен нестабилности и егзистенцијалне несигурности, сви фактори који утичу на појаву насиља у породици испољавају се кумулативно и у најдрастичнијем облику. Промене у свакодневном животу које утичу на стварање фактора који доприносе вршењу насиља у породици јесу:

- ☒ незапосленост /губитак посла и немогућност запошљавања/,
- ☒ повећање понуде неформалних и илегалних послова,
- ☒ осиромашење широких слојева мушкараца и жена,
- ☒ погоршање стамбене ситуације,
- ☒ брзе и честе промене економског статуса,
- ☒ брз раст и кумулација друштвеног стреса и тензија,
- ☒ промене родних идентитета.¹⁸

Поред друштвених услова и прилика који су настајали и развијали се у последњој деценији прошлог века и који још делују као криминогени фактори у вези са појавом насиља у породици, што је елаборирано у претходном излагању, веома су значајни и изнети фактори који су повезани са транзицијом и који се појављују као узроци свих облика насиља у породици, како физичког, тако и психичког, сексуалног и емоционалног насиља, где се као жртве појављују жене и деца, а унеким ситуацијама и мушкарци, односно остали чланови породице. У садашње време факторима који узрокују насиље у породици треба додати и овисност од алкохола и дроге, љубомору, менталну болест насилника, нерешене имовинско-правне односе међу члановима породице, темперамент и карактер насилника, депресију, изолованост и стрес¹⁹. Сваки од наведених фактора у одређеној мери утиче на појаву насиља у породици, а ако је код насилника обухваћено више таквих фактора, онда је и насиље у породици бруталније и може бити са много тежим последицама.

Посебно је значајан стрес као фактор који утиче тако да мушкарац испољи насилно понашање у породици, било према жени, деци или другим члановима породице. У друштвима под стресом (друштва у транзицији и друштва погођена ратом и бомбардовањем) показало се не само да наведене карактеристике повећавају шансе да мушкарац буде насилан, већ такође показују да се те карактеристике јављају код великог

¹⁸ Др В. Николић-Ристановић, „Кривично дело насиље у породици у друштвеном контексту и правном систему Србије и Црне Горе“, *Темид*, Београд, бр. 2-03, стр. 6.

¹⁹ С. Сумоња, „Насиље у породици – осврт из праксе, улога и задаци полиције“, *Безбједност–Полиција–Грађани*, МУП Републике Српске, Бања Лука, бр. 2/06, стр. 803.

броја мушкараца у овим друштвима. То значи да су предиспозиције за насиље у породици широко распрострањене у друштву у целини.²⁰

На стабилност брачних односа утиче још низ фактора, у које се могу убројати: карактерне особине партнера, садржај и трајност емоционалних односа, практична сагласност и усклађеност задовољавања сексуалних, репродуктивних, економских, културних и других потреба, неистоветни али ускладиви погледи на свет, те компромисни однос према изналажењу начина остваривања како индивидуалних тако и заједничких аспирација и интереса. Условно, наведени фактори се могу означити ендегеним, уз нагласак да они појединачно немају исту специфичну тежину у сваком појединачном конкретном случају.²¹

Када се разматрају узроци насиља у породици, како они из претходног периода, тако и они који су карактеристични за транзицију, може се констатовати да је данас много повољнија клима за истраживање свих узрока који доприносе насиљу у породици, управо захваљујући транспарентности појаве каква је насиље у породици, већем броју едукованих стручњака за рад на овој проблематици и све већем броју истраживања и објављивања научних и стручних радова из области насиља у породици.

3. Нека теоријска објашњења узрока насиља у породици

Велики је број теорија које узрочно објашњавају насиље у породици. Углавном се у објашњењу насиља у породици полази од теорије моћи, чија суштина се састоји у испољавању насиља од стране лица које има моћ у односу на према себи немоћно лице. Међутим, то не значи да у свакој ситуацији лице које има моћ ту моћ испољава у виду насиља према другом лицу, већ то зависи од низа фактора о којима је било речи у претходном излагању. У том контексту разматрања моћ једног лица испољена према другом немоћном лицу у виду насиља може да се испољи нагло и одједном, насиље може да буде изазвано понашањем немоћнијег лица, а може и да прође кроз поједине фазе. За насиље у породици је карактеристично, мада има и изузетака, да сам чин насиља углавном пролази кроз три етапе. Наиме, прво долази до мањих неспоразума између супружника или супружника и деце, уз постојање покушаја да се ситуација смири. Уколико се не успе са смиривањем ситуације, следи насиље моћнијег над лицем које има мању моћ, а то су

²⁰ Др В. Николић-Ристановић, *ibid.*, стр. 7.

²¹ Извештај Центра за социјални рад у Београду за 2006. годину, Београд, март 2007. године.

најчешће жене и деца, и у таквој ситуацији може доћи до напуштања брачне заједнице од стране жртве, али, што се такође често дешава, и до поновног враћања жртве породици. Уколико дође до помирења, тј. до враћања жртве брачној заједници, онда лице које је применило насиље у појединим ситуацијама изражава кајање, тражи неке друге разлоге за такво своје понашање и обећава жртви да се то понашање више неће поновити, и тако настаје фаза која се у литератури често назива „медени месец“. У ретким ситуацијама насилник тако и поступи, док далеко чешће настави с вршењем насиља у породици, што све опет зависи од конкретног узрока који доводи до насиља у породици и структуре личности самог насилника. Овакво понашање се објашњава **теоријом о циклусу насиља**, где се мењају фазе насиља и фазе његовог смиривања, што је посебно карактеристично за период који настаје након такозваног „меденог месеца“.

Историјски посматрано, прво се насиље у породици објашњавало **менталном теоријом**, према којој је лице које примењује насиље ментално болесно и да је нужно да буде подвргнуто медицинском и психијатријском лечењу. По овој теорији жене су чак сматране мазохисткињама, особама којима одговара да буду жртве насиља. Ова теорија није прихватљива и као таква је одбачена.

Суштина **теорије моделирања** састоји се у таквом објашњењу према којем су они мушкарци који су одрасли и васпитани у породици у којој је било насиља међу супружницима, временом и сами постали насилници. Без обзира на то што подаци показују да су они мушкарци који су одрасли у породици у којој је било насиља чак седам пута чешћи насилници од оних мушкараца који живе у нормалним породичним односима, ипак ова теорија није била целовита и њоме се није могло у целости објаснити насиље у породици, но указала је на узрочну везу између живота у породици с насиљем и самог вршења насиља од стране лица које је живело у таквим условима.

Теорија која насиље у породици изводи из конфликта у односима претпоставља подједнаку одговорност обеју страна које учествују у насиљу, тј. насилника и жртве. Преблематично у овој теорији је то што не признаје разлику између „бити лош муж или жена“ или бити „терорисана или терорисан“, и занемаривала је управо неравноправност моћи у партнерском односу.²²

Теорија беса, као што јој и само име каже, насиље у породици објашњава бесом лица које врши насиље, које своје поступке не може контролисати, управо због наступа беса, при чему се запоставља да и жртва може да буде бесна и да своју љутину манифестује на други начин,

²² Е. Остојић, „Теорије о партнерском насиљу“, *Инцест траума центар*, Београд, 2003, стр. 21.

као и да, опште посматрано, људи могу свој бес и љутину ставити под контролом.

Претходно су презентирани краћи садржаји неких теорија на које се наилази у литератури и које са свог становишта објашњавају појаву насиља у породици. Међутим, мора се констатовати да су три теорије, и то социолошка, психолошка и феминистичка основне теорије којима се објашњава појава насиља у породици.

3.1. Социолошке теорије

За социолошке теорије битно је истаћи да оне поред личности упоредо посматрају и друштвене узроке који делују на формирање одређених личности, али исто тако оне обухватају и утицај личности на све елементе друштвених односа. Према томе, социолошке теорије посматрају друштвене факторе као узроке насиља у породици, тј. узроци који доводе до насиља у породици управо су садржани у целокупности друштвених односа.

Када се са социолошког становишта разматра насиље у породици, треба указати на чињеницу да постоје три основне социолошке теорије које се односе на проблематику насиља у породици. То су:

- ☒ општесистемска теорија,
- ☒ теорија ресурса и размене,
- ☒ теорија социјалне контроле.

Према општесистемској теорији, насиље у породици је производ општег друштвеног система чији је подсистем и породица, и функционисање породичног подсистема може утицати и на одржање и динамику насиља у њему. Објашњавајући однос општег система према посебном на нивоу насиља у породици, Strans је поставио следеће принципе:

- ☒ насиље у породици има много узрока, од којих су неки: нормативна структура, црте личности, фрустрације и конфликти,
- ☒ тамна бројка непријављеног насиља у породици је изузетно велика
- ☒ већина догађаја насиља у породици је игнорисана или порицана,
- ☒ стереотипи насиља у породици су научени у раном детињству од родитеља, браће и сестара,
- ☒ ови стереотипи се стално реafirмишу, како према деци, тако и у односу на одрасле, кроз уобичајну друштвену интеракцију и мас-медије,
- ☒ агресивно понашање може произвести жељене ефекте,

- ☑ коришћење насиља, када је у супротности са породичним нормама, ствара додатне конфликте изнад уобичајног насиља,
- ☑ особе етикетиране као насилници могу бити охрабрене да и даље задрже улогу насилника, било због очекивања других, било због испуњења сопственог концепта „бити насилан бити опасан“²³

Теорија ресурса заснива се на чињеници да се сви друштвено-економски и политички системи заснивају на сили или претњи силом, па сходно томе, породица као основна ћелија друштва такође почива на сили или претњи. Према томе, логично је закључити да могућност примене силе и контроле према другим лицима зависи и од ресурса лица које жели и настоји да примени силу.

Теорија размене и социјалне контроле представља специфичан спој два претходна теоријска схватања, чији је основни став да насиље у породици представља размену агресивности настале применом принципа трошкова и награде. Наиме, насиље у породици се дешава када је награда (корист) већа од трошкова (могућих губитака) које сам чин насиља производи.²⁴

Без обзира на то што социолошке теорије обухватају утицај многих друштвених фактора на насиље у породици, при чему ниједан фактор нема приоритетан значај и не представља комплетан узрок појаве насиља у породици, већ их треба посматрати у целокупности њиховог деловања, ипак социолошке теорије не дају одговор на питања: због чега се насиље у породици најчешће врши према женама, као и због чега се ово насиље дешава само у неким породицама, иако и у другим породицама делују исти друштвени фактори.

3.2. Психолошке теорије

По психолошким теоријама, узроци разних девијатних појава садржани су у психичким својствима и особинама личности. Према томе, полазна тачка психолошких теорија су пре свега психолошке карактеристике које обележавају понашање личности и у том склопу значајна су два схватања. Прво, по коме се понашање неког лица може посматрати са психолошког становишта али и у склопу деловања друштвених фактора, и друго, према коме се понашање личности сагледава искључиво са психолошког аспекта, што значи да се узимају у обзир само психолошке основе узрочности.

²³ М. Лукић, С. Јовановић, *Друго је породица*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр.24.

²⁴ М. Лукић, С. Јовановић, *ibid.*, стр. 24.

Првобитно се веровало да су злочинци психички инфериорна бића и да се узрок њихове преступничке делатности налази управо у тој мањој психичкој вредности. Од те концепције требало је да прође период испуњен истраживањима, лутањима и оспоравањима, да би се дошло до данас владајућег мишљења да, иако је преступничка личност у основи иста као и личност непреступника, учиниоци неких дела имају одређене психичке карактеристике које утичу на њихову криминалну делатност.²⁵ Не може се оспорити значај и утицај психологије у објашњењу процеса јављања девијантног понашања, па и насиља у породици код појединих лица, будући да неке психичке особине могу да допринесу агресивном понашању.

У склопу психолошких теорија посебно је карактеристична теорија мазохизма, по којој су неке жене изабрале свесно и слободно за партнера лице које карактерише насилничко понашање, па самим тим спадају у жене мазохисткиње, пошто се такав њихов избор и заснива на жељи да буду објект насиља, што се може довести у везу са оним ситуацијама када жена не напусти насилника ни онда када је насиље према њој достигло кулминацију. Веома је битно истаћи да ова теорија није емпиријски потврђена и да изазива штетне последице, нарочито када се одговорност за насиље ставља на терет жене која то насиље трпи.

Теорија о патологији насилника такође производи исти ефекат. Наиме, уколико се прихвати став да су насилници болесне и поремећене особе, њихова одговорност за свесно и вољно понашање биће доведена у питање, с тим што се најчешће као узроци насилничког понашања наводе ментална заосталост, психопатије, неуроza, низак степен контроле итд. Ова теорија трпи озбиљне критике са методолошког и емпиријског становишта.²⁶

Од осталих психолошких теорија значајно је поменути теорију преживљавања, према којој жена активно и све време одговара на насиље улажући напоре у тражење помоћи, која, по правилу, изостаје, али жена не одустаје, посебно када је насиље достигло већи степен интензитета. Суштина ове теорије је у пропорционалности између тражења помоћи и ескалације насиља. Да ли ће и у којој ситуацији жена тражити помоћ зависи од материјалне ситуације у којој се налази, од њене везаности (емотивне и економске) за партнера, броја деце и злостављања преживелог у детињству.²⁷

Сигурно је да психолошке теорије објашњавају један аспект насиља у породици, али се искључиво овим теоријама не може у

²⁵ Др Ђ. Игњатовић, Криминологија, *op. cit.*, стр. 135.

²⁶ М. Лукић, С. Јовановић, *ibid.*, стр. 20

²⁷ Др В. Николић-Ристановић, „Насиље у браку – теоријски оквир и резултати досадашњих истраживања“, *Социолошки преглед*, Београд, бр.1–4/93, стр. 280.

потпуности објаснити насилничко породично понашање, већ је нужан мултидисциплинарни приступ, с циљем научног објашњења насиља у породици.

3.3. Феминистичке теорије

Када се разматра суштина феминистичких теорија с аспекта њиховог значаја у криминологији и објашњења насиља у породици, мора се указати на чињеницу да се у САД шездесетих година прошлог века јавља покрет за ослобађање жена, да би десетак година касније феминистичке идеје почеле налазити место и у криминологији. Укидање полне дискриминације жена у друштву доводи се у везу са новим погледом на злочине и кривично правосуђе посматрано са феминистичког аспекта.

Према неким ауторима феминистичког гледишта, насиље у породици се не заснива на сукобу неког интереса, већ се ради о сукобу за моћ, и то између лица која су унапред стављена у неједнак положај, јер положаји мушкарца и жене у породици нису на истом нивоу, већ супротно један другом, те и сам пол има изузетан значај у објашњењу насиља над женама у породици.

Феминистичке теорије су, у ствари, специфична мешавина више теорија, која своју аутономију стиче анализом фактора који насиље у породици подижу на постоље друштвене појаве, присутне у свим временима и у свим културама. Ова просторна и временска универзалност објашњена је преко фундаменталних категорија феминистичке теорије: рода (пола), моћи, утицаја, контроле и патријархата.²⁸

Када се разматра значај феминистичких теорија у објашњењу насиља над женама у породици, треба указати и на чињеницу да су спроведена емпиријска истраживања показала да „постоји веза између субординације жена и њихове виктимизације“²⁹, што феминистичким теоријама обезбеђује одговарајуће место у склопу савремених теорија које објашњавају насиље у породици. Међутим, основни недостатак ових теорија јесте у томе што се не баве женама као објектом, односно жртвом насиља, с тим што запостављају и остале облике насиља у породици.

²⁸ K. Villo, *Through "Feminist Lens", "Current controversies on Family Violence"*, Newbury Park, 1993, str. 50

²⁹ М. Лукић, С. Јовановић, *Друго је породица*, op. cit., стр. 26.

4. Закључак

Разноврсне облике насиља у породици који се манифестују кроз физичко, психичко, сексуално, економско и емоционално насиље, као и кроз занемаривање и запуштање детета, узрокују многобројни етиолошки фактори који се међусобно разликују у зависности од средине и породице у којој се јављају, што указује и на различит интензитет њиховог деловања у појединим породицама. Узроке насиља у породици не треба посматрати посебно и одвојено, јер је у многим ситуацијама евидентно међусобно и условљено деловање више фактора, што често и опредељује испољени облик насиља у породици. Када се говори о насиљу у породици, онда се мисли на све чланове породице који могу бити изложени насиљу, мада се у пракси најчешће дешава насиље према жени и деци.

Ефикасна примена превентивних и репресивних мера у супротстављању насиљу у породици није могућа уколико претходно нису истражени и утврђени узроци сваког испољеног облика насиља у породици посебно, како би надлежни субјекти деловањем на њиховој елиминацији допринели спречавању насиља у породици и применом одговарајућих репресивних мера онемогућили насилника да настави с овим криминалним понашањем.

У истраживању и разматрању криминогених фактора који доприносе вршењу најтежих облика насиља у породици који садрже елементе одређеног кривичног дела треба обавезно сагледавати субјективну и објективну димензију, тј. оне факторе који су везани за личност преступника, као и оне спољне факторе који су производ одређених друштвених односа у једном друштву.

5. Литература

- [1] **Browne, K., Herbert, M.** (1996), *Preventing Family Violence*, John Wiley, New York
- [2] **Ћопић, С.** (2003), Породично насиље у земљама бивше Југославије: преглед најважнијих резултата истраживања, Темида бр. 2, Виктимолошко друштво Србије и «Прометеј», Београд
- [3] **Игњатовић, Ђ** (1996), *Криминологија*, Номос, Београд
- [4] **Јањић-Комар, М., Кораћ, Р., Поњевић, З.** (1996), *Породично право*, Номос, Београд
- [5] **Јовановић, С., Лукић, М.** (2002), *Кривична дела насиља у породици*, Деликти насиља, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд

- [6] **Cooney, M.** (2003), *The Privatization of Violence*, Criminal Justice Periodicals, br. 4
- [7] **Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В.** (2003), *Криминологија*, Правни факултет Ниш
- [8] **Крстић, О.** (2006), *Превентивна улога полиције у случајевима сексуално злоупотребљене деце и омладине*, Наука–Безбедност–Полиција, Полицијска академија, Београд, бр.1
- [9] **Лукић, М., Јовановић, С.** (2001), *Друго је породица, насиље у породици, насиље у присуству власти*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд
- [10] **Марковић, И.** (2003), *Примена одредбе о насиљу у породици у Републици Српској*, Темида, бр. 2, Виктимолошко друштво Србије и «Прометеј», Београд
- [11] **Миливојевић, С.** (2003), *Одговор савремених правних система на насиље у породици-упоредно правна нализа решења неких европских земаља и државе Њујорк, САД*, Темида бр. 2, Виктимолошко друштво Србије и «Прометеј», Београд
- [12] **Милутиновић, М.** (1976), *Криминологија*, Савремена администрација, Београд
- [13] **Modly, D., Korajlić N.** (2000), *Криминалистички рјечник*, Центар за културу, Тешањ
- [14] **Николић, В.** (1998), *Насиље над женама и друштвена транзиција*, Темида бр. 1, Београд
- [15] **Николић-Ристановић, В.** (2002), *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије, Београд
- [16] **Nylen, L., Heimer, G.** (1999), *Sweden response to domestic Violence*, Веб страни [http: www sweden. Se \(templates\) Article-2323.asp](http://www.sweden.se/templates/Article-2323.asp)
- [17] **Остојић, Е.** (2003), *Веза између трауме и насиља, Насиље засновано на родној припадности из угла деце и одраслих особа које су преживеле трауму, Инцест траума Центар*, Београд
- [18] **Радовановић, М.** (2000), *Насиље у породици – Национални план акције за жене СРЈ*, Београд
- [19] **Сумоња, С.** (2006), *Насиље у породици, осврт из праксе, улога и задаци полиције*, Безбједност–Полиција–Грађани, бр.2, МУП Републике Српске, Бања Лука
- [20] **Schneider, E.** (2000), *Battered Women and Feminist Lawmaking*, New Haven and London: Yale University Press
- [21] **Зековић, Б.** (2003), *Насиље у породици*, Перјаник бр. 2, МУП Црне Горе, Даниловград

- [22] Зрилић, Г. (2002), *Прекршаји извршени насиљем*, Деликти насиља, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд

М.А. Bošković Dejan
Ministry of Internal Affairs

ETIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DOMESTIC VIOLENCE

Abstract: Domestic violence is present everywhere and has several shapes and to which all family members are not equally exposed. The victims are usually women and children. Successful prevention and suppression of domestic violence is impossible if the real causes are unknown. In this paper we will discuss most important contents on etiological characteristics of domestic violence.

Key words: family, violence, causes, prevention, suppression.

Горан Амицић
Управа полиције, МУП Републике Српске

ПЛАНИРАЊЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА У ПОЛИЦИЈИ

Резиме: *Управљање људским ресурсима у полицији јесте једна од најзначајнијих функција менаџмента у полицијској организацији, која обједињује бројне активности, као што су: планирање понуде и тражње за људским ресурсима, регрутовање потенцијалних кандидата за попуну слободних радних места, селекција пријављених кандидата, заснивање радног односа, развој људских потенцијала, социјализација и оријентација запослених, оцењивање перформанси запослених, тренинг и образовање запослених, награђивање и мотивација запослених и заштита запослених у полицији.*

Савремени услови функционисања организација, честе промене у окружењу и други актуелни процеси изискују додатне напоре за адекватно остваривање функције управљања људским ресурсима у полицији. На менаџерима полицијске организације је да те услове и процесе на прави начин идентификују, како би се правилно и благовремено одредиле активности које је неопходно предузети да се функција управљања људским ресурсима успешно реализује.

Активности управљања људским ресурсима разврставају се на различите начине. Понекад се у тим разврставањима добијају и контрадикторни садржаји. И поред тога, у стручној литератури преовлађује став да управљање људским ресурсима подразумева следеће активности: планирање људских ресурса, развој запослених, награђивање и мотивација запослених и заштита запослених.

Под активношћу планирања људских ресурса у полицији подразумевају се следећа два процеса: планирање људских ресурса и анализа посла (радних места) у полицији.

Кључне речи: *људски ресурси, управљање, планирање, анализа посла, процес, метода, евалуација.*

1. Планирање људских ресурса у полицији

Планирање је процес којим се на основу промена у интерном и екстерном окружењу предвиђају путеви и начини будућег деловања и поступања. Процес планирања је изузетно одговоран, креативан и динамичан, јер подразумева способност предвиђања будућих промена у окружењу и њихов могући утицај на полицијску организацију и њено функционисање. Организација у којој се функција планирања људских ресурса маргинализује, пре или касније, суочава се с недостатком кадрова одговарајућег образовног профила и с озбиљним тешкоћама у остваривању пројектованих циљева.¹

Планирање људских ресурса представља саставни део укупних планских активности полицијске организације, у којима појачану улогу имају топ менаџмент и сектор за људске ресурсе. Усвојени планови служе за успешније остваривање и ефикаснију контролу реализације постављених циљева. Планирање људских ресурса резултује смањењем трошкова пословања, јер се правилним планирањем може одредити оптималан број запослених радника који су у том периоду потребни полицијској организацији. На пример, ако се полицијска организација одлучи за набавку модерније опреме и побољшање резултата рада, она мора на време да почне да обучава раднике за рад на тој опреми; у противном, купљена опрема ће дужи период стајати неискоришћена.

Планирање људских ресурса може се посматрати с више аспеката, од којих су најзначајнији:

- ☑ планирање ради будућих потреба – своди се на планирање броја и стручног профила људи који ће организацији бити неопходни у ближој или даљој будућности;
- ☑ планирање ради будуће уравнотежености –врши се поређењем броја потребних и броја запослених радника за које се претпоставља да ће остати у организацији;
- ☑ планирање привременог или трајног отпуштања кадрова – врши се у организацијама у којима постоји потреба да се део радника прогласи вишком;
- ☑ планирање одлива радне снаге – подразумева исказивање броја и стручног профила кадрова који одлазе у пензију, кадрова који ће дуже одсуствовати с посла, који намеравају да оду из организације и сл.;

¹ Lundy, O., Cowling, A., *Strategic Human Resource Management*, Routledge, London, 1996, str. 194.

- ☑ планирање пријема нових радника – огледа се у сагледавању броја, структуре и профила кадрова које треба примити и у предвиђању динамике којом треба запошљавати те кадрове.
- ☑ планирање обуке и усавршавања запослених – подразумева дефинисање услова, програма и циљева обуке и одређивање људи који ће се бринути за њено успешно одвијање.²

1.1. Фазе у процесу планирања људских ресурса

Процес планирања људских ресурса састоји се из четири фазе које су међусобно повезане. Те фазе су: 1) прикупљање података о екстерном и интерном окружењу, 2) предвиђање понуде и тражње за људским ресурсима, 3) усклађивање понуде и тражње људских ресурса и 4) праћење, евалуација и кориговање плана.

Прикупљање података о окружењу

Прикупљање података о екстерном и интерном окружењу јесте прва фаза у процесу планирања људских ресурса у полицији. Разлог прикупљања ових података је препознавање и идентификација кључних фактора окружења, односно фактора који могу имати одређени утицај на људске ресурсе и систем управљања.

Основни циљ у овој фази је идентификација свих значајнијих фактора екстерног и интерног окружења, јер је то један од кључних услова за прелазак на остале фазе планирања.

Фактори екстерног окружења о којима се прикупљају неопходне информације јесу:

- ☑ постојећи услови и очекивања у погледу услова пословања у целој привреди земље, односно националној привреди, па чак и шире;
- ☑ развој технологије;
- ☑ стање на тржишту рада (структура расположиве понуде према полу, старости, квалификацијама и сл.);
- ☑ законска регулатива у области рада и радних односа.

Фактори интерног окружења који су значајни за планирање људских ресурса јесу:

- ☑ стратешки планови;
- ☑ расположива запосленост;
- ☑ стопа флукуације радне снаге;
- ☑ стопа напуштања организације.

² Megginson, L., C., Franklin, G., M., Byrd, M., J., *Human Resource Management*, Tx, Dame, Huston, 1995, 91.

По завршетку потребних активности у овој фази прелази се на другу фазу процеса планирања људских ресурса.

Предвиђање понуде и тражње за људским ресурсима

У овој фази се морају дати одговори на два основна питања: 1) колико људи и којих квалификација ће недостајати полицијској организацији да би остварила свој план и 2) да ли полицијска организација има те кадрове или их мора тражити изван организације.

Предвиђање понуде и тражње за људским ресурсима подразумева примену квалитативних и квантитативних метода. Квалитативни методи су по својој природи субјективног карактера и они су погодни за мале организације и организације које се по први пут суочавају са активностима планирања. Квантитативни методи су по својој природи објективног карактера, примењују се у већим организацијама, приликом предвиђања понуде и тражње за људским ресурсима. Постоји већи број метода квалитативне и квантитативне природе за предвиђање понуде и тражње за људским ресурсима. Ниједан метод није идеалан и применљив у свакој ситуацији. За сваки се везују одређене предности и мане, због чега треба приступити њиховој селективној, а по потреби и комбинованој примени, уз пуно поштовање правила која се везују за ситуациони приступ.³

Усклађивање понуде и тражње за људским ресурсима

Окончањем друге фазе, у којој су применом квалитативних и квантитативних метода пројектоване понуда и тражња за људским ресурсима, неопходно је анализирати њихов однос, како би се утврдило да ли су понуда и тражња у равнотежи. Уколико се анализом утврди да између понуде и тражње постоји неравнотежа, мора се утврдити да ли се та неравнотежа манифестује у виду суфицита или у виду дефицита. Суфицит ће постојати уколико је понуда већа од тражње, а дефицит када је предвиђена тражња већа од предвиђене понуде.

У пракси се користе два програма за уравнотежење понуде и тражње. То су програми за решавање суфицита и програми за решавање дефицита. Програми за решавање суфицита се користе уколико се процени да ће постојећи радници надмашити процењену тражњу. Овај програм се најчешће реализује кроз:

- ☒ стимулацију за ранији одлазак у пензију,
- ☒ непопуњавање радних места оних радника који одлазе у пензију,
- ☒ коришћење вишка времена за обуку и одржавање опреме,
- ☒ смањење зарада и других примања,

³ Кулић, Ж., *Управљање људским потенцијалима*, НИП "Радничка штампа", Београд, 2005, стр. 100.

- ☒ смањење броја радних сати, и
- ☒ отпуштање радника.

Уколико се процени да ће постојећа радна снага надмашити процењену тражњу, организација мора на време реаговати како би постојеће ресурсе рационално користила.

Програми који се користе за решавање дефицита углавном се изражавају кроз:

- ☒ примање нових радника у радни однос на неодређено време,
- ☒ стимулisanje радника да не иду у пензију,
- ☒ запошљавање пензионера који ће радити скраћено радно време,
- ☒ организовање прековременог рада,
- ☒ уступање дела послова (надлежности) другим безбедносним организацијама,
- ☒ преквалификацију и доквалификацију запослених, и
- ☒ премештање запослених на дефицитарније позиције.

Праћење, евалуација и кориговање плана

Ниједан план није савршен и без недостатака и увек се поткраду неке грешке и пропусти, јер није лако унапред предвидети шта ће се све догађати у планираном периоду. Искуства показују да се донети планови морају пратити кроз до краја, иначе би ефекти планирања били далеко мањи.

Процес планирања се не окончава сачињавањем и усвајањем плана. Савремени начин планирања подразумева и потребу сталног праћења његовог остваривања и процену реалности његових параметара. Ако животна реалност битно одудара од планских предвиђања и ако наступе непредвиђене околности, план се може мењати и допуњавати.⁴

1.2. Значај планирања људских ресурса

Планирање је једна од најзначајнијих управљачких активности и сматра се саставним делом укупних планских активности полицијске организације. Оно има стратешки значај за организацију и систем управљања. Успешно планирање људских ресурса доприноси рационалнијем коришћењу расположивих потенцијала, развоју људских ресурса, смањењу трошкова пословања, усклађивању понуде и тражње за људским ресурсима и остваривању организационих и појединачних циљева и интереса.

⁴ Byars, L., L., Rue, L., W., *Human Resource Management*, IL, Irwin, Homewood, 1991, str 123.

Планирањем људских ресурса у полицији стварају се претпоставке за несметано остваривање будућих пословних активности полицијске организације. Планирање је основа на којој се уздижу све остале активности у полицијској организацији, због чега га треба посматрати у ширем организационом контексту. Уколико се направи добар план људских ресурса створиће се предуслови за правовремено реаговање на настале промене и проактивно деловање.

2. Анализа посла (радних места) у полицији

Кључна претпоставка и полазиште квалитетног менаџмента људских ресурса у полицији је добра анализа посла. Ако желимо успешно да решавамо проблеме и задатке везане за људе, организацијске и индивидуалне потребе, морамо познавати природу послова, дужности и одговорности, услове у којима се обављају и захтеве које постављају ти проблеми и задаци. Поступак који нам омогућује неопходне увиде назива се анализа посла. Анализа посла се може дефинисати као процес организованог прикупљања и сређивања релевантних података и информација о пословима, неопходним знањима и способностима, одговорностима и другим захтевима неопходним за обављање одређеног посла.⁵ Анализа посла појашњава суштину и садржај посла. Информације о послу се усмеравају у правцу радног места (назив радног места, опис послова тог радног места) и у правцу извршиоца (стручна спрема, радно искуство, знање страних језика).

Добро спроведена анализа посла подразумева:

- ☒ утврђивање описа посла и броја извршилаца за свако радно место;
- ☒ утврђивање услова који се морају испуњавати за обављање одређеног посла;
- ☒ дефинисање релевантних вредности посла, како би се обезбедила интерна и екстерна праведност система награђивања;
- ☒ дефинисање односа надређености и подређености;
- ☒ дефинисање општих принципа, правила и метода рада.

Одређивање садржаја посла и услова који се за рад на конкретном радном месту морају испуњавати представљају основу на којој се креирају све активности управљања људским ресурсима у полицији. Добра и детаљна анализа посла која обухвата све или бар главне послове у организацији врло је сложена, али и скупа. Организације све више времена и новца троше за спровођење ове анализе. Према неким

⁵ Кулић, Ж., Милошевић, Г., Ристић, С., *Управљање кадровима и њиховим потенцијалима*, Виша железничка школа, Београд, 2005, стр. 69.

анализама, поједине организације троше у ту сврху готово четири милиона долара годишње.

2.1. Основне фазе у процесу анализе посла

Квалитетна анализа посла почиње темељним припремама чији је циљ да се дефинишу три ствари: а) које информације о послу треба прикупити, б) који су извори информација о послу и ц) на који начин би требало прикупљати потребне информације о послу. Садржај информација о послу обухвата све релевантне податке о послу, а то су најчешће подаци који се односе на идентификацију посла, опис посла, однос са другим пословима у организацији и ван организације, надлежности и одговорности, услове рада, услове које треба испуњавати за обављање посла и стандарде успешности.

Основне фазе у процесу анализе посла јесу: 1) дефинисање обима анализе посла, 2) избор метода анализе посла, 3) прикупљање и анализа података и 4) евалуација анализе посла.

Дефинисање обима анализе посла

У првој фази анализе посла дефинишу се две ствари: послови који су предмет анализе и разлози због којих се анализа послова врши. Разлози који захтевају анализу посла углавном се односе на дефинисање дужности и активности сваког радника и менаџера, обезбеђивање информација о захтевима радних места, праћење и контролу рада запослених, дефинисање односа између менаџера и запослених, израду програма развоја и напредовања запослених, креирање односа у сфери награђивања и слично.

Уколико се одређују послови који су предмет анализе, ова активност подразумева:

- ☒ одређивање распона послова који ће бити обухваћени анализом,
- ☒ одређивање локације послова који ће се анализирати,
- ☒ одређивање организационе јединице, односно организационих делова у којима ће се послови анализирати.⁶

Избор метода анализе посла

Пре избора метода анализе посла, мора се знати који и какви подаци се желе. У том смислу треба знати да су употребљиви само подаци који су стварно битни за анализу посла. То су подаци који се односе на опис понашања, потребне способности, карактеристике посла и информације о опреми.

⁶ Harris, M., *Human Resource Management – A Practical Approach*, Forth Worth, TX, The Dryden Press, 1997, стр. 118.

Подацима који се односе на опис понашања објашњавају се послови, обавезе и радње које на одређеном радном месту треба обавити, утврђују конкретна задужења и задаци, односно конкретни поступци и ментални процеси које запослени треба да обаве. Подаци о потребним способностима односе се на способности које треба да испуњава запослени на одређеном радном месту. Ту се подразумевају способност комуницирања, способност обављања посла под стресом, сналажљивост, способност за брзо доношење одлука и физичка способност. Подаци о карактеристикама посла односе се на идентитет и природу посла, значај посла, самосталност посла, могућност добијања повратне информације о обављеном послу итд. Подаци о опреми односе се на опрему која се користи на том радном месту.

Најчешћи извори података су: постојећи описи послова, односно радних места, документација о завршеној обуци, разговори са запосленима, менаџерима или стручњацима за одређене послове и извештаји и евиденције о опреми. Пожељно је да се прикупи што више података и да они не буду из истог извора, јер се може стећи једнострана представа о послу који се анализира, већ да се ти подаци прикупе из више различитих извора. Прикупљене податке треба упоређивати, укрштати и комбиновано примењивати да би се дошло до јасније представе о пословима које треба анализирати.

Након дефинисања типа података, форме у којој их треба прикупљати и извора из кога ће се прикупљати подаци, приступа се избору методе која ће се користити. У пракси се најчешће користе методе анализе компоненти посла, структурирани упитници и методе за анализу менаџерских послова.⁷

Која ће се метода применити у конкретном случају највише зависи од разлога због којих се врши анализа посла. Свака метода је добра ако се правилно примењује, али је најбоље ако се истовремено комбинује више метода.

Прикупљање и анализа података

У овој фази процеса анализе посла врши се прикупљање и анализа података, односно информација. Да би се то постигло потребно је добити

⁷ Методама анализе компоненти посла анализирају се и најситнији елементи одређеног посла, уколико се могу идентификовати. Од структурираних упитника, најчешће се користе упитник за пописивање циљева и задатака, упитник за анализу позиције (састоји се из 187 компоненти посла и седам додатних питања која се односе на износ зараде), упитник за пописивање компоненти посла (садржи 153 елемента али је јако сличан претходном), функционална анализа посла, техника критичног инцидента и други. Овде се примењују и методе за анализу менаџерских послова, од којих се обично користе упитник за опис менаџерских позиција и упитник за опис циљева руководиоца.

подршку топ менаџмента и запослених, обезбедити све расположиве и потребне информације и водити рачуна о могућим грешкама и последицама употребе погрешних података. Разлике у подацима су често оправдане. Посао се не мора на исти начин обављати у различитим временским периодима или интервалима, у различитим ситуацијама или од стране различитих људи.

Методе које се користе за прикупљање података јесу: непосредно посматрање, интервјуисање запослених, упитник, разговор с експертима, опсервација од стране аналитичара, вођење дневника од стране запослених, пописивање критичних догађаја на одређеном радном месту, кориштење механичких средстава као што су видео снимци, бројачи и слично.

Непосредно посматрање – овај метод карактерише непосредно праћење, посматрање и евидентирање података који су од значаја за посао који се анализира. Посматрач има задатак да попуни унапред припремљени образац са одређеним подацима. На тај начин му се помаже да обрати пажњу на све значајније сегменте посматраног посла. Посматрање се углавном користи за анализу једноставнијих послова, односно послова који се понављају. Што је посао сложенији и креативнији, теже га је посматрати и описати. Предност овог метода огледа се у његовој објективности, јер се он не ослања само на податке извршиоца и он може бити од велике користи ако се комбинује са другим методима.⁸

Интервју – је посебна врста разговора са одређеним саговорником. То је метода анализе у којој аналитичар обавља разговор са извршиоцем посла или са онима који добро познају посао, да би утврдио битне информације о послу. У случају прикупљања података за анализу посла, разговор се обавља са извршиоцима тог посла, а у новије време се комбинује са интервјуом са непосредним руководиоцем. Овај метод је веома успешан и код сложенијих послова и њиме се могу обухватити и комплекснији садржаји посла. Недостатак овог метода је субјективност добијених резултата. Пре сваког интервјуа потребно је извршити одређене припреме које се огледају у одређивању лица која ће се интервјуисати, припреми водитеља и његовом информисању о послу који се анализира.⁹

⁸ Carrell, M., R., Elbert, N., F., Hatfield, R., D., Human Resource Management, 5th ed., Prentice-Hall, NJ, Englewood Cliffs, 1995, str. 178.

⁹ Бахтијаревић–Шибер, Ф., *Management ljudskih potencijala*, Голден маркетинг, Загреб, 1999, стр. 251.

Упитник – се веома често користи приликом анализе посла и он има низ предности у односу на друге методе.¹⁰ Састоји се из добро срочених питања, затвореног и отвореног типа, значајних за посао који се анализира. На та питања одговарају сви извршиоци одређеног посла и њихови руководиоци. Предност овог метода је у брзини прикупљања података од стране већег броја људи, у томе што одговоре дају они који најбоље познају посао, што омогућава упоређивање информације о послу различитих испитаника, те омогућава откривање разлика у перцепцији и доживљају истог посла. Питања у упитнику морају бити формулисана на јасан и разумљив начин, како би се избегла могућност њиховог различитог тумачења.¹¹

Када се сви релевантни подаци прикупе, приступа се њиховој анализи. Она се састоји из провере поузданости прикупљених података, а врши се укрштањем, односно усаглашавањем података добијених из различитих извора. Сматра се да је то најпоузданији и најједноставнији начин провере података. Уколико се установе битније разлике у садржају појединих података, неопходно је приступити идентификацији њихових извора. Провера се мора јако добро осмислити и на примерен начин извршити како би се њоме остварили жељени резултати.

Евалуација анализе посла

Анализа посла захтева стално евалуирање током провођења и на крају целокупног процеса. Истовремена евалуација и контрола су потребне како би се одмах могле предузети потребне корективне акције. На крају је потребно евалуирати цели процес, па је због тога евалуација анализе посла последња фаза у процесу анализе. Она подразумева примену бројних критеријума, као што су: сврха употребе резултата анализе, стандардизација, степен прихваћености од стране запослених, ниво захтеваног тренинга, величина узорка, поузданост, потребно време и трошкови.

¹⁰ Torrington, D., Hall, L., *Personnel Management: A New Approach*, Prentice Hall International, London, 1991, str. 257.

¹¹ Многе организације имају своје оригиналне упитнике за анализу посла, чему је, између осталог, допринело увођење ИСО стандарда. Највећу пажњу изазвао је упитник који је развио Ернест Меккромик (Ernest McCromic). Овај упитник сачињен је на основу 536 послова у 70 организација. Фаворизује шест димензија по којима се послови међусобно разликују: информациони инпут, ментални процес, средства рада, односи с другима на послу, радна ситуација и садржај посла. Овај упитник омогућује добијање исцрпних информација о послу и понашању запослених, због чега има вишеструку намену у систему управљања људским ресурсима.

2.2. Основни резултати анализе посла

Анализа посла врши се с циљем добијања резултата који су од значаја за полицијску организацију и систем управљања у њој. Што је анализа детаљније и боље урађена, њени резултати су поузданији и употребљивији. Основни резултати анализе посла јесу: 1) опис посла (радног места) и 2) спецификација посла (радног места).

Опис посла (радног места)

Опис посла или радног места састоји се у опису послова и задатака које запослени предузимају на одређеном радном месту, опреми и уређајима који се користе на том радном месту и радним условима у којима се обављају описани послови. Опис посла може бити детаљан и начелан.

Детаљан опис подразумева означавање свих послова и радних задатака радног места, од најсложенијих до најједноставнијих. Овај опис је битан код разграничења послова између појединих радних места, јер радници некад одбијају да извршавају одређене послове због тога што сматрају да ти послови не спадају у њихов делокруг. Дилеме око делокруга посла могу довести до значајних последица, нарочито ако се ради о јавном сектору, којем припада и полицијска организација.

Начелан опис послова подразумева опис основних, односно најзначајнијих послова (радних места), без њиховог детаљног објашњавања и описивања. Многи сматрају да је детаљно описивање непотребно, јер конкретни послови произилазе из основних и главних послова.¹²

Спецификација посла (захтеви посла)

Спецификација посла подразумева потребна знања, вештине, искуства, способности и друге услове за вршење полицијских послова. За свако радно место везују се одређени услови (стручна спрема, радно искуство, психофизичке, моторичке и друге способности) који се морају испуњавати за рад на том радном месту. Услови за рад на конкретном радном месту се временом све више пооштравају, што је условљено техничко-технолошким развојем. Последњих година се све више инсистира на додатним условима као што су познавање рада на рачунару, познавање страних језика, положен возачки испит, комуникативност, креативност и сл.

¹² Многе светске компаније се све више опредељују за начелан опис којим обухватају само значајније активности запослених на одређеним радним местима, мада није редак случај да се компаније не баве описом посла, јер сматрају да запослени треба да раде за компанију, а не да се везују за конкретно радно место.

Свако радно место има свој назив по коме се препознаје и разликује од других радних места у полицијској организацији. Радна места се утврђују правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних места и свако радно место се нумерише посебним бројем који представља идентификационо обиљежје тог радног места. За свако радно место потребно је одредити број извршилаца, јер на једном радном месту не мора радити само један извршилац, већ може да ради више њих.

Спецификација полицијских послова углавном обухвата захтеве везане за полицијску организацију у целини. Осим захтева који се односе на знање и интелигенцију, све више се инсистира на захтевима који се односе на особине личности, које постају важније од радног искуства. У мањим организацијама се инсистира на ширини захтева у погледу знања, док се у великим организацијама више инсистира на специјализацији знања и вештина у одређеној области. Оваква ситуација се јавља због тога што су запосленици у малим организацијама принуђени да раде све послове, док је у великим организацијама јасно изражена подела рада. Што је организација већа, у правилу, већи су и захтеви у односу на личност кандидата. Ти захтеви се, такође, увећавају и с порастом значаја и хијерархијског нивоа радног места.

За успешно обављање одређеног посла, поред формалног образовања, неопходни су и други одговарајући предуслови, као што су радно искуство, пожељне особине личности, допунско образовање и социјалне компетенције. Мењањем и прилагођавањем захтева радног места, након промена које настају у окружењу и због потреба организације, морају се прилагођавати и квалификације запослених, што се постиже кроз различите видове обуке и додатног образовања. Уколико се то не може постићи, приступа се пријему нових људи, који имају одговарајуће квалификације.

3. Литература

- [1] Бахтијаревић–Шибер, Ф., *Management ljudskih potencijala*, Голден маркетинг, Загреб, 1999.
- [2] Byars, L., L., Rue, L., W., *Human Resource Management*, IL, Irwin, Homewood, 1991.
- [3] Кулић, Ж., *Управљање људским потенцијалима*, НИП "Радничка штампа", Београд, 2005.
- [4] Кулић, Ж., Милошевић, Г., Ристић, С., *Управљање кадровима и њиховим потенцијалима*, Виша железничка школа, Београд, 2005.

- [5] Lundy, O., Cowling, A., *Strategic Human Resource Management*, Routledge, London, 1996.
- [6] Megginson, L., C., Franklin, G., M., Byrd, M., J., *Human Resource Management*, Tx, Dame, Huston, 1995.
- [7] Torrington, D., Hall, L., *Personnel Management: A New Approach*, Prentice Hall International, London, 1991.
- [8] Harris, M., *Human Resource Management – A Practical Approach*, Forth Worth, TX, The Dryden Press, 1997.
- [9] Carrell, M., R., Elbert, N., F., Hatfield, R., D, *Human Resource Management*, 5th ed., Prentice-Hall, NJ, Englewood Cliffs, 1995.

Goran Amidžić

Police Administration, MoI of Republic of Srpska

HUMAN RESOURCES PLANNING IN POLICE

Abstract: Human resources planning in police forces is one of most important functions of police management in the police organization, which unifies numerous activities, for example recruiting, selection of candidates etc. The contemporary conditions of organization functioning, changes in surroundings and other current processes need additional activities for efficient human resource managing at the police. The police managers have to organize and identify these processes in order to get efficient organization.

Activities regarding to human resource managing are variousa and sonetimes contradictory. However, all authors agree that the following activities belong into domain of human resource managing: human resource planning, education of employees, rewards, and employee motivation.

Key Words: human resources, managing, planning, job analysis, process, method, eveluation.

